



**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**DEDE KORKUT DESTANLARININ
ANLAMBİLİMSEL YAPISI**

EKİN İLHAN

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

MAYIS 2018



DEDE KORKUT DESTANLARININ ANLAMBİLİMSEL YAPISI

Ekin İLHAN

**DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MAYIS 2018

Ekin İLHAN tarafından hazırlanan "Dede Korkut Destanlarının Anlambilimsel Yapısı" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Türk Dili Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Fatma ÖZKAN

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

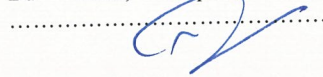
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



Başkan: Prof. Dr. Önal KAYA

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



Üye: Prof. Dr. Hülya KASAPÖĞLU ÇENGEL

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

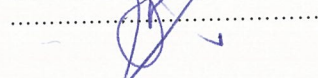
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



Üye: Prof. Dr. Jale DEMİRCİ

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

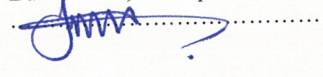
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



Üye: Prof. Dr. Nezahat ÖZCAN

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

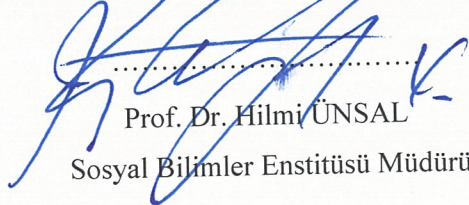
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



Tez Savunma Tarihi: 03/05/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Gökhan YILMAZ


Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.



Ekin İLHAN

03/05/2018

DEDE KORKUT DESTANLARININ ANLAMBİLİMSEL YAPISI

(Doktora Tezi)

Ekin İLHAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2018

ÖZET

Dede Korkut Destanları, on iki hikayeden meydana gelen Oğuz hikayeleri mecmuasıdır. Bugüne kadar iki nüshası tespit edilmiş olan destanların tam adı “Kitâb-ı Dedem Korkut Alâ Lisân-ı Taife-i Oğuzân’dır.” Halk kültürümüz ve edebi kaynaklarımız arasında milli bir hazine değeri taşıyan Dede Korkut Destanları ile ilgili bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ise Dede Korkut Destanları anlambilimsel ölçütler eşliğinde değerlendirilmiştir. Gerek söz varlığı gerekse anlam olayları bakımında çok zengin olan destanlar, bugüne kadar işlenmemiş yönleri ele alınarak anlambilim açısından çözümlenmeye çalışılmıştır. Türk kültürü ve edebiyatı bakımından büyük öneme sahip olan Dede Korkut Kitabı üzerine bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Dede Korkut Kitabı hakkındaki ilk bilimsel yayın 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez tarafından yapılmıştır. Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshası ilk defa Kilisli Muallim Rıfat tarafından yayımlanmıştır.(1916) İki asırlık bir geçmişi olan Dede Korkut çalışmaları gerek Türkiye gerekse yurtdışında halen yapılmakta hatta bu alanda özel olarak üniversitelerde kürsüler kurulduğunu da bilmekteyiz. Tezimizin konusunu Dede Korkut Destanlarının Anlambilim bakımından incelenmesi; anlambilim teorilerinin metin üzerinde uygulanması teşkil etmektedir.Sözcük düzeyinde anlam incelemesi yapılırken; temel (göndergesel) anlam, yan anlam, ters anlam, çokanlamlılık, eşanlamlılık, eşadlılık, yakın anlamlılık, alt anlamlılık gibi temel konular incelenmiştir. Sözcük düzeyinde anlam olayları anlam kayması, anlam genişlemesi, anlam daralması, metaforlar, metonimi ve terim anlamı gibi konular araştırılmıştır. Sözcük düzeyinde anlam incelemesi yapılırken metaforlar ve eylemde görünüş, kılınış konuları ayrı başlıklar halinde detaylı olarak incelenmiştir. Kavram türleri bakımından metaforlar sınıflandırılarak; yönelmeli metaforlar, ontolojik metaforlar, kişileştirme ve kapsayıcı metaforlar metnimizden örneklerle ortaya koyulmuştur. Dede Korkut hikayelerinin tümce anlambilimi açısından görünümü tezimizin ikinci kısmını oluşturmuştur. Sözdizimi çalışmaları hakkında bibliyografik bilgi verildikten sonra bildirme ve istek kiplerinin tümceye kattıkları anlamlar, eylemlerde birleşik zaman oluşturan biçimbirimler, ulaç biçimbirimleri ve tümceye kattığı anlamlar araştırılacaktır. Devrik tümce ve anlamı yanı sıra değişik anlatım kalıpları Dede Korkut hikayelerinden örneklerle araştırılacaktır. Tezimizin amacı, Dede Korkut Destanları’nın anlambilimsel yapısının ortaya konması böylelikle sözcük ve tümce bazında tek tek incelenecek olan metnin dönemin dil hususiyetlerini yansıtmayı ve leksikal semantik niteliklerinin hem semantik hem de halkbilim araştırmacılarına fayda sağlamasıdır.

Bilim Kodu : 51501

Anahtar Kelimeler : Dede Korkut, Dilbilim, Anlambilim, Metaforlar, Anlam Olayları, Semantik Yapı

Sayfa Adedi : 255

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fatma ÖZKAN

SEMANTIC STRUCTURE OF DEDE KORKUT EPICS

(Ph. D. Thesis)

Ekin İLHAN

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

May 2018

ABSTRACT

Dede Korkut Epics is a book of Oghuz stories from twelve stories. The full name of the epics that have been identified so far is "Kitâb-ı Dedem Korkut Ala Lisan-i Taife-i Oguzâ". Many studies have been carried out on Dede Korkut Epics which carry a national treasure value in our literature. In this study, Dede Korkut epics were evaluated in terms of semantic criteria. The legends, which are very rich in terms of meaning in the sense of the word existence, have tried to solve semantically by considering their unprocessed aspects to this day. Many works have been done on Dede Korkut Book which has great importance in terms of Turkish culture and literature. The first scientific publication about the book of Dede Korkut was made by Heinrich Friedrich von Diez in 1815. Dede Korkut Book's Dresden copy was first published by Kilisli Muallim Rıfat. (1916) Dede Korkut, two centuries old, is still working in Turkey and abroad. Examination of Dede Korkut epics from the point of view of Semantics; is the application of semantic theories on the text. When a meaningful examination is made at the word level; basic concepts such as basic (subordinate) meaning, side meaning, inverse meaning, synonymity, synonymity, homogeneity, close meaning, and sub meaning are examined. At the word level, meanings of meaning phenomena, meaning expansion, meaning constriction, metaphors, metonymy and meaning of term were investigated. Metaphors and their appearance in action, while they have been examined in word level, have been examined in detail in separate titles. By classifying metaphors in terms of concept types; oriented metaphors, ontological metaphors, personalization and inclusive metaphors. The view from the point of sentence semantics of Dede Korkut's stories constituted the second part of my thesis. After bibliographic information about syntax studies is given, it is understood that they are sent by the informants and the requesting people, the forms which form the combined time in the actions, the morphologic forms and the meaning of the phrase are investigated. In addition to the transposed sentence and its meaning, different narrative patterns will be searched with examples from Dede Korkut's stories. The purpose of the thesis is to reveal the semantic structure of Dede Korkut epics, so that the text to be examined individually on the basis of word and sentence reflects language characteristics of the period and lexical semantic qualities benefit both semantic and folklore researchers.

Science Code	: 51501
Key Words	: Dede Korkut, Linguistics, Semantics, Metaphors, Meaning Events, Semantic Structure
Page Number	: 255
Supervisor	: Prof. Dr. Fatma ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, karşılaştığım güçlükler karşısında beni cesaretlendiren, anlayışlı tutumunu ilgi ve sevgisini hiç esirgemeyen, çalışmalarıyla daima bana rehberlik eden değerli danışmanım Prof. Dr. Fatma Özkan'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarım süresince sabır ve anlayışla bana destek olan eşim ve oğluma sonsuz teşekkür ederim.

Ekin İLHAN

KARS 2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. SEMANTİK YAKLAŞIM.....	5
2.1. Dil Çalışmaları ve Anlambilim	11
2.2. XX. Yüzyılda Dilbilim Çalışmaları:	12
3. ANLAM BELİRLEYİCİLERİ VE AYIRICILARI	15
4. SÖZCÜĞÜN ANLAMSAL DEĞERİ	21
4.1. Dilde Anamlı Birimler	21
4.2. Kavramlaştırma (Anlama).....	21
4.3. Gösterge Kuramı ve Sonraki Çalışmalar:.....	23
4.4. Kavram Alanı Kuramı	24
4.5. Temel Anlam Ögesi ve Göndergesel Temel Anlam	27
4.6. Tasarımlar, İmgeler	31
4.6.1. Duygu Değeri.....	31
4.6.2. Yan Anlam	32
4.6.3. Benzetme	32
4.6.4. Aktarmalar.....	33
4.6.4.1. Deyim Aktarmaları	33
4.6.4.2. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması	33

Sayfa

4.6.4.3. Doğadan İnsana Deyim Aktarması	33
4.6.4.4. Doğadaki Nesneler Arasında Aktarma	34
4.6.4.5. Somutlaştırma	34
4.6.4.6. Duyular Arasında Aktarma	34
4.6.4.7. Ad Aktarması	34
4.7. Çokanlamlılık (Polysemi)	35
4.8. Bağlam	36
4.9. Eşanlamlılık.....	36
4.10. Tersanlamlılık.....	37
5. SÖZCÜK ANLAM BİLİMİ	39
5.1. Gerçek Anlam	39
5.2. Değişmece Anlam	41
5.2.1. Örneklemeye Dayalı Değişmeceler	41
5.2.1.1. Benzerlik Yoluyla Oluşan Değişmeceler	41
5.2.1.2. Benzetmenin Öğeleri	42
5.2.2. Eğretileme	47
5.2.2.1. Eğretilemenin Öğeleri	48
5.2.2.2. Eğretilemenin Türleri	48
5.3. Çağrışımsallık Yoluyla Oluşan Değişmeceler	51
5.3.1. Değınmece Türleri	52
5.3.2. Kavrayışta Belirlenme Durumlarına Göre Değınmeceler	52
5.3.3. Uzak Değınmece	53
5.3.4. Anlam İlgisi ve Çıkış Amacına Göre Değınmeceler	53
5. 4. Yoksunlama.....	53
5.4.1. Anlam Özelliğine Göre Yoksunlamalar	54
5.4.3. Söyleniş Amacına Göre Yoksunlamalar	55

Sayfa

5.4.4. Bildirilmesi Amaçlanan Kavramın Anlam Konumuna Göre Yoksunlamalar ...	55
5.5. Düzdeğişmece	56
5.6. Niceleme.....	57
5.7. Aktarımlar	57
5.8. Metaforlar.....	59
5.9. Metonimi	64
5.10. Metaforik Tutarsızlıklar	67
5.11. Yapı Metaforlarının Temellenmesi	68
5.12. Metaforik Sistematiiklik.....	69
5.13. Yönelim Metaforları.....	70
5.14. Objektivizm ve Subjektivizm Mitleri.....	70
5.15. Dede Korkut Destanlarında Geçen Atasözlerinde Yer Alan Metaforlar	79
6. DEDE KORKUT DESTANLARINDA ANLAMBİLİMSEL İNCELEMELER.....	83
7. DEDE KORKUT DESTANLARINDA SEMANTİK YAPI.....	121
7.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nın Semantik Yapısı	122
7.2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy Semantik Yapı.....	126
7.3. Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyunu Beyân Eder Hânım Hey.....	129
7.4. Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Oldığı Boyı Beyan İder Hanum Hey	133
7.5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyunu Anlatır	135
7.6. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu	137
7.7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyunu Beyan Eder.....	138
7.8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyu Anlatır	140
7.9. Begil Oğlu Emrenün Boyın Beyan Eder	143
7.10. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyunu Beyan Eder	144
7.11. Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Çıkardığı Boyu Beyan Eder	146

Sayfa

7.12. İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu Beyan Eder	148
8. TÜRKÇEDE BAKIŞ/KILINIŞ KATEGORİSİ	151
8.1. Bakış Türünü Belirleme	155
8.2. Kılınış Değişikliği	157
8.3. Kılınış Değişikliği Tiplerinin Etkinlik Dereceleri.....	158
8.4. Eylemlerin Kılınış Tiplerine Göre Sınıflandırılması.....	161
9. KAVRAM ALANI DİZİNİ	197
10. GÖNDERGESEL ANLAM DİZİNİ.....	205
11. DEDE KORKUT DESTANLARININ TÜMCE ANLAMBİLİMİ BAKIMINDAN GÖRÜNÜMÜ	235
12. SONUÇ.....	243
KAYNAKÇA.....	247
ÖZGEÇMİŞ	255

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.1. Anlam belirleyici birimler	24
Çizelge 4.2. Kavram alanına göre sözcüklerin sınıflandırılması	25
Çizelge 9.1. Kavram alanı dizini.....	197



ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Ogden ve Richards'ın semiotik üçgeni.....	7
Şekil 2.2. Anlam ilişkisi.....	10
Şekil 5.1. Metafor	60
Şekil 5.2. Metaforik tutarlılık ve uyumluluk şeması.....	68
Şekil 5.3. Yapı metaforlarının temellenmesi	69
Şekil 7.1. Boğaç Han destanında metin bağıntısına ait zaman	123
Şekil 7.2. Boğaç Han destanında metin bağıntısına ait zaman	123
Şekil 7.3. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boy zaman/mezan örüntüsü	127
Şekil 7.4. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boy zaman/mezan örüntüsü	127
Şekil 7.5. Salur Kazan hikayesinde bilinç akış tekniğinin şeması.....	128
Şekil 7.6. Salur Kazan hikayesinde zaman akışı.....	129
Şekil 7.7. Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyu zaman/mezan ilişkisi	131
Şekil 7.8. Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyu zaman/mezan ilişkisi	132
Şekil 7.9. Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyu zaman/mezan ilişkisi	132
Şekil 7.10. Uruzun tutsak olduğu boy zaman/mezan ilişkisi.....	134
Şekil 7.11. Kazılık Koca oğlu Yigenek boyu zaman ilişkisi	139
Şekil 7.12. Kazılık Koca oğlu Yigenek boyu zaman ilişkisi	139
Şekil 7.13. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü boyu beyan eder Hanum Hey zaman /mezan ilişkisi	141
Şekil 7.14. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü boyu beyan eder Hanum Hey zaman /mezan ilişkisi	142
Şekil 7.15. Begil oğlu Emrenün boyını beyan eder zaman/mezan ilişkisi	143
Şekil 7.16. Uşun Koca oğlu Segrek boyını beyan eder zaman/mezan ilişkisi.....	145

1. GİRİŞ

Çin kaynakları ve eski çağa ait tarihsel kaynaklardan hareketle Oğuzların tarihteki varlığını M.Ö. 3500 yıllarına kadar götürmek mümkündür. Oğuzlara kavim olarak siyasi kültürel ve dil faaliyetleri bakımından tarih sahnesinde ilk olarak Köktürk kaynaklarında rastlamaktayız. Oğuzların dil verilerinden hareket edilecek olursa; Ana Türkçeden Altay dil birliği döneminden de önce ayrılmış olan Çuvaşça ile yakınlıkları göz önüne alınarak Oğuz dilinin varlığını milattan önce çok daha eski yıllara dayandırmak mümkündür.

Dede Korkut boylarının asıl kahramanları niteliğindeki Oğuzlar VI. yüzyılda Çin'den Karadeniz'e kadar olan geniş bir sahada bütün Türk kabilelerini bir imparatorluk halinde tek bir çatı altında toplamış olan bir Türk boyudur (Gökyay: 1973: s.xxxv). Oğuzların yaşadığı coğrafya doğuda Hazar Denizinden Sir-derya'ya buradan kuzeydeki bozkırlara kadar uzanan; batıda ise Hazer ve Bulgar ülkeleriyle sınır komşuluğu olan bir bölgeyi içine alır. Göçebe bir topluluk olan Oğuzların Müslüman topraklara göç edişleri X. yüzyılın sonuna rastlar. Oğuzların bir kısmı batıya doğru göç ederken bir kısmı da Orta Asya topraklarında kalmıştır. Orta Asya'da kalan topluluk Kıpçakların da baskısıyla göç etmeye devam etmiş ve bugünkü Türkmenistan topraklarına yerleşmişlerdir. Batı Asya'da Oğuzlar bazen küçük akıncılar halinde bazen de idare altında olarak Akdeniz'e kadar yayılım göstermişlerdir.

Türk tarihinde Oğuzların rolü oldukça önemlidir. Zira Oğuzlar, Köktürkler döneminden başlayıp göçebe topluluklar halinde yaşarken büyük devletler ve imparatorluklar kurma başarısı gösterecek; dil, kültür ve siyasi bakımlardan Türk tarihinde çok büyük başarılarla imza atmış olan bir kavimdir (Korkmaz: 2013 s.11).

Oğuzların tarihsel kimliği hakkında bilgi edinebileceğimiz önemli kaynaklardan biri de şüphesiz ki edebiyatımızın en kıymetli eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı'dır.

Konar göçer bir kavim olan Oğuzların destansı hikayelerinin anlatıldığı Dede Korkut Kitabı'nın içeriğindeki on iki hikayede IX.-X. yüzyıllarda Oğuzların Sirderya civarındaki bey ve hanlarına ait hatıralar yer almaktadır. XII.-XIV. yüzyıllar arasında teşekkül ettiği düşünülen destanların ikinci tabakası ise Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesinde geçen destansı hikayelerden oluşmaktadır.

Dede Korkut Kitabında bahsi geçen şahısların destansı mı yoksa gerçek kişiler mi olduğu konusu tartışmalıdır ancak büyük bir çoğunluğu gerçek beyler ve hanlardan itibar

olduğu eserde gözler önüne serilmektedir. Dede Korkut için de yıllarca benzer çalışmalar yapılmış onun gerçek tarihsel bir kişi mi yoksa mitolojik bir kişi mi olduğu sorusu araştırılmıştır. Goroğlu'nun çalışmasına göre Orta çağ İslam geleneklerine bağlı olan bir evliya yahut da bir Şaman gibi tasvir edilmiştir. XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Reşideddin'in bilgilerine göre ise İnal Yabgu Kağan'ın zamanında yaşamış bir kişidir. Ebulgazi bahadır Han'ın Şecere-i terakime adlı eserinden yola çıkarak da Dede Korkut'un Köktürk hakanlarından Kapgan Kağan'ın küçük oğlu İnel Kağan'ın veziri olabileceği bilgisine ulaşmak mümkündür (Korkmaz: 2013 s. 34).

Dede Korkut Destanları'nın üslup bakımından Oğuzların yaşam biçimiyle paralel akıcı canlı, hareketli, tasvirlerle bezeli bir anlatımı olduğu göze çarpmaktadır. Hikayelerin anlatıcısı konumundaki kişi ozanların piri Dede Korkut'tur (Korkmaz: 2013 s.35). Bu destansı hikayelerde Oğuzların bütün gelenek, göreneklerini örf ve adetlerini, yaşayış biçimlerini, inanışlarını, yeme-içme, düğün, savaş, yas gibi pek çok kültürel özelliğini görebilmek mümkündür.

Her millet muasır medeniyetler seviyesine yükselmek, ülkesini kalkındırmak, vatanın geleceği olan evlatlarına kültürel mirasını aktarabilmek için öncelikle tarihini iyi bilmelidir. Tarihi, yalnızca ansiklopedilerden, ders kitaplarından öğrenmek yerine; elde edilen kültürel mirasın gelecek kuşaklara da aktarılabilmesi adına, bu bilgilerin anlamsal, kavramsal, zihinsel dünyadaki izlerini de iyi analiz etmek gerekmektedir.

Halkın, somut olmayan, öz kültürüne ait derin bilgileri onun tarihsel, etnik kimliğinden, bu dünyada kim olduğu ve nasıl bir yer işgal ettiği hakkında da ipuçları vermektedir. Dede Korkut Destanları halkın soyut kültürel hazinesinin vücut bulmuş halidir.

Bilim çevrelerinde Dede Korkut Hikayeleri, Dede Korkut Kitabı, Dede Korkut Destanları, Dede Korkut Oğuznameleri veya Dede Korkut Boyları adlarıyla bilinen eser, on iki destandan oluşan Oğuzların tarihi, manevi şahsiyetini yansıtan kahramanlık hikayelerinin toplandığı kültürel bir hazinedir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası bir giriş ile on iki destansı hikayeyi kapsamaktadır. Vatikan nüshasında ise yalnızca hikayelerin altı tanesi yer almaktadır. Gerek hikayelerin tam oluşu gerekse harekeli oluşu ve yazım yanlışlarının azlığı göz önüne alındığında Dresden nüshası daha iyi bir nüshadır. Dresden nüshasının mukaddime bölümünü üç bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölümde Dede Korkut'un kim olduğu

hakkında ipuçları verilmiştir: “Resul ‘aleyhi’s-selam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı...” İkinci kısmında Dede Korkut’un dilinden pek çoğu halen günümüzde farklı biçimlerde de olsa benzer muhtevalar ile kullanılan atasözlerine yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Oğuz toplumunda kadının kültürel rolünün büyüklüğünün bir yansıması olarak kadın tipleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Dede Korkut Destanları’nın elde bulunan iki nüshası vardır. Birincisi, Dresten nüshası tam adıyla Kitab-ı Dedem Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan, ikincisi ise Vatikan nüshasıdır. (Hikayet-i Latife-i Ucube ve Mahcube-i Zarife)

Tezimizde de esas alınan nüsha olan Dresten nüshasında bulunan bölümler şöyle sıralanabilir:

- Mukaddime Bölümü
- Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu
- Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy
- Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu
- Kazan Oğlu Uruz Beg’in Tutsak Olduğu Boy
- Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu
- Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu
- Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu
- Basat Depegözü Öldürdüğü Boy
- Begil Oğlu Emren Boyu
- Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu
- Salur Kazan Tuutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy
- İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy

Çalışmamızda bu on iki boy anlambilimsel olarak taranıp leksikal semantik birimler incelenerek destan hakkında genel olarak anlambilimsel bir yapı ortaya koyulacaktır. Leksikal semantikte dikkatle ele alınması gereken ilk konu leksikal birimler ve leksikal birimlerin yaşadığı değişikliklerin sonuçlarıdır. Saussure’ün yapısalcı anlayışı bu konuda araştırmacıların temel kılavuzu durumundadır. Lexemes yani “bir dilin söz varlığındaki anlamlı en küçük birimler” leksikal semantik araştırmacılarının temelini oluşturmaktadırlar. İlk veriler olan leksemelerin Saussure yapısalcılığıyla sınıflandırılmasında onların fonolojik ve morfolojik düzeyleri önemli rol oynamaktadır.

Saussure yapısalcılığında, “gösteren” ve “gösterilen”, Ullmann’da “ad/isim ve anlam” terimleriyle karşılanana anlamsal birimlerin incelenmesi sırasında karşılaşacağımız diğer önemli basamak ise polysemy/çokanlamlılık konusunun açıklığa kavuşturulmasıdır. Leksikal semantikte, çifte anlam problemi bir diğer basamağı oluşturur. Bu noktada Saussure’ün senkronik ve diakronik değerlendirme süreçleri önem kazanır. Polysemy sorununun aydınlatılmasında anlam değişimlerinin söz konusu dil sistemi içindeki rolünün kodlarının doğru bilinmesi gerekmektedir. Çokanlamlılıkta anlam değişimleri senkronik olarak ele alınır yani anlamlar aynı sistemde eşzamanlıdır/çağdaşırlar. Ancak çoğul anlamın doğru tasvirine ulaşmak için anlam olaylarının senkronik ve diakronik olarak (eşzamanlı ve artzamanlı olarak) değerlendirildikten sonra aydınlatılması doğru ve zorunlu olan yöntemdir.

Yapısal semantik alanında ise işte bu sayılan leksikal semnatik verilerin ışığında sözcüklerin varlık durumlarını ve kültürel kodlarını da işin içine katarak bütünsel bir yorumlama ve analiz imkanı bulunmaktadır (Ricoeur, 2009: 73).

Bu çalışmamızda bu semnatik veriler ışığında Dede Korkut Destanlarına ait motifler, söz varlığında yer alan sözcükler ve söz kalıpları incelenerek destanların anlamsal katmanları incelenecektir.

2. SEMANTİK YAKLAŞIM

Semantik dilsel göstergelerin, gösterge dizilerinin ya da bir başka deyişle sözcük ve tümcelerin kavramsal boyutunu anlamlandırmaya çalışan bir bilim dalıdır. Semantik, anlam üzerine yapılan çalışmaların tümünü kapsar ancak teknik bir terim olan anlamın ne olduğu konusunda nasıl bir tanım kalıbı içine sokulacağı konusunda henüz bir uzlaşım sağlanamamıştır. Semantik terimi ilk olarak 1894 yılında Amerikan Filoloji topluluğuna sunulan ‘Reflected Meanings : A point in Semantics’ başlıklı bildiride gündeme gelmiştir (F.R. Palmer : Semantics s.11). Semantik dilbilimin bir inceleme alanı olduğuna göre dilbilimin diğer inceleme alanlarından da ayrı düşünülmemelidir. Bir gösterge yahut göstergeler dizisinin semantik boyutları incelenirken bunların fonetik yahut yapısal dizgeleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Dilbilim deneysel bir araştırma alanıdır. Bu nedenle bireysel göstergelere yüklenecek anlamlar araştırması yerine bireylerin seçtiği göstergelerin günlük konuşma dili dışında hangi kavramsal dünyayı yansıtabileceği hususu üzerinde durulmalıdır. Bir şairin şiirinde yarattığı ütopayı göstergelerle resmedebilmek, onun duygu düşünce ve kavramlar dünyasını sözcüklerle somutlaştırabilmek semantiğin en önemli ilgi alanlarındanıdır. Semantik ifadeler (utterance) ve cümleler (sentences) arasında yararlı ve kullanışlı bir ayırım yapmaya yarar (F.R. Palmer, 2001: 18).

Tümcelerin insanları duygu, düşünce ve isteklerini aktarmak için fonemleri, morfepleri ve göstergeleri belli bir dizge içinde ifade ettikleri noktasında; tümce ve ifade kavramı birbirlerinden mantıksal olarak ayırt edilmelidir. İfade zaman içinde soyut da olsa bir varlık gösterirken tümcenin bu noktada tek somutluğu kağıda kaleme dökülmesi şeklinde kendini gösterir.

F.R. Palmer’in semantik yaklaşımının vardığı sonuç şudur ki semantikte söz konusu materyal ifadeden ziyade onun somutlaşmış biçimi olan tümcedir ve bu incelemeler dilbilimin diğer inceleme alanlarından yoksun bulundurulmamalıdır.

Palmer, Saussure’ün gösterge kuramına aitta bulunarak dilin bir göstergeler dizgesi oluşunu ‘işaret eden’ ve ‘işaret edilen’ arasındaki ilişkilerin ortaya konmasının semantiğin kapsam alanına girdiği görüşündedir. Ancak Palmer, gösterge kuramını ve Noam Chomsky ekolünün semantik anlayışını benimsememiştir (Palmer, 2001: 20-22).

Dil edinimi dünyadaki nesneleri isimlendirme süreciyle başlamaktadır. Çocuklara dil eğitimi vermeye çalışan ebeveynler genellikle onlara nesneleri gösterip adlarını söylerler ve dünyayı taklit ederek öğrenmeye programlı olan bebekler çeşitli ses tekrarlarından faydalanarak bu isimleri öğrenirler. (Örn. Ba- ba, de-de, ma- ma) İsimlendirme süreci somut nesneler için son derece hızlı bir biçimde ilerlerken isim soylu sözcükleri, somut nesneleri, çeşitli eylemleri yalnızca isimlendirme metoduyla bebeklere öğretemeyeceğimiz son derece açıktır (Palmer, 2001: 31).

Saussure'ün göstergeler olarak tanımladığı sözcüklerin dünyadaki nesneleri isimlendirme metoduyla dil denen dizgeyi oluşturduğu görüşü Palmer'e çok sofistike görünmemektedir. Palmer, yalnız analogi yoluyla dünyadaki nesneleri adlandırma metodunun; bu dünyaya ait olmayan; hayali, farazi unsurları adlandırma hususunu yeterince aydınlatmaya yetmediği görüşündedir. İsimlendirme sadece farazi ya da somut nesneler için söz konusu değildir. Bu iki gruba da dahil olmayan sözcüklerin isimlendirmelerinin neye göre yapıldığını açıklamak için göstergeler teorisinden faydalanmak çoğu kez yetersiz kalabilmektedir. Somut nesneler söz konusu olduğunda dahi anlam incelendiğinde gösterilen ile gösterge arasında kesin bir bağdan söz etmek mümkün gibi görünmemektedir.

Örnek: Gösteren..... ses imgesi.....gösterilen.....gösterge (kalem)

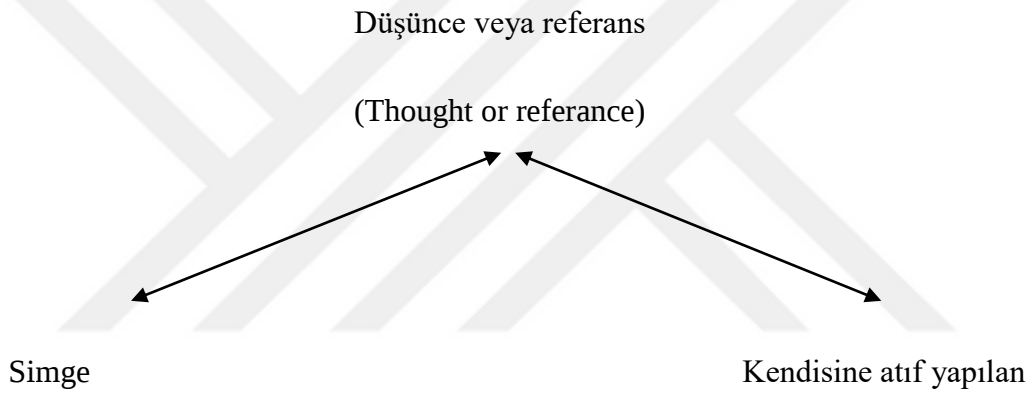
Örneğin, sabah yıldızı ve akşam yıldızı somut olarak aynı kavramları gösteren durumundayken göstergelerinin yani isimlendirmelerinin farklı oluşu anlam ve gösterge arasında kesin olmayan bağın bir kanıtı gibi görülebilir (Palmer, 2001:33).

Pınar, kaynak, ırmak, dere gibi sözcüklerin birbirinden anlamsal olarak ayrılan ince çizgiler belirsizdir. Ancak anlamsal ortak bir realite onları bir kümeleşmeye götürür. Bu konudaki bir diğer görüş ise ortak isimlendirmeye sahip olan kavramların onları birleştiren başka herhangi bir ortak nokta olmadığı yönündedir ki Palmer bu görüşü de benimsememiştir. Palmer'e göre doğal nesne sınıfları olmasa bile evrensel sınıfların varlığından söz edilebilir ki bu da semantiğin kapsam alanlarından biridir.

İsimlendirme teorisinin yalnızca insanoğlunun kişisel tecrübe ve izlenimlerine dayandırmak suretiyle açıklanması, dünyaya ait olman ya da soyut kavramların adlandırılmasını kavramamıza imkan tanımamaktadır. Aşk, nefret, hoşlanmak, garipsemek gibi isimleri bu teorisinin tecrübe miti ile açıklamamız yeterli görünmemektedir (Palmer, 2001: 31-38).

Somut nesnelerin adlandırılması incelendiğinde ise bu nesnelerin hepsinin adları ve anlamları arasında farazi de olsa bir ilişkiden her zaman söz etmek mümkün olmamaktadır. Günlük dil ve bilim dilinin birbirinden ayrılması; bilim diline ait isimlendirmeler gerçekten de adaların nesneleri işaret etmesiyle olur. Wittgenstein işari dili öğrenmenin o dile hakim olmak anlamına geldiği görüşündedir.

Kavramlar, zihindeki haliyle çağrışımlar yoluyla dildeki adlandırmalarla ilişkilendirilirler. Bunlar arasındaki en yaygın görüş, Saussure'ün göstergeler teorisi Ogden ve Richrads'ın semiotik üçgenidir.' Saussure'ün göstergeler teorisi, göstergeni bir gösteren bir de gösterilenden oluştuğunu ifade ederken Ogden ve Richards'ın semiotik üçgeni ise şöyledir:



Şekil 2.1. Ogden ve Richards'ın semiotik üçgeni

Ogden ve Richards'ın semiotik üçgeninde sembol → kelime kendisine atf yapılan tecrübe dünyasına ait nesneyi düşünce veya referans da kavramı ifade etmektedir. Bu teoriye göre sembol ve kendisine atf yapılan arasında doğrudan bir bağlantıdan söz edilemez bu ilişki ancak düşünce veya referans yani zihnimize ait kavramlar aracılığıyla mümkündür. Bu teoriyi isimlendirme teorisinden ayıran en önemli yanı burada sınıflandırmaların doğal veya evrensel olma zorunluluğu yoktur. Sembol ile referans arasındaki bağ kavramsalıdır. Anlam, insanın zihniyle ilgili bir süreçtir. Onun kavram ve sembol arasındaki ilişkilendirebilme yeteneğiyle ilişkilidir (Palmer, 2001: 38).

Semantiğin kapsam alanı dilimizi tecrübemizle ilişkilendirme biçimimiz yani referans ve dilsel anlam ilişkileridir. Baba- oğul, amca- yeğen, hala-teyze gibi akraba ilişkilerine aait kelimeler ve bunların kapsam alanı gönderim ve sembol arasındaki bağıın izahı gibi konular tamamıyla dilsel anlam ilişkileriyle açıklanabilir. Sözlükler, dilsel anlam

ilişkilerine dayalı olarak kelimeleri başka kelimelerle ilişkilendirir. Yani referanslar sunarken anlamı bilinmeyen referansları anlamı bilinen kelimelerle açıklamaya çalışır.

J.J.Katz ve J.A. Fodor ‘The Structure of a Semantic Theory’ adlı makalelerinde semantiğin kapsam alanını tartışırken, onun temel unsurunun kelime mi yoksa cümleler mi olduğu sorusunun yanıtını ararlar. Onlara göre;

- Konuşan kişilerin yorumlama yeteneğini tasvir edip açıklar.
- Bir cümlenin kaç farklı şekilde okunabileceği konusundaki edimleri açıklar.
- Semantikselsel aykırılıkları araştırır.
- Cümleler arasındaki ifade ediliş çeşitliliğini belirler
- Bir semantik teorisi;
 - Muğlaklık/ Belirsizlik (Ambiguity)
 - Aykırılık/Çarpıklık (Anomaly)
 - Açıklama/ Eşanlatımlılık (Paraphrase) durumlarını izah etmelidir.

Günlük dilde sadece bilgi veren cümleler kurulmaz soru veya emir cümlelerinden de söz etmek gerekir. Dil, insanların başka insanları etkilemek için kullandıkları bir araç gibidir. Bu, dilin insanoğlunun öğrendiği ilk yönüdür. Ağlayarak dikkatleri üzerine çektiğini fark eden bebek zamanla taklide dayanan farklı sesler çıkararak yiyecek, istemek, oynamak,..vs. ihtiyaçlarını bildirir (Palmer, 2001: 61).

Günlük dilde kullandığımız önermeler bilgilendirmenin yanı sıra aynı zamanda birer değerlendirme ifadesidir. Dil çeşitli sosyal ilişkilerle yakından ilişkilidir. Önermelerimiz her zaman söylediğimiz şeyi kastetmez; kinaye yapıyor olabiliriz. Önermelerimiz, tümcelerimiz birer ‘ön kabulün’ ifadesidir.

Bloomfield’in tanımlamasıyla dilde bulunan minimum düzeydeki serbest biçim yani yalnız başına olabilecek en küçük birimdir. Ona göre bu en küçük birim morfemlerdir (Palmer, 2001: 59).

Dilbilimciler çoğunlukla dilsel anlam ilişkileriyle ilgilenmişlerdir. Çünkü dilsel anlam ilişkileri metodolojik olarak daha kolay ele alınıp incelenebilmektedir. Bu nedenle bazı dilbilimciler çoğu kez bağlamı dışlayarak anlamın bağlamdan bağımsız olduğunu ileri sürmektedir. Dilsel anlamın tecrübe dünyası ile doğrudan ilişkisi vardır. Tecrübe dünyası referansların tümünü içeriyorsa semantiğin alanı sonsuz olacaktır. Bu durumda dilbilimciler alan sınırlamasına gitme zorunluluğundan doğan bir hamle ile kendi semantik çatılarını inşa etmişlerdir. Bu muğlaklık Bloomfield'in yapısalcılığının doğuşuna zemin hazırlarken Katz ve Fodor'un 'muğlaklık' teorileri ile semantiğin kapılarını aşındırma çabalarını açıklıyor gibi görünmektedir (Palmer, 2001: 59).

Katz ve Fodor'un, "The bill is large." Tümcesi bu konuyu anlamaya yardımcı olacak iyi bir örnektir. "Bill" sözcüğünün çokanlamlılığı "fatura/gaga/ağız" bir muğlaklık doğururken tümcenin devamı "...but there is no need to pay" yan tümcesiyle beraber bitirilirse bağlamdan da yola çıkılarak "bill" sözcüğünün burada fatura anlamında kullanılmış olduğunu rahatlıkla kavrayabilmekteyiz. İşte Katz ve Fodor'un "ambiguous theory" adını verdikleri belirsizlik teorisi bu gibi muğlak tümcelerin rahat anlaşılır olmalarını sağlamayı hedeflemektedir (Palmer, 2001: 61).

Bir başka anlambilimsel teori de durum bağlamı teorisidir. B. Malinowski, J.R. Firth'ün teorisine göre ifadeler kullanıldıkları bağlam içerisinde anlam kazanırlar. Malinowski'ye göre dil derin düşüncenin bir aynası değildir. Dil, bir hareketin, bir kılınışın, bir eylemin ürünüdür. Durum bağlamı yaşanan coğrafyanın şartlarına içinde bulunan kültürel değer algılarına kadar pek çok konuyu hesaba kattıktan sonra göstergelerin anlamsal, kavramsal boyutlarını ortaya koymak gerekliliğini savunan bir başka bağlam teorisidir. Durum bağlamının, sosyo-fiziksel, toplumsal, kültürel yanlarının yanı sıra ortak duygu bağlarını ifade eden yanı da vardır. Malinowski, sözcüklerin sadece anlam aktarmayıp sosyal bir görev aldıkları bu yönüne "duygu paylaşımı ya da ortaklığı" adını vermektedir (Palmer, 2001:64).

Malinowski'nin durum bağlamı teorisi, dilin yalnızca bilgi veren bir araç olmadığını aydınlatması bakımından önemlidir. Malinowski, insanın temel ihtiyaçlarını ifade etmekte kullandıkları çocuk üslubunda bir ilkel dilden yola çıkarak araştırmalarını yürütür ancak unutulmamalıdır ki her dil kendi özgünlüğünce zengindir; yoksul dil, ilkel dil gibi kavramlardan söz etmek son derece yanlıştır. Malinowski'nin durum bağlamı teorisi

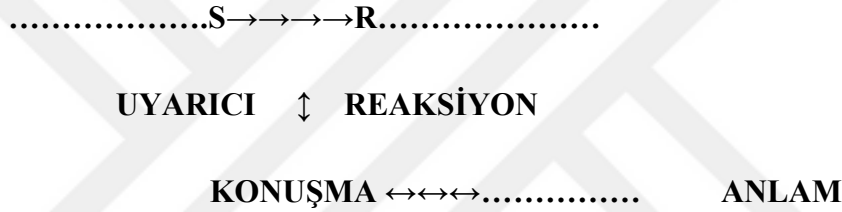
gözlemlenebilen olaylar kümesidir. Firth ise Malinowski'nin teorisine ek olarak bağlamı kavrayarak anlama ulaşmada şu kategorileri benimsemektedir:

-Katılanların nitelikleri (Kişiler, kişilikler)

-Katılanların sözsel aksiyonları -Katılanların sözsel olmayan aksiyonları

-İlgili objeler -Sözsel aksiyonun etki ve sonuçları (Palmer,2001:65)

Bloomfield'in "davranışçılık" olarak tanımlanan teorisi ise anlamı durumun tam da kendisi olarak tanımlar. Bu teoride uyarıcı ve reaksiyon olmak üzere iki temel unsur vardır. Bloomfield'in teorisinde anlam, konuşma, uyarıcı ve reaksiyon arasındaki senkronik ve diakronik bağların incelenmesiyle ortaya çıkarılabilmektedir.



Şekil 2.2. Anlam ilişkisi

Dil ile dünya arasındaki ilişki ayrılmaz bir bütün gibidir. Dilimizin sınırlılıkları dünyaya bakışımızı, yaşayışımızı da etkilemektedir. Wittgenstein, bunu "dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır." şeklindeki tümcesiyle "Tractatus" adlı kitabında açıklamıştır. Tecrübelerimizin objelerini dil vasıtasıyla sınıflandırırken dünya hakkında bir şeyler öğrenme ve dil hakkında bir şeyler öğrenme aktivitelerinin birbirinden ayrılmaz ikililer olduklarını görebilmek mümkündür. Büyük ölçüde dünyamız da dilimizi tarafından belirlenmekte öylece sınırlandırılmakta ve şekillendirilmektedir (Palmer, 2001: 72). Edward ve Sapir'in dil teorisi de bu görüşle örtüşmektedir. Edward ve Sapir'e göre dilimiz dünyamız büyük bir etkileşim içinde olup dilimiz dünyamızı şekillendirmektedir. Sapir ve Whorf dünya ve dilimizi oluşturan tecrübelerimizin, konuşma, adlandırma ve söz varlığımızı meydana getirdiği görüşündedirler.

Dilsel bağlam ele alındığında ise bu konuda yapısalcı dilbilimcilerin önemli çalışmaları olduğu bilinmektedir. Zellig ve Harris'in görüşüne göre bir sözcüğün anlamı içinde bulunduğu bağlam yoluyla tam olarak ifade edilebilmektedir. Bu görüşün kaynağı dilsel analiz metoduyla dilbilimsel dağılımı hesaplamaktır. Dağılım ise dilbilimsel

unsurların sınıflandırılmasını yapıp deneysel metodlar ile bunların bağlam içindeki anlamlarını bulmaktır ki bu görüşe göre bu anlam sözcüğün tam anlamıyla göndergesel anlamına işaret etmektedir.

Yapısalcıların dilsel bağlam anlayışına göre dağılımın yanı sıra dizimsel ilişki de son derece önem taşımaktadır. Dağılım yoluyla anlamı ifade etmek dizimsel ilişkinin ortaya konmasıyla mümkündür. Dağılım yoluyla anlamı ifade etmek dilsel olan bağlamı ifade etmektir. Dilin gözlemlenebilir somut olan özellikleri incelenmektedir. Bağlamdan anlama ulaşmak için kullanılan bir diğer metod eşdizimlik özelliğinden faydalanmaktır. Örnek vermek gerekirse alışılmış kalıp sözlerde bu eşdizimlikten faydalanılır: Damlaya damlaya, Ağaç yaş iken...

Eşdizimlik yoluyla sözcük anlamlarının ancak bir kısmına ulaşmak mümkün gibi gözükmektedir (Palmer, 2001: 111).

2.1. Dil Çalışmaları ve Anlambilim

Kültürün en temel öğelerinden biri olan dil kuşkusuz ki çok eski zamanlardan beri insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Bugünkü bilgilerimize göre en eski dil çalışmaları; Eski Hint'te ve daha sonra da Eski Yunan'da gerçekleşmişti. Din, itici bir güç olarak dil üzerine inceleme ve araştırmalarda etken rol oynamıştır. Eski Hint'te kutsal bilgi derlemeleri Vedaların doğru okunması, değerlendirilmesi ve zamanın aşındırmasından uzak kalabilmesi doğrultusundaki çabalar giderek dil denen olgunun sırlarının çözülmesine yönelmiştir.

İ.Ö. IV. yy'da Hindistan'da Yaska tarafından, Eski Yunan'da Platonun Kratylos adlı yapıtında ele alınmış bir başka konuda; Eski Yunan'da dilin doğuştan mı, doğal mı (phsei) yoksa insanlar tarafından konma yapma mı (thsei) olduğu konusudur.

Eski Yunan'da Herakleitos, Demokritos, Protagoras, Aristoteles gibi düşünürler dil felsefesi, dilbilim, dilbilgisi konu ve kavramlarına eğilmişlerdir (Aksan, 2009:16).

Dünya üzerindeki dil çalışmalarında;

- a) Anadilin öğrenilmesi
- b) Dinlerin temel dillerinin öğrenilmesi ve incelenmesi isteği konusunda itici bir güç olmuştur.

Hindistan Sanskritçe

Avrupa Latince

Doğu Dünyası Arapça

Yunanlıların Mısır'da kurdukları İskenderiye Okulu İ.Ö. III-II. yy'larda Yunan metinlerine eğilmiş, II-I. yy'larda yetişenlerden Dionysos Thrax, geleneksel dilbilgisi kitaplarının ilk örneği olan bir Grek dilbilgisi kitabı yazmıştır.

Batı'da retorik, Doğu'da ilmü'l belaga adı verilen iyi ve etkileyici konuşmayı sağlayıcı bilgiler bütünü de bugün anlambilim çerçevesi içine giren çeşitli konulara el atmıştır.

Ortaçağ'da dilbilgisi konularının yanı sıra sözlükçülükte de gelişmeler görülmüş, Yeniçağ'a yaklaşırken dilbilimi sorunlarının bir bölümü üzerinde kimi dilcilerle birlikte şairlerin de durduğuna tanık olunmuştur.

XIX. yy'da dil akrabalığı araştırmaları dilcilikte önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.

XVII. yy'da Paris'te Port Royal Dilbilgisi, dilbilimin konusu içine giren birçok kavramı aydınlatmaya yönelerek dilbilim sorunlarına ilgiyi çekmiştir.

John Locke, Bacon, Leibniz, Hender ve Humboldt dilin düşünceyle ilgisi üzerine eğilmişlerdir.

Leibniz; dilin öğelerinin anlam açısından doğru çözümlenmesinin zihnin işleyişini en iyi yansıtan şey olduğunun savunmuştur.

M. Breal XIX. Yy'da Fransa'da "Essai de Semantique" adlı kitabında anlam konusunu geniş bir çerçevede ele almış, onun biçimle ilgisi, anlamların oluşumu, sözdizimiyle olan bağlantısı, eşanlamlılık ve anlam değişimleri gibi sorunlara geniş yer vermiştir.

Eski Yunan'da Breal'e kadar anlamla ilgili konular art zamanlı olarak ele alınmıştır. En çok anlam değişimleri üzerinde durulmuştur (Aksan, 2009: 17).

2.2. XX. Yüzyılda Dilbilim Çalışmaları: XX. yy'ın başlarında İsviçreli bilgin F. De Saussure'ün dilbilimde dizge (sistem) anlayışıyla bir çığır açtığını biliyoruz. Dili inceleme yöntemleri üzerine önemli kurallar getirmiş ve "gösterge" kavramını yerleştirdiğini biliyoruz. Artzamanlı incelemenin yanı sıra konuşulan dilin de önem kazanmasını sağlamıştır.

Saussure ile başlatılabilecek yapısalcılık, yeni yankılar da bulmuş buna Amerikalı Blomfired da eklenmiştir.

1957'den başlayarak Chomsky'nin de önemli çalışmaları vardır. Bu noktadan sonra Üretimsel Dönüşümlü Dilbilgisi kuramı ortaya çıkmıştır.

Anlambilim konularında; Tümce Anlambilimi ele alınmış ve anlamsal bileşenler bakımından incelenmiştir. Yanı sıra Edimbilim (kullanımbilim, pragmatics) ve mantık alanlarıyla da incelemeler yapılmıştır.

Anlambilim tarihçesi üzerinde duran Tamba-Mecz, bunu üç döneme ayırmaktadır:

1. Gelişmeci Dönem: (1883-1931). Breal, Trier Sözcüklerin Tarihi, Dildeki anlamların gelişmesi, biçim, eşanlamlılık, anlam değişimleri ve anlamın düşüncelerle ilgisi üzerinde durmuşlardır.
2. Karma Dönem: (1931-1963). Sözcüklerin tarihi ve sözvarlığının kuruluşu ile ilgili dönemleri ele alan dönemdir. John Locke, Bacon, Leibniz, Humboldt
3. Dilsel Modeller Dönemi: (1963'ten bu yana). Chomsky, F. D. Saussure, Bloomfield, Katz-Fodor gibi bilginlerin temsil ettiği bir dönemdir.

Bugün anlambilim çalışmaları, daha çok dilbilimsel anlambilim ile yürütülmektedir.

Bazı bilim çevreleri de mantıksal anlambilim üzerinde durmaktadır. Carnap ve Montague; dilin mantıksal boyutunu incelemişlerdir.

Kuruluşu 1930'lara kadar uzanan dilin, insanla ilişkisi, insanın dil karşısındaki durumunu da ele alan anlambilimciler vardır.

Son yıllarda edimbilim (pragmatics) anlambilim çalışmalarında ağırlık kazanmıştır. Ayrıca metin dilbilimi, söz ve eylem kuramı, göstergebilim ve biçembilim yazın araştırmaları da anlambilim çalışmalarıyla ortak noktada kesişmektedirler.

Bugün bütün dünyadaki çalışmalar gözden geçirilecek olursa dilbilimsel anlambilimin başka iki alt alanı olduğu görülür; (Aksan,2009: 19-20)

1. Sözcük Anlambilimi
2. Tümce Anlambilimi

Araştırmaların eş zamanlı ya da art zamanlı yapılması açısından;

1. Durgun Anlambilim

2. Gelişmeli (Tarihsel) Anlambilim

Değişik dönemlerde, değişik akımlar doğrultusunda uygulanan yöntemler açısından;

1. Yapısal
2. Yorumlayıcı
3. Üretimsel
4. Pragmatic (Mantıksal) anlambilim gibi türler de belirlenebilir.



3. ANLAM BELİRLEYİCİLERİ VE AYIRICILARI

Bir dilin sözcük varlığı; o dilin sözcükleri, deyimleri, atasözleri, kalıplaşmış sözleri ve halk ağzında yaşayan sözcüklerin tümünü kapsayan bir sahayı ifade eder (Aksan, 2006:7).

Sözcük varlığı sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimleriyle göstergeler olarak değil; aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi, manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmektedir. Örneğin Türk toplumunda akraba adları elti, baldız, görümce, yenge gibi ayrı ayrı kavramlar belirlenmiştir. Öte yandan Hint- Avrupa dil ailesinin Roman ve German kollarının her birinde bu kavramların tek bir sözcükle anlatımı vardır.(Fransızca belle-soeur İngilizce sister-in-law Almanca Schwagerin) Örneğin, sayılar dünyanın her yerinde aynı değeri taşıdığı halde adlandırma yolları başka başkadır. Renkler aynı olduğu halde bunların adlandırılması ve kapsamı başka başkadır (Aksan, 2006:7).

Bir dilin sözcük varlığını etkileyen unsurlar arasında, o dili konuşan toplumun kültürü ve içinde bulundukları coğrafi koşullar da sayılabilir. Her dili konuşan toplum, çevresini, çevresindeki olayları, gerçekleri, kendince algılamaktadır. Kısacası, her toplum dünyayı kendi dilinin penceresinden görmektedir. Örneğin Eskimoların dilinde ‘kar’ sözcüğünün kavramsal boyutuna göre pek çok ayrı şekli mevcuttur; düşen kar, sulu kar, yerdeki kar gibi pek çok kar türü bulunmaktadır ve bunlar ayrı adlarla anılmaktadır.

Bir Eskimo bir deveyi ancak resimlerden tanıyabilir ancak çölde sıcak ülkelerde yaşayan toplumlarda ise deveyle ilgili nesneler için pek çok sözcük deyim ve atasözü mevcuttur.

Yalnız başka dillerde değil aynı dilin değişik lehçe ve ağızlarında da farklı sözcükler, anlatım biçimleri, deyimler, atasözleri ve kalıp sözlerle karşılaşılır. Bugün Türkiye Türkçesi ortak dilinde bulunmayan binlerce kavram Türkiye’nin değişik yerlerinde konuşulan ağızlarda karşımıza çıkmaktadır. Bunların çoğu Anadolu halkının yaşamında önemli bir yer tutan tarım, hayvancılık, gelenek, göreneklerle ilgili, doğa ve iklim koşullarını yansıtan sözcüklerdir. Bir bölümü eski Türkçeden kalan sözler yahut halkın kendi türettiği deyimler, atasözleridir.

Sözcük varlığı, dil tarihi ve toplumun kültürü açısından son derece önemlidir. Bir dilin sözcük varlığı o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses,

biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmaktadır. Bir dilin hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimler geçirdiğini göstermektedir. Örneğin, -sE- biçimbirimi Orta Türkçede, Karahanlıcada çok işlek ekleden biridir. Et-se canı et istemek şeklinde kullanılırken bugün sadece su-sa- eyleminde görüyoruz.

Köktürk Yazıtlarında; Çin ulusu, Kadırgan ormanı, Tokuz Oğuz ulusu gibi bugün tamlanan eki ile kurduğumuz ad tamlamaları eksiz bir biçimde Kadırgan Yış, Tabgaç Bodun, Tokuz Oğuz Bodun şeklinde kullanılmaktaydı (Aksan, 2006:11).

Sözcüklerin fonolojik değişimleri de bize onların tarihsel serüveniyle ilgili bilgi verir. Örneğin, öñ, buñal-, döñ, soñ sözcükleri bugün nazal n yerine /n/ ile kullanılmaktadır. Takıgu> tavuk, yapurgak> yaprak şeklinde değişime uğramışlardır. Bunun yanı sıra fonoloji dışında anlamlı değişimler de karşımıza çıkmaktadır. Takıgu sözcüğü hem erkek hem dişi tavuk için kullanılırken irkek takıgu – horoz- sözcüğünün Türkçeye girmesiyle beraber yalnızca yerini takıgu sözcüğüne bırakmıştır.

Sözcükler hem aynı dil içinde hem de dilden dile geçerken çok ilginç gelişmelere ve değişmelere sahne olurlar:

Örnek: Fr. Tulipe Alm. Tulpe İng. Tulip : Türkçede kullandığımız Farsça ‘tülbent’ sözcüğünden gelir.

Dul bend> dil bend: gönül bağlayan

Far. Çehar;çube ‘dört değnek’ Tür. Çerçeve

Bir dilin sözvarlığı, anlatımı güçlü kılan birçok anlam olayının yansıtıcısı durumundadır.

Örnek: ateşi içine kolay geçirmeyen tencere: sağır tencere sağır sözcüğü yeni bir anlam kazanıyor. Tencereye insana özgü bir özellik aktarılıyor. Deyim aktarması yapılıyor. Yunanca deyim aktarmaları ‘metafora’ terimiyle karşılanmaktadır. Sözcüklere yeni anlamlar kazandırarak onları çokanlamlı duruma getiren bu aktarma türleri sözvarlığı içinde çok önemli bir yer tutar.

Akrep: Ar. hayvan akrep: saatin kısa kolu

temelinde benzetme

yelkovan: rüzgar gülü yelkovan: saatin uzun kolu ↔

olan ad aktarmaları

ufak tefek kadın: findıkkurdu

geç gelen çocuk: tekne kazıntısı (Aksan: 2006:12-13).

Sözcükte anlam konusuyla yakın alakalı olan köken bilgisi çalışmaları hakkında ise İ.Ö.V.y.y.'da Eski Hint'te Sanskritçe Yaska'nın Köken bilgisi 'Nitrakta' adlı bir yapıtının bulunduğu bilinmektedir. Kökenbilgisi çalışmalarında tarihsel sözcükler en yararlı gereçlerdir. Bu yolla bir sözcüğün tarih boyunca gösterdiği değişimler ilişkide bulunan diller gibi pek çok konuya ulaşmak mümkün olur. Sözcükler başka dillerle ilişkide bulunurken çoğu zaman anlam değişimlerine uğramaktadırlar. Köken bilgisi ve toplumdaki sosyokültürel gelişimlerin izlenmesi bakımından sözcük tarihi araştırmaları önemlidir.

Bir dilin sözvarlığından bahsederken kast edilen anlam sınırları içine; temel sözvarlığı, yabancı sözcükler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler, terimler, çeviri sözcükler gibi kavramlar girmektedir. Temel sözvarlığı denilince akla ilk önce dilde kullanılan çekirdek sözcükler gelmektedir. Bunlar organ adları, yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek gibi temel gereksinimleri karşılayan kavram alanlarıdır. Bu kavram alanları o dilin maddi, manevi bütün kültürel özelliklerini ve izlerini taşımaktadır. Örneğin Köktürkler döneminde daha çok hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Türklerin dilinde boğa, koyun, at, aygır, yıldı sözcükleri sık geçmekte ve o çağda maddi kültür sözcüklerinin hangileri olduğu sözvarlığı incelenince ortaya çıkmaktadır. Manevi kültür içine giren sözcükler, dinle, kutsal kavram ve kişilerle ilgili olarak sözvarlığı içerisinde yerini almaktadır. Örneğin Köktürkler döneminde yer, gök, su ve ateş kutsal kavramlardır ve teñri (gök, mavi) sub, yér, ot gibi sözcükler sıklıkla dönemin sözvarlığı içinde karşımıza çıkmaktadır (Aksan, 2006: 15) .

Toplumlar birbiriyle ilişki içinde olduklarında bu ilişkiler onların dillerine de yansır. Bütün dillerde başka dillerden alınma öğeler bulunmakta ve bunlar kimi zaman dili bütünüyle yabancılaştıracak artmaktadır. Bir dilin sözvarlığında yaşayan yabancı öğeleri iki aşamada incelemek mümkündür:

-Sözcükbilimde alışılmış haliyle yerleşmiş yabancı sözcükler (duvar, kalıp, surat, sandık... vs.)

-Sözvarlığında tam anlamıyla dile yerleşmemiş yabancı sözcükler: Dilin ses ve eğilim kurallarına uymayan, yabancılığını hemen belli eden sözcüklerdir (oksijen, lokomotif, devalüasyon) (Aksan, 2006:29).

Dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü, başarısını, eğilimini ortaya koyan önemli öğelerden biri de deyimlerdir. Deyimler kimi zaman yüzyıllar boyunca değişmez; kimi zaman ise sözcüklerde yinelemelerle yeni deyim aktarmalarına gidilebilir. 1300 yıl önce; ‘ meniñ sabımın sımadı’ (KT Güney yüzü) birinin sözünü kırmak şeklinde halen varlığını sürdürmektedir. Bir dilin sözvarlığı içinde önemli bir yeri olan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan nesilden nesile aktarılan sözlerdir. Sözcükbilimde alan dili adını taşıyan terimler bir dilin bilim, teknik, sanat ve zanaat dallarında ne ölçüde geliştiğinin kanıtıdır (Aksan, 2006: 31).

Dil sözlü yazılı olarak iletişimde kullandığımız doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü çok güçlü büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesidir.

Bu dizgeler bize sınırlı sayıdaki öğelerle sayısız anlatım olanakları sağlamaktadır. Dünyadaki konuşulan bütün dillerdeki toplam elli kadar değişik ses içinden her dil kendine özgü seslerden bir dizge oluşturmakta bu seslerle on binlerce sözcük türetilmekte, belli sayıdaki ekler, büküm(inflexion) ve sözdizimi kurallarıyla sayısız yeni yapılar elde edilebilmektedir. Dilin yaratıcılık (creativity) adıyla anılan bu yönü onun önemli özelliklerinden biridir (Aksan:2009, 13).

Dede Korkut Destanlarının dilinde de rastladığımız bazı sözcükler sözvarlığında ince anlam oyunları ile varlığını hissettirmekte, bu varlık bizleri derin Oğuz dünyasının sözvarlığından hareketle zihinlerde varlığını sürdüren soyut deryasına, kültür denizine daldırmaktadır. Hemen hemen bütün dillerde olduğu gibi kutsal sayılan nesne, olay veya hareketlerle kaba sayılan kelimeyi doğrudan değil dolaylı olarak söylemeye (evfemizm) diğer bir deyişle tabu sözlere Türkçede de rastlamaktayız (Özkan, 2005 :246-249). Dede Korkut Destanlarında da “ölüm” yerine kullanılan “ecel aldı, yer gizledi”, “hamile olmak” yerine kullanılan “karnında götürmek”, “karnı yırtılmak”, “öldürmek” yerine kullanılan “kıy-“, “akıt-“, “uçur-“ gibi deyimler gerek sözvarlığına kattıkları zenginlik gerekse Türkçenin anlambilimsel ve işlevsel zenginliğini ortaya koymak adına önemli örneklerdir.

Dilin önemli bir diğer özelliği ise elma, gül, aslan, çekiç, süt gibi somut kavramların dışında; soyut kavramların oluşumunu ve aktarılabilmesini sağlamasıdır. Somut kavramlar zihnimizde belli bir görüntü belli bir tasarım oluşturur ve dildeki karşılıkları göstergeler yardımıyla bir başkasına ya da yazıya aktarılabilirler: acıma, beğeni, dilek, yargı, pişmanlık...gibi kavramlar ancak dille vardır. Zihinde belli bir tasarım oluşturmadıkları halde dil aracılığıyla başkalarına ya da yazıya aktarılabilirler.

Kültürün en temel öğelerinden biri olan dil kuşkusuz ki çok eski zamanlardan beri insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Bugünkü bilgilerimize göre en eski dil çalışmaları; Eski Hint'te ve daha sonra da Eski Yunan'da gerçekleşmiştir. Din, itici bir güç olarak dil üzerinde inceleme ve araştırmalarda etken rol oynamıştır. Eski Hint'te kutsal bilgi derlemeleri Veda'ların doğru okunması, değerlendirilmesi ve zamanın aşındırmasından uzak kalabilmesi doğrultusundaki çabalar giderek dil denen olgunun sırlarının çözülmesine yönelmiştir.

İ.Ö. V. yüzyıldan önce Hindistan'ın kuzeyinde ve doğusunda iki dilbilgisi ekolünün varlığını biliyoruz. Brahman okullarında okutulan en eski bilginin dilbilgisi olduğu da belirtilmektedir.

Bugün Anlambilim konuları içinde yer alan nesne ile onun dildeki karşılığı arasında bir ilişki olup olmadığı konusu; İ.Ö. IV. yüzyılda Hindistan'da Yaska tarafından, Eski Yunan'da Platon Kratylos adlı yapıtında ele alınmıştır. Eski Yunan'da bu çağlarda araştırılan diğer bir önemli konu da dilin doğuştan mı yoksa insanlar tarafında konma yapma mı olduğu konusudur (Aksan, 2009: 16).

Eski Yunan'da Herakleitos, Demokritos, Protagoras, Aristoteles gibi düşünürler dil felsefesi, dilbilim, dilbilgisi, konu ve kavramlarına da eğilmişlerdir.

Dünya üzerindeki dil çalışmalarında;

-Anadilin öğrenilmesi

-Dinlerin temel dillerinin öğrenilmesi ve incelenmesi isteği konusunda itici bir güç olmuştur.

Yunanların Mısır'da kurdukları İskenderiye Okulu İ.Ö.III-II. yüzyıllarda Yunan metinlerine eğilmiş II.-I. yüzyıllarda yetişenlerden Dionysos Thrax geleneksel dilbilgisi kitaplarının ilk örneği olan bir Grek dilbilgisi kitabı yazmıştır (Aksan,2009: 17).

Batı'da retorik; Doğu'da İlmü'l belaga adı verilen iyi ve etkileyici konuşmayı sağlayıcı bilgiler bütünü de bugün anlambilim çerçevesi içine giren çeşitli konulara el atmıştır.

Ortaçağ'da dilbilgisi konularının yanı sıra sözlükçülükte de gelişmeler görülmüş, yeniçağa yaklaşırken dilbilimi sorunlarının bir bölümü üzerinde kimi dilcilerle birlikte şairlerin de durduğuna tanık olunmuştur.

XIX. yüzyılda dil akrabalığı araştırmaları dilcilikte önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.

XVII. yüzyılda Paris'te Port Royal Dilbilgisi, dilbilimin konusu içine giren birçok kavramı aydınlatmaya yönelerek dilbilim sorunlarına ilgiyi çekmiştir. John Locke, Bacon, Leibniz, Herder ve Humboldt dilin düşünceyle ilgisi üzerine eğilmişlerdir. Leibniz, dillin öğelerinin anlam açısından doğru çözümlenmesinin zihnin işleyişini en iyi yansıtan şey olduğunu savunmuştur (Aksan,2009: 17).

M.Breal 19. yüzyılda Fransa'da 'Essai de Semantique' adlı kitabında anlam konusunu geniş bir çerçevede ele alıyor, onun biçimle ilgisi, anlamların oluşumu sözdizimiyle olan bağlantısı, eşanlamlılık ve anlam değişimleri gibi sorunlara geniş yer veriyordu. Eski Yunan'dan Breal'e kadar, anlamla ilgili konular art zamanlı olarak ele alınmıştır. En çok anlam değişimleri üzerinde durulmuştur.

Dünyadaki konuşulan bütün dillerdeki toplam elli kadar değişik ses içinden her dil kendine özgü seslerden bir dizge oluşturmakta, bu seslerle on binlerce sözcük türetilmekte, belli sayıdaki ekler, büküm (inflexion) ve sözdizimi kurallarıyla sayısız yeni yapılar elde edilebilmektedir. Dilin yaratıcılık (creativity) adıyla anılan bu yönü onun önemli özelliklerinden biridir.

Dilin önemli bir diğer özelliği ise, elma, gül, aslan, çekiç, süt gibi somut kavramların dışında; soyut kavramların oluşumunu ve aktarılabilmesini sağlamasıdır. Somut kavramlar zihnimizde belli bir görüntü, belli bir tasarım oluşturur ve dildeki karşılıkları göstergeler (sözcükler) yardımıyla bir başkasına ya da yazıya aktarabilirler. Acıma, beğeni, dilek, yargı, pişmanlık gibi kavramlar ancak dille vardır. Zihinde belli bir tasarım oluşturmadıkları halde dil aracılığıyla başkalarına ya da yazıya aktarılabilirler (Aksan, 2009: 16-20).

4. SÖZCÜĞÜN ANLAMSAL DEĞERİ

Sözcük anlambilim; belli bir bağlamı hesaba katmadan sözcükleri ele alarak bir nesnenin, bir duygu, düşüncenin belli ses bileşimleriyle dile dönüştürülmesinde tutulan yol, bu bileşimlerin içerdikleri temel anlam ögesi, tasarımlar, duygu değerleri, yan anlamlar, sahne oldukları çeşitli aktarmalar, eşanlamlılık, eşadlılık, tersanlamlılık gibi konuları aydınlatmaya yönelir.

4.1. Dilde Anlamlı Birimler

Dilbilimde Bloomfield'tan bu yana anlamlı en küçük birimler biçimbirimler (morfem)'lerdir.

Bir sözcükte madde başı olarak yer alan anlamlı ses bileşenleri bağımsız biçimbirimlerdir; kırlangıç, elma, sivri, güzel yazmak.

[-iyor], [Ecek], güzellik'teki '-lik' ise bağımlı biçimbirimlerdir. Ancak Tümce Anlambilim açısından bakacak olursak bağımlı biçimbirimler her ne kadar tek başlarına anlam taşıyor gibi görünse de dilde kişi, cins, durum, kip, görünüş gibi ulamların belirlenmesinde birinci derecede önemleri vardır.

Bağımlı biçimbirimler yapım ve çekim ekleridir.

Bağımsız biçimbirimler; sözcükler, Saussure'de gösterge.

Geleneksel anlambilimde tümce çalışmaları üzerinde durulurken; Üretken dilbilgisi çalışmalarında bunlar ele alınırken tümce esasına dayanmaktadır.

1960'lı yıllarda ortaya atılan metindilbilim söylem kuramıyla beraber edimbilimsel araştırmalar da buna dahildir. Sözce (utlerance) kavramı esas alınmaya başlanmıştır. (Aksan,2009: 29)

4.2. Kavramlaştırma (Anlama)

Kendine özgü bir dili olan her toplumun yine kendine özgü bir (doğayı, nesneleri) anlamlandırma yetisi vardır. Çevresinde gördüğü nesnelere adlar takarken kimi zaman

onlardan yeni anlamlar türetirler. Böylece dilin “göstergeler” sistemi oluşur. Bu göstergelerin biraraya gelmesiyle yeni göstergeler ortaya koyması olanaklıdır.

Dünyadaki nesne ve olayların belli ses bileşimiyle simgeleştirilerek kavramlaştırılmasına anlambilimde anlama (signification) adı verilmektedir. Örneğin, Türkler eskiden güneşi “kün” diye adlandırmışlardır.

Güneşin doğuşu ve batışı arasındaki süreyi de bu göstergeyle anlatarak bu göstergeyi çok anlamlı duruma getirmişlerdir.

Göstergeler doğadaki varlık ve olayların insan zihnindeki tasarımları, görüntüleriyle bağlıdır.

Gösterge + Zihin (Tasarım)

Her dil göstergeleri anlayıp adlandırırken kendi dilinin imkanlarından faydalanır. Dil-toplum-kültür ilişkisi vardır. Örneğin tavşan sözcüğü; Eski Türkçe’de tabışgan-tavışgan,

Tavış, tavuş= kımıldanma=davranmak=tav- eylemiyle yakından ilgilidir.

Hint-Avrupa dil ailesinde hare=hase=gri parıldayan (yaban tavşanı)

Hasan=gri parıldayan

Farsça harguş:(eşek kulaklı) tavşan anlamındadır.

Aynı şekilde bir dilde bir nesne çeşitli nedenlerle birden çok göstergeyle adlandırılmış olabilir. Örneğin; Türkçede kutup yıldızının; çoban yıldızı, çulpan, demir kazık, zühre, venüs gibi başka başka adları da vardır.

Çoban yıldızı: yol gösterici olması

Demir kazık: durağan olması

Zühre: Arapçadan alıntı

Venüs: Fransızcadan alıntı (Aksan, 2009: 31)

4.3. Gösterge Kuramı ve Sonraki Çalışmalar:

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'den beri dilbilimde sözcüklere gösterge denmiştir. Saussure'e göre dil bir sözcükler listesi değil, göstergeler dizgesidir.



↔ Gönderge ↔ Tavşan (noun) ↔ Gösterge

t.a.v.ş.a.n ↔ Gönderge ↔ Ses imgesi ↔ Gösterilen ↔ Gösteren (Signifie)

Saussure'e göre göstergenin özellikleri

1. Göstergenin önemli bir özelliği onun 'nedensiz' oluşudur.
2. Gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiler Saussure'e göre çağrışım ilişkileridir ve bu iki öge devamlı olarak birbirini çağrıştırır.
3. Göstergenin bir başka özelliği ise çizgiselliktir. Göstergeyi oluşturan sözcükleri bir anda söyleyemeyeceğimiz gibi bunların sırasını da değiştiremeyiz
4. Saussure'ün gösterge kuramında değişebilirlik ve değişmezlik vardır.

Gösterge kullanıldığı toplum tarafından zorunlu kabul edilir. Anadili edinirken tavşan diye öğrenilen gösterge; bir başka şekilde adlandırılmaz.(Değişmezlik)

Dil sürekli gelişim ve değişim içindedir. tabışgan>tavşan

Bugün bütün dünyadaki çalışmalar gözden geçirilecek olursa dilbilimsel anlambilimin başlıca iki alt alanı olduğu görülür.

-Sözcük Anlambilimi

-Tümce Anlambilimi

Araştırmaların eşzamanlı ya da artzamanlı yapılması açısından – Durgun Anlambilim

-Gelişmeli (tarihsel) Anlambilim

Değişik dönemlerde değişik akımlar doğrultusunda uygulanan yöntemler açısından

-Yapısal – Yorumlayıcı – Üretimsel – Pragmatic (Mantıksal) anlambilim gibi türler de belirlenebilir (Aksan, 2009: 34).

4.4. Kavram Alanı Kuramı

İnsanoğlu dil gücünün dil yetisinin yanında çevresine yaşadığı dünyaya ait sürekli deneyimler edinme tanıma yetisine de sahiptir. Örneğin çocuk dilini edinirken süt sözcüğüyle birlikte onun içilen beyaz bir sıvı olduğunu ekmeğin bir yiyecek, kuşun uçan bir hayvan olduğunu da öğrenir. İnsan zihninde var olan bir yeti, dünyadaki nesneleri sınıflandırmayı ve genel kavramlara ulaşmayı sağlar: Menekşe, sardunya, gül, papatya kavramlarından çiçek genel kavramına, tavşan, kuş, böcek, at, balık gibi kavramlardan hayvan genel kavramına ulaşılır. İşte ilk kez Lyons'un ortaya attığı 'hyponymy' terimi bu olguyu dile getirir. Kavram kaba bir tanımla bir sözlükte madde başı olan sözcüklerdir (Aksan, 2009: 42).

Kavram alanı kuramı 1931 yılında Alman dilcisi Trier tarafından ortaya atılmıştır. Bu kurama göre sözcükler zihnimizde birbirlerinden soyutlanmış gibi ayrı ayrı durmazlar bir mozaik gibi birbirleriyle sınırlandırılmışlardır. Kavram alanına örnek verecek olursak alınmak, incinmek, kırılmak, gücenmek, darılmak, küsmek gibi yakın anlamlı sözcükler bir kavram alanı oluştururlar. Örneğin, Türkçede önceleri, şeftali, kayısı, zerdali ve hatta armut için ortak bir ad olarak 'erük' sözcüğü kullanılırken XI.yy dan sonra beliren anlam daralmasıyla kavram sonradan alan değiştirmiştir. Bugün anlambilimde genel olarak benimsenen bir kurama göre; herbir sözcüksel birim (lexical items) bir takım anlam belirleyicileri (semantic markers) bulunduğuudur. Bu kuramı Chomsky ortaya atmış, Katz ve Fodor da bunları desteklemiştir (Aksan, 2009:43).

Çizelge 4.1. Anlam belirleyici birimler

Sözlüksel Ögeler							
Anlam Belirleyici Birimler	Belirleyiciler	Kadın	Erkek	Çocuk	İnek	Öküz	Buzağı
	Canlı	+	+	+	+	+	+
	İnsan	+	+	+	-	-	-
	Dişi	+	-	- +	+	-	-
	Yetişkin	+	+	-	+	+	-

Kadın kuşu besledi. Doğru ve mantıklı bir cümledir.

Kadın masayı besledi. Doğru ancak mantıksız bir cümledir.

Chomsky'nin yönlendirme kurallarına uymamaktadır.

Bu kuram içinde aynı zamanda anlam ayırıcıları da söz konusudur (semantic distinguishers).

Örneğin; keman, viyolonsel, flüt, piyano herbirinin anlam ayırıcısı müzik aletidir.

Çizelge 4.2. Kavram alanına göre sözcüklerin sınıflandırılması

Gösterge	Ad	Eylem	Canlı	İnsan	Hayvan	Bitki	Alet	Yetişkin	Soyut	Somut	Kavram Alanı	Yapısal Betimlemeler Kümesi
acı	+								+		sıkıntı, elem	...acı otlar bitince bitmese yig
acık		+							+			Çobanın acığı tutdı.
açı-		+							+			Buğa açımış-idi.
ağla-		+								+		Han Kazan niçe ağlamayayın...
ağrı	+								+			Gafil başın ağrısın beyni bilür.
ağrı-		+							+			...yata yata yanumuz ağrıdı...
enşiş-												
erilen-												
saht	+								+			...bazırganlar saht oldı.
bela	+								+			Kadam belam tokınur...
buñ	+								+			...men çekerem göz buñını...
adam	+		+	+				+		+	kişi, insan oğlu	Ölen adam dirilmez.
âdemi	+		+	+				+		+		Âdemiler evreni...
ağ	+									+	ak	Ağ südin toya emzürse ana...
ağar-		+								+		Dulumından ağarsa baba...
ağıl	+									+	sürü	...ağıluñ kapusını berkitdi...
ağayıl	+									+		Ağayılıñ koçları ürkdı gider.
ılkı	+		+		+					+		Giderek kâfirüñ ılkısına geldi.
ağır	+								+		hürmet, ıkrâm	Erüñ ağırın yiynisin at bilür.
ağırla-		+							+			...yidirür, içirür, ağırılar...
ağırlık	+								+			Oğuz biglerine ağırlık idüp ...
azizle-		+							+			...yidirür, içirür, ağırılar, 'azizler
argış	+		+							+	kervan	...hava yirden gelen argış...
bezırgan	+		+							+		
arha	+									+	arka	...kalmış yiğit arhası Salur Kazan
arka	+									+		Oğuz arkası Bayındır Han...
ata	+		+	+						+	baba	Oğul atanuñ yetiridir...
baba	+		+	+						+		Baba malından ne fâ'ide...
arslan	+				+					+	hayvan	...arslan kibi añradı...

Gösterge	Ad	Eylem	Canlı	İnsan	Hayvan	Bitki	Alet	Yetişkin	Soyut	Somut	Kavram Alanı	Yapısal Betimlemeler Kümesi
at	+				+					+	hayvan	Erün ağırın yıynisin at bilür.
aygır												...kara aygırın tartdurdı...
barak												İtiñüz adı Barak degül-mi-yi-di.
bidevi												
biserek												...katır biserek- mi ister?
bit												Eski tutuñ biti öksüz... olur.
boğaz												
bögelek												...bögelek gibi buñludur...
buğa												...buğanuñ alnına bir yumruk...
buğra												... deveden buğra...kırdurmuş-idi.
buğur												
buzagı												Kara inek buzağusı degül-midür.
çal-karakuş												...çal-kara kuş erdemlü...
çetük												...çetüğünü mavlatmaya...
deve												Ayru ayru yollar izin deve bilür.
dilkü												...dere korhuların dilkü bilür.
ejderha												Ejderhalar ağzından adam alan...
erkeç												... Çoban'ın Ala-başlu erkeçi
geyik												yirün otlakların geyik bilür
ilkı												
inek												Kara inek buzağusı degül-midür.
it												İtiñüz adı Barak degül-mi-yi-di.
kaplan												Yohsa kaplandan mı oldı.
kaytaban												
kaz												...kara kazuñ içine şahin girdi.
keçi												...koyun dimez keçi dimez kor...
keklik												...turnalar,turaçlar,keklikler uçar.
kelb												
kelpçügez												
kısrak												
koç												kara-koç...koyun görmemiş koç..
koyun												...koyun görmemiş koç...
köpek												...kuyruksuz kulaksız köpek...
köşek												
kuğu												kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
kulan												... yirler çemenlerin kulan bilür.

Gösterge	Ad	Eylem	Canlı	İnsan	Hayvan	Bitki	Alet	Yetişkin	Soyut	Somut	Kavram Alanı	Yapısal Betimlemeler Kümesi
kurt												Azvay kurt entüğü irkeğinde...
kuş												
kuzu												...kuzı virdi, ahır.
maya												
ögeç												Altmış ögeç derisinden kürk ...
ördek												Ala ördek kara kazuñ uçurmaya
pire												
sinek												...sineğgi üzerüme kondurmayın.
sığır												...sığır tamına dönmiş.
sunkur												Ağ sunkur kuşu irkeğinde...
şahin												...kara kazuñ içine şahin girdi.
şışlık												Menüm de içinde şışlığüm var.
tana												
tavşan												...yorırdan keyik tavşan...
tavuk												
tazı												...tazı dolaşmış, yurtta kalmış.
teke												Erdil teke buynuzından katı yaylu
toklu												Toklıçuklar devletüm sakar koç...
torum												
tülü												Küçüçük toñuz şölenlü...
toñuz												kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
turaç												Saklı bozaç turgay sayradukda...
turgay												kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
turna												kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...

4.5. Temel Anlam Ögesi ve Göndergesel Temel Anlam

Her dil kavramlar dünyasını; kendi zihnindeki kültürel algı düzeyine bağlı olarak dünyadaki nesneleri, olayları, olguları kendine özgü ses dizgesindeki simgelerle örtüştürerek sistematik bir biçimde oluşturur. Doğal olarak insan zihninin kavramlar dünyasını en temel düzeyde onun her an karşılaştığı; organ adları, yiyecek içecek adları, hayvan adları ve gelmek, gitmek gibi en temel eylemler oluşturacaktır.

Dünyadaki nesneler anlambilimsel düzeyde “gönderge” olarak adlandırılır. Dünyadaki göndergelerin zihnimizde yarattığı ilk imge “denotasyon” (temel anlam ögesi, göndergesel anlam) adını alır. Bağlama göre farklı anlamlar kazansalar bile sözcüklerin göndergelerin zihnimizdeki ilk tasavvur edişi bizi göndergesel temel anlama götürmektedir.

Kimi yazarlar denotasyon'u göndergesel anlam olarak kabul ederken kimi de anlamdan ziyade anlamın dünyaya yönelttiği görüntü biçiminde benimserler (Aksan, 2009: 51).

Dilin toplum ve kültürle ilişkisine dayanarak göndergelerin göstergeyle olan ilişkileri de incelenmelidir.

Örneğin; Kon-eylemi kuşların veya uçan nesnelerin bir yere inmesi anlamındayken; Köktürkçede yerleşme, yurt tut-, Dede Korkut kitabında durmak eylemi ayağa kalk- anlamında kullanılmaktaydı. Yani göstergeler tarihsel olarak incelendiğinde göndergeleriyle olan ilişkilerinde bir takım değişiklikler olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda göstergeleri eş zamanlı incelemek gerekmektedir. Bugün kullandığımız veya tarihin belli bir dönemindeki herhangi bir göstergeyi incelerken onun içinde bulunduğu dönemde aldığı anlamı tespit etmek gerekir. İşte bu nedenle temel anlam''göstergenin belli bir dönemde insan zihninde canlandığı kavram''şeklinde tanımlanmalıdır (Aksan, 2009: 51). Önemli olan bir diğer nokta ise organ adları, hayvan adları gibi bazı sözcükler belirli ses ve biçim değişimlerine rağmen göndergesel anlam yönünden tarihin ilk yazılı metinlerinden bu yana değişmeden korunabilmiştir. Örneğin; adak > ayak, kulkak > kulak, köz > göz, at > at, buka > boğa vs..

Destanlarda tasnif ettiğimiz göndergesel anlama dair örneklerden bazıları şunlardır:

Alkış: hayır dua	And: ant
Alma: elma	Anda: onda
Elmas: elmas	Andan: ondan
Alp: kahraman	Anı: hayret
Alperen: kahraman(İslami unsur)	Anı: onu
Alt: alt	Anıt-: tuzak kurmak
Altun: altın	Anla-: anlamak
Aman: af	Anlar: onlar
Añ-: anmak	Añra-: kükremek
Ana: anne	Añsuzın: aniden
Aña: ona	Apar-: götürmek
Añaru: oraya	Apul apul: yalpalayarak
Ancak: ancak	Ara: orta

Ara-: aramak

Araba: araba

Arabi: Arabi

Ard: arka

Argap: halka

Argış: kervan

Arha: arka

Arka: arka

Arkurı: çapraz

Armağan: hediye

Arpa: arpa

Arslan: arslan

Artuk: fazla, ziyade

Artur-: geride bırakmak

Aru: temiz

Aruk: zayıf

Aş-: aşmak

Aş: yemek

Aş-: aşmak

Aşağı: aşağı

Aşan-: yükselmek

Aşbaz: aşçı

Aşıkla-: aşık olmak

Aşuk: aşık

Aşur-: aşırarak

Aşut: aşıllık yer

At: at

At-: atmak

Ata: baba

Atlan-: ata binmek

Av: av

Avçı: avcı

Avla-: avlamak

Avsıl: sığır hastalığı avuç: avuç

Ay: ay

Ay: yılın on ikide biri

Ayağ: ayak

Ayak: ayak

Aydın: ışık

Aygır: erkek at

Ayır-: ayırmak

Ayıt-: söylemek

Ayran: ayran

Ayrıl-: ayrılmak

Ayrıt: ayrılma yeri

Ayru: ayrı, başkası

Ayruk: başkası

Ayrılık: ayrılık

Aytış-: söyleşmek

Az-: azmak

Azgun: azgın

Azizle-: ağırlamak

Aznavur: asil

Azuk: azık

baba: baba	batur-: batırmak
Baca: Baca	baya: demin
badya: büyük kap	bayağı: basit
bağ:ip	bayı-: zenginleşmek
bağda-: güreşte sarmak	bayır: kır
bağır: ciğer	bazlamaç: yağlı ekmek
bağır-: bağırarak	bebek: bebek
bağışla-: bağışlamak	becer-: başarmak
bağla-: bağlamak	beden: gövde
bahadırılık: yiğitlik	beğen-: beğenmek
bak-: bakmak	bek: sağlam
bakır: bakır	bekle-: beklemek
bakış: bakış	bele-: kundaklamak
balçak: kılıcın sapı	beleñ: tepe
balçık: çamur	belki: belki
baldır: baldır	bellü: belli
balık: balık	belür-: belirmek
balkı-: parlamak	belürsüz: belirsiz
ban: süslü çadır	ben: ben
bañ: yüksek sesle ezan okumak	bençileyin: benim gibi
barış-: barışmak	beñiz: beniz
bas-: basmak	benze-: benzemek
baş: baş	berk: kuvvetli
başar-: başarmak	berü: beri
başla-: başlamak	besle-: beslemek
bat-: batmak	beyin: beyin
batman: sekiz kiloluk ağırlık ölçüsü	bezen-: süslenmek

bıñar: pınar	bilük: okların konduğu sadak
bırak-: bırakmak	biñ: bin(sayı)
bıyık: bıyık	bin-: binmek
bici: cici	bir: bir
bidevi: cins at	birez: biraz
big: bey	birlik: Tanrının birliği
bil: bel	biserek: bir cins deve
bil-: bilmek	biş: beş
bile: birlikte	bişik: beşik
bilek: bilek	bit: bit
biliçi: bilici	bit-: bitmek
bilik: bilgi	bit-: ot bitmek
bilü: hafıza	biz: bez

4.6. Tasarımlar, İmgeler

İnsan beyninde göstergeler yalıtılmış halde bulunmazlar. Beynimiz diğer bütün işlevlerini gerçekleştirirken olduğu gibi fabrikanın dişlileri gibi benzer göstergelerin çağrışımlarını ardarda işleme sokar. Örneğin; traktör göstergesini ele alalım; traktör deyince tarla, ekinler, biçmek, öküz göstergeleri zihnimizde tasarım halinde belirir. Tasarımlar yan anlam veya duygu değeri olarak da düşünülebilir. Tasarımlar, kavramlara ve göstergelere bağlıdır. Bunlar bir toplumun kişilerine özgü olabileceği gibi bireysel nitelikleriyle de karşımıza çıkabilirler. Yazın dilinde (şiir dilinde) tasarımlardan uzak çağrışımlar, imgeler olarak bahsedilir. Böylece göstergelerin “uzak çağrışımları” imgeler ile beraber ahenkli bir yazın dili oluşturulur (Aksan,2009:52).

4.6.1. Duygu Değeri

Göstergeler gerek toplumdan topluma gerek kişiden kişiye gerekse bireyler arasında taşıdığı anlam imgeler açısından farklılık gösterebilir. Göstergelerin duygu değerinden en fazla şiir dilinde yararlanıldığını görmekteyiz. Tasarımlar, imgeler ve duygu değeri kavramları Doğan Aksan tarafından “alışılmamış bağdaştırmalar” olarak adlandırılmaktadır (Aksan,2009:56).

4.6.2. Yan Anlam

Polysemy (çokanlamlılık) dilin en temel özelliklerinden biridir. Çokanlamlılık, insanların kendilerini ifade ederken kavramları kimi zaman daha açık, daha kolay biçimde aktarmak kimi zaman da daha somut biçimde ortaya koyma ihtiyacından doğmuştur (Aksan,2009: 58).

Göstergeler çok anlamlı duruma geçerken bir takım aktarmalardan, benzetmelerden faydalanılır.

Evrensel olarak her dilde yan anlamlar 4 şekilde oluşturulur;

- 1- Somuta yeni somut anlamlar eklenerek
- 2- Somuta yeni soyut anlamlar eklenerek
- 3- Soyuta yeni soyut anlamlar eklenerek
- 4- Soyuta yeni somut anlamlar eklenerek

Yan anlam kavramı; mecaz anlam olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yan anlamda bir sözcüğün uzak ya da yakın anlamlarından yararlanarak temel anlamının dışında kullanımı söz konusudur.

Dilde en sık organ adları, vücudun bölümleri, dilde sıklıkla kullanılan eylemler aktarmalar yoluyla çokanlamlı duruma gelirler. Sözlüklerde yan anlamlarıyla beraber karşımıza çıkarlar.

Örneğin; kuyruk, -koyunda yağı taşıyan, kuşlarda gövdelerin altındaki tüy demeti ve bir benzetme yoluyla insanların oluşturduğu sıra.

4.6.3. Benzetme

Dilde anlatımı güçlendirmeye; canlı kılmaya, ifadeyi daha açık anlaşılır halde zihinde tasarlamaya yarayan söz sanatlarından biri benzetme sanatıdır (Aksan: 61).

Benzetmeler aktarmaların ilk aşamasını oluşturur; metafor kavramının temelidir. Yazın dilinin özellikle de şiir dilinin vazgeçilmez bir boyutudur. Dilde kalıplaşmış halde de karşımıza çıkar. Örnek verecek olursak tilki gibi kurnaz benzetmesi yalnızca “tilki” ile kalıplaşmış halde bir deyim aktarması olarak dilde varlığını sürdürür (Aksan,2009: 61).

Benzetme sanatı eksiksiz olarak yapıldığında 4 ögeden oluşur;

- 1- Benzetilen
- 2- Benzeyen
- 3- Benzetme yönü
- 4- Benzetme edatı

Taş gibi çörek – Taş çörek

Bir takım benzetmeler evrensel nitelik taşır. Cesaret bakımından aslan'ın insana benzerliği ‘‘aslan gibi’’, ‘‘aslan gibi cesur adam’’ şeklinde ifade edilebilir.

4.6.4. Aktarmalar

Aktarmalar çokanlamlılığın temelini oluşturmaktadır. Bir göstergenin onunla anlamca herhangi bir yönden benzerliği ilişkisi olan bir başka kavramla anlatılmaya çalışılmasına aktarma denir. Böylece gösterge yeni pek çok anlam kazanmış olur. Aktarmaları deyim ve ad aktarmaları olarak iki ana grupta inceleyebiliriz;

4.6.4.1. Deyim Aktarmaları

Deyim aktarmaları Yunanca adıyla metafor, günümüzde dilin en canlı ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Metaforlar dilsel birer fenomendir.

Metafor; insandan doğaya aktarma şeklinde olabileceği gibi, doğadan insana aktarma şeklinde de karşımıza çıkar. Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir.

4.6.4.2. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması

İnsandan doğaya deyim aktarmaları kimi araştırmacılar tarafından ölü deyim aktarması olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni; organ adları, vücudun bölümleri gibi göstergelerin adları çeşitli ilişkiler ve çağrışımsal benzerliklerden yararlanılarak doğadaki nesneleri daha iyi anlama, anlatma ve tecrübe etmede kullanılmaktadır. Bu durum dilde kalıplaşmış söz grupları halinde yaşamını sürdürürken ölü metaforların temelini oluştururlar.

Örnek verilecek olursa; dağ başı, ocak başı, kaz ayağı, köprü'nün ayağı gibi deyimler artık kalıplaşmış ölü metaforlardır.

4.6.4.3. Doğadan İnsana Deyim Aktarması

Her dil için geçerli olan bir deyim aktarması türü de doğadaki nesnelerin adlarının insanlar için kullanılan sıfatlar olarak karşımıza çıkmasıdır. Eşek (herif), öküz (gibi) adam, keçi (gibi) inatçı, aslan (gibi) cesur, odun (gibi) kaba adam örnekleri verilebilir.

Kişileştirme olarak da adlandırılan teşhis sanatı buna benzer doğadan insana deyim aktarmalarıyla oluşmaktadır.

4.6.4.4. Doğadaki Nesneler Arasında Aktarma

Doğadaki varlıklar arasında da kimi benzerliklerle ilişkilendirilerek yapılan deyim aktarmaları dilde varlığını gösterir. Kartopu, kuşburnu, aslanagzı Türkçede yaygın görülen deyim aktarmalarıdır.

4.6.4.5. Somutlaştırma

Soyut kavramların somut göstergelerle daha anlaşılır, daha canlı kavramlar olarak zihnimizde canlandırma amacıyla yapılan deyim aktarmasıdır.

Günümüzde sık kullanılan bir deyim aktarması somutlaştırmanın en yaygın örneklerinden birini teşkil eder; kafa yapısı – zihniyet, Neyin kafasını yaşıyorsun – sarhoşluk, kendini bilmezlik.

4.6.4.6. Duyular Arasında Aktarma

Deyim aktarmasının bu türünde insanın beş duyusuna ait özelliklerin birbiri arasında değişmecelerle yeni anlamlar kazanması söz konusudur. “Sıcak bir tebessüm” örnek olarak verilebilir.

4.6.4.7. Ad Aktarması

En eski retorik çalışmalarından beri anlatımı güzelleştiren, güçlendiren söz sanatlarından biri ad aktarmasıdır. Yunancada metonimi olarak adlandırılırken bu söz sanatı Eski Türk şiirinde mecaz-ı mürsel sanatını karşılar.

Örnek; hamile – iki canlı

dilenmek - avuç açmak

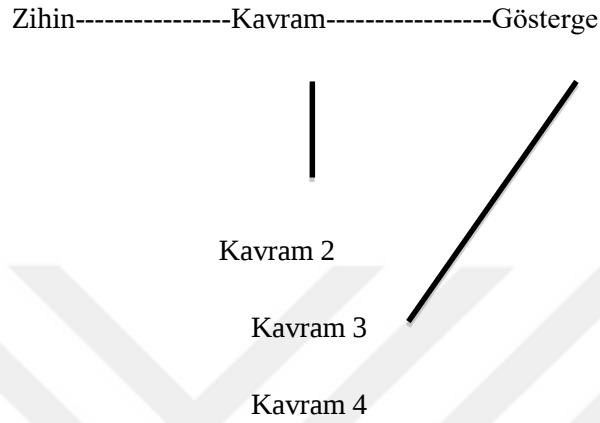
doğurmak – dünyaya getirmek

Ad aktarmaları ya bütün yerine parçanın aktarılması ya da parça yerine bütünü anıldığı aktarmalar olarak karşımıza çıkar.

1. örnek; ana ocağı (annenin yaşadığı ev) bütün yerine parça
2. örnek; Sait Faik’i okumak (Sait Faik’in romanını) parça yerine bütün anılarak aktarılıyor (Aksan, 2009: 62-69).

4.7. Çokanlamlılık (Polysemi)

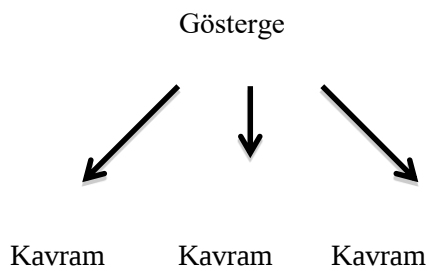
Göstergenin zihinde canlandığı ilk kavramın yanı sıra diğer kazandığı yan anlamlarla dilde çokanlamlılık meydana gelir.



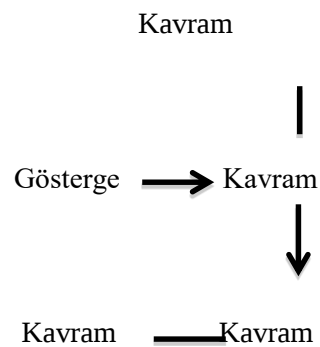
Şekil 4.1. Çokanlamlılık (Polysemi)

Kimi dilcilerin ‘‘anlam bulanıklığı’’ olarak adlandırdığı bu durum metin içinde ‘‘kontekst’’ doğrultusunda kavramın kazandığı yeni anlamlarla göstergenin kazandığı yan anlamlar anlaşılır olur.

Eşadlı (eşsesli) sözcüklerin çokanlamlı göstergelerden farkı; çokanlamlılıkta göstergeler arası anlam ilişkileri kurulabilirken, eşadlılıkta anlamca ilgi bulunmamaktadır. (Aksan,2009: 70)



Şekil 4.2. Eşadlılık



Şekil 4.3. Çokanlamlılık

4.8. Bağlam

Göstergeler kimi zaman çeşitli anlam olaylarıyla çokanlamlılık gösterirken kimi zaman da eşadlılık sonucu farklı kavramları yansıtabilmektedir.

Anlam bulanıklığı gibi durumlar bir kenara bırakılacak olursa göstergeler daima tümce içindeki tamlamalar ve diğer sözcüklerle oluşturdukları anlam ilişkileri çerçevesinde tümcedeki anlam değerini tam olarak yansıtırlar. İşte göstergenin öteki göstergelerle girdiği ilişkiler sonucu anlamı aydınlatan bu bütüncüye kontekst ‘‘bağlam’’ denir (Aksan: 75).

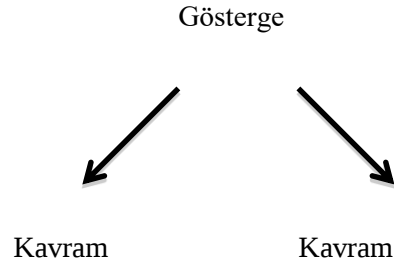
Bağlam kavramı dilin bir dizge olduğunun kanıtıdır. Saussure’nin gösterge kuramı ile bağlam, daha büyük önem kazanırken İngiliz dilbilimci Firth ve Malinowski ile dilde dil içi ve dil dışı etkenler büyük önem kazanmıştır. Malinowski’nin ‘‘birliktelik anlamı’’ adı verdiği bu teorisinde; bir sözcüğün anlamı birlikte olduğu diğer sözcüklerle belirlenir.

Firth’in diğer teorisi ‘‘durum bağlamı’’dır. Kökleri davranışçılık akımına kadar uzanan bu teoride tümceyi konuşan kişilerin içinde bulundukları durum da göz önünde tutulur. Durum bağlamı bu noktada pragmatikle örtüşmektedir. İşte kökleri Firth’in teorilerine kadar uzanan ‘‘bağlam’’ 1960’lı yıllardan itibaren metindilbilimin ve söylem çözümlemesinin temel taşlarını oluşturmuştur. Dilde anlamı belirlemede dil dışı etkileri esas alan bir diğer teori söz eylem teorisidir. İletişim esnasında kullanılan sözcelerin ‘‘utterance’’ amaçla, düşünceyle, konuşanların içinde bulundukları durum göz önüne alınarak incelendiği bu teoride yazın incelemeleri yapılmaktadır (Aksan,2009: 74).

4.9. Eşanlamlılık

Dilbilimde genel olarak kabul gören bir görüşe göre dilde farklı göstergeler aynı kavramı asla yansıtmazlar yani bir dilde aynı anlama gelen farklı göstergelerden sözedilemez. Bir dilde eşanlamlı sayılabilecek sözcüklerin çokluğu o dilin eskiliğinin ve zenginliğinin kanıtıdır. Örneğin; kırılmak, incinmek, gücenmek, bozulmak, alınmak gibi göstergeler bazı ince ayrımlar dışında eşanlamlı göstergelerdir.

Kullanım ayrımları bulunmayan tam eşanlamlı sözcükler (göstergeler) dile yabancı dilden giren sözcük ödünçlemeleri yoluyla olur. Örneğin; cevap – yanıt, soru – sual



Şekil 4.4. Eşanlamlılık

Eşanlamlılık hem sözcük düzeyinde hem de tümce düzeyinde ele alınabilir (Aksan, 2009: 78).

Er/ alp/ adam: yiğit ,alp, adam, savaşçı

Tuğılğan/ bürk : başlık

Talbın-/ çırpın- : çırpınmak

Ağlamak, sıkla-, bozla-:

Yavuklu/ adahlu/halalı: nişanlı, sözlü

4.10. Tersanlamlılık

Anlamca zıt sözcükler dilbilimde tersanlamlılık durumunu doğururlar. Antonymy kuramıyla anılan tersanlamlılık türlerinden bazıları şunlardır; yön gösteren, dereceli, ilişkisel, ikili, kutupsal, biçimsel ilişkili. Destanlarda rastladığımız örneklerden bazıları şunlardır: (Aksan, 2009: 81)

ağır x yeyni: ilişkisel zıtlar

ölmek x dirilmek: ilişkisel zıtlar

al-x ver-: ilişkisel zıtlar

ak x kara: ilişkisel zıtlar

gır- x çık- : ilişkisel zıtlar

devletlü x devletsüz: ilişkisel zıtlar

git- / gel- : ilişkisel zıtlar

gice gündüz: ilişkisel zıtlar

selam vir- x aleyk al- ilişkisel zıtlar

semüz/ arıg: ilişkisel zıtlar



5. SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ

5.1. Gerçek Anlam

Bir sözcüğün dilde kullanımı süreklilik gösterdikçe bu kullanılagelen anlam kavrayışımızda uyandırdığı ilk anlamı başat anlamı(ilk anlamı) ifade eder. Daha seyrek olarak da tek gerçek anlamı olan sözcüklerin dışında anlam genişlemesiyle yeni anlamlar kazanmış çokanlamlı sözcükler de dilimizde varlığını sürdürmektedir.

Çokanlamlı sözcüklerin anlamları iki grupta incelenir:

- Başat anlam
- Yan anlam

Yan anlamlar temel (göndergesel) anlama bağlı izlenimlerdir. Sözcüklerin yan anlamdan – değişmece anlama geçiş süreci önemlidir: yan anlamlar nesnelere kavramsal boyutta yakıştırılmış adlardır ancak yan anlamdan da sıyrılıp bize göndergesel anlamdan bağımsız ondan ilişkisiz anlamlar çağrıştıran ve bir söz öbeği içinde kullanılan anlam ise değişmece anlamdır.

Örnek: Bu iş daha *başımıza* ne çoraplar örecektir.

Yukarıdaki örnekte *baş* sözcüğü yan anlamlardan da sıyrılmış kişi yerine geçerek değişmece anlamıyla kullanılmıştır.

Sözcüklerin çokanlamlılık boyutuna geçişi her zaman bu şekliyle; başat anlam- yan anlam- değişmece anlam dizisini takip etmeyebilir. Kimi zaman da yan anlam başat anlam gibi çağrışım merkezi rolünü üstlenir ve yan anlamlardan yeni yan anlamlar ortaya çıkarır.

Örnek verecek olursak göz sözcüğünün kazandığı yan anlamlar ve değişmece anlamalardan bazıları şöyledir:

Göz: organ → Başat anlam

Çekmecenin gözü→ Yan anlam

Tabancanın gözü→ Yan anlam

Gözü yükseklerde →Değişmece anlam (Hedefi yüksek)

Gözü dışarıda→Değişmece anlam (Kendi sınırlılıkları dışıyla ilgilenen)

Kuşkusuz çokanlamlılık yalnızca anlamsal çağrışımlar yoluyla ortaya çıkmaz. Art zamanlı bir incelemeyle sözcüklere bakılacak olursa anlam kayması, anlam daralması, anlam kötüleşmesi vb... anlam olayları vasıtasıyla da sözcüklerin yeni anlamlar kazandığı ve çokanlamlılığa geçtiği gözlemlenebilir.

Örneğin üzme sözcüğü kırmak, ufalamak, bölmek, yok etmek, inceltip koparmak anlamlarına gelirken istiare (eğretileme) yoluyla darıltmak yan anlamıyla tarihsel süreçte başat anlamı unutulurken adeta yan anlamı başat anlamı durumuna gelmiştir. Ancak ağızlarda başat anlamı varlığını sürdürmektedir. Kumaşın üzülməsi, inceliip yırtılacak durumdaki kumaşlar için başat anlamında bugün hala kullanılmaktadır. (Uğur, 2007: 26) Destanlarda rastladığımız yan anlamda kullanılmış sözcüklerin bir kısmı şöyledir:

acı: öfke

büdir-: yanılmak

tut-: başlayıp dinmek bilmeden sürmek

değ- : 1. ulaşmak 2. dokunmak 3. değerli olmak 4. İlgilenmek

sür-: devam etmek, sevk etmek

al-: 1. Elde etmek, temin etmek 2. Ele geçirmek 3. Kurtarmak 4. Satın almak 5. Kabul etmek 6. Tutmak 7. Götürmek 8. Evlenmek

tut-: 1. yerine getirmek 2. Yakalamak

gör-: öğrenmek

aya: sapanın yuvası

baş: mızrak ucu

yık-: öldürmek

gör-: sahip olmak

ayak: kadeh

bas-: yenmek

sür-: 1. kadeh sunmak, 2. üzerine yürümek, 3.basıp yürümek

dön-: vazgeçmek

5.2. Değişmece Anlam

Değişmece anlamlar iki başlık halinde incelenebilir:

a)Örneklemeye Dayalı Değişmeceler

b)Bütünselliğe Dayalı Değişmeceler

5.2.1. Örneklemeye Dayalı Değişmeceler

5.2.1.1. Benzerlik Yoluyla Oluşan Değişmeceler

-Benzetme: Benzetme bir varlıktaki ya da eylemdeki herhangi bir niteliğin göndergesel düzeyde çeşitli şekillerde anlam ilişkileri oluşturduğu bir diğer nitelik ile çağrışımsal noktalarda anlatma-aktarma biçimidir. Benzetmelerdeki önemli bir konuda değişmece anlama geçişin önemli bir basamağını oluşturmalarıdır. Benzetmenin değişmece anlam içermesinin ön koşulu benzeyenin ya da kendisine benzetilenin diğerine göre daha baskın bir nitelik taşıması gerektiğidir. Bu iki temel öge nitelikçe eşit ya da eşite yakın ise değişmece oluşmaz. Değişmece yabancı literatürdeki metafor kavramının karşılığını oluşturur. Benzetmelerin değişmece anlamla ilişkisine bakılacak olursa; nitelikçe birbirine eşit göndergeler ile kurulan benzetme ilişkisinde değişmece anlamdan söz etmek mümkün olamaz.

Örnekler: Senin gibi *tilkileri* çok gördük. (Kendisine benzetilen – tilki)

Askerlerimiz aslanlar gibi *kükreyerek atıldılar*. (Benzetme yönü – Kükreyerek atılmak)

Aslan askerlerimiz düşmana *kükreyerek* atıldılar. (Kendisine benzetilen- aslan ; benzetme yönü – kükremek)

Örnek: F16'lar, Skowski uçaklar kadar sağlam savaş uçaklarıdır.

Yukarıdaki örnekte sadece eşit niteliklerin benzerliği söz konusudur. Bu örnekte değişmece anlamdan söz etmek mümkün değildir (Uğur, 2007: 47).

Benzetmelerde, kendisine benzetilenin ya da benzeyenin eşit ya da eşite yakın nitelikte tutulması durumunda benzetme öğelerini oluşturan göstergelerin gerçek anlam sınırları dışına çıkmaması sebebiyle iki temel öğeden oluşan yalın benzetmeye çevrilemeyeceğinden eğretilmeden dolayısıyla da değişmece anlamdan söz etmek mümkün değildir.

Örnek: Buranın insanları sizin oranın insanları gibi çalışkandır. (Ayrıntılı tam benzetme)

Buranın insanları sizin oranın insanlarıdır. (Bu iki öğenin birinin eksiltilmesi söz konusu olamaz. Anlamsız bir bütünce oluşur.)

Oysa kendisine benzetilenin değişmece anlamla oluşturulduğu benzetmelerde dönüştürme kolayca gerçekleştirilebilir.

Örnek: Müdürün taş gibi sert kalbi var. (Ayrıntılı benzetme.)

Müdürün taş kalbi var. (Yalın benzetme)

Müdürün kalbi hiç yumuşamadı. (Kapalı eğretileme) kendisine benzetilen yok; taş. (Uğur, 2007: 50)

5.2.1.2. Benzetmenin Öğeleri

Benzetmenin dört öğesi vardır: benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü, benzetme ilgeci. Bu öğelerden benzeyen ve kendisine benzetilenin benzetme içinde olması zorunlu ve yeterlidir. Böyle benzetmelere yalın benzetme denir. Eğer benzetme öğelerinin hepsi bulunuyorsa böyle benzetmelere de tam benzetme denir.

Teşbih, tecrübe dünyamızdan hareketle yansıyan göstergelere ait tezahürlerin izdüşümleridir. Soyut ve somut varlıkları zihinsel olarak tanıma süreci tamamlandıktan sonra onların birbirleriyle olan ilişkilerinden yola çıkılarak duygu, düşünce veya fikirlerin etkili bir biçimde aktarılma; çoğul göstergeler kümesi oluşturma biçimidir (Uğur, 2007: 49).

Dede Korkut Destanlarında da en çok kullanılan edebi sanatların başında gelmektedir. Benzetme örneklerinden hareketle ecdadımızın yaşayış, duygu, düşünce aktarımı ve kültürel hazineleri hakkında ipuçları yakalamak mümkündür. Dede Korkut Destanlarından benzetme örnekleri verilmeden önce hem kendi taramalarımızdan hem de

Zeki Ömer Defne'nin '*Dede Korkut Hikayeleri Üzerinde Edebi Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*' (Ankara: 1988) adlı güzide çalışmasından faydalandığımızı hatırlatmak yararlı olacaktır.

Depe gibi et göl gibi kımız: Ontolojik metafor kullanılmıştır. Yapısal uygunluklar; tepenin yığılmış toprak birikintisi olmasından dolayı oluşturduğu yükseklik, etin çokluğu ile ilişkilendirilmiş ve **benzetme** yapılmıştır. Göl akışkanlığı ve derinliği (çokluğu) yönleriyle ikram edilen kımızın çokluğuna benzetilmiştir.

Kurulu yaya benzer çatma kaşlum: Kaşlar, yaya yuvarlak ve gergin oluşu yönüyle benzetilmiştir. **Benzetme**

Güz almasına benzer al yanaklum: (Sevgilinin) yanakları güzel kırmızı renginden dolayı kırmızı güz elmasına benzetilmiştir.

Karvan kibi kondı göçdi : Kervan gibi bir yerde bulunmak ve oradan göç etmek. Benzetme yapılmıştır. İnsan ömrü kısa ve geçicidir. Bu yönüyle hayat, kişilerin bu dünyadan bir kervan gibi gelip geçmesine benzetilmiştir. Kervan metonimik bir ifadedir. İnsanların ömrü yerine kullanılmıştır. 19a/12 İnsan ömrü bir kervandır yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

At ağuzlu Aruz Koca : Aruz koca'nın ağzı at ağzına benzetilmiştir.

Kaza benzer kız: Kız güzelliği bakımından kaza benzetilmiştir.

Bağ u bostanın zineti su : Bağ bahçenin süsü, bezeği su. Benzetme yapılmıştır. Su ışıltısı ve gün ışığı değişinde oluşan; kışın buzda oluşan ışıltısı yönüyle bağ ve bahçenin süsüne benzetilmiştir. Parlaklığı yönüyle su bir elmas gibi tahayyül edilmiştir.

'Aişe ile Fatımanın nigahı su: Hz. Ayşe ile Hz. Fatma'nın keskin bakışı su. 24b- 5 Ontolojik metafor görülmektedir. Su, keskin bakıştır, yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür. Benzetme yapılmıştır. Su Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın bakışlarına benzetilmiştir.

Aslan gibi tur-: Güçlü duruşu bakımından, kahramanın (Beyrek) duruşu aslanın duruşuna benzetilmiştir.

Arslan gibi turuşundan

Kanrıluban bakışından

Ağam beyreğe benzedürem Ozan seni

Gün kibi şıla /Deniz kibi yaykan-/ Ilduz kibi parla-:

Karadeniz kibi yaykanup gelen kafirün leşkeridür. Gün kibi şılayıp gelen kafirin başında ışığıdır. Ilduz gibi parlayup gelen kafirün cıdasıdır. (D128-5)

Kafirin ordusu Karadeniz'in dalgalanmasına benzetilmiştir.

Kafirin ışığı güneşin yaydığı ışınlara benzetilmiştir.

Kafirin mızrağının parıltısı, yıldızın parıltısına benzetilmiştir.

Ilduz/yılduz: “*ya-“ kökünden türemiştir. Parlamak, aydınlatmak, ışık saçmak temel anlamlarını taşımaktadır. G. Doerfer yıldız, yıldırım sözcüklerin aynı kökten türediğini düşünür. F. Özkan’a göre *ya- ortak kökünden türeyen yıldız/yıldırım/yaru- sözcükleri, z/r ses denklikleri temelinden hareketle günümüze kadar kimi zaman anlam genişlemelerine de uğrayarak gelmiştir. Özkan, “*ya- kökünden türemiş “ışık saçmak, parlamak, aydınlatmak”, temel anlamlarına gelen sözlerdir. Ayrıca “yıldırım” ve “yıldız” kelimelerindeki -dır/-diz unsurundan hare- kette r/z ses denkliğine dikkati çekmeye ve Altay dillerinin akrabalığı konusuna da bir başka cepheden ışık tutmaktadır.” şeklinde bu fonolojik ve morfolojik anlam olayını aydınlatmıştır (Özkan, 2003: 157).

Kargu gibi kara saç: Saç rengi nedeniyle mızrağa benzetilmiştir.

Yer gibi kertil-/ Toprak gibi savrul-: Beyrek'in andıdır. Sözüne yerine getirmezse yer gibi yarılp toprak gibi savrulmak istediğini anlatan benzetmelerle süslü bir anttır.

Yer kibi kertileyin

Toprak kibi savrulayın

Varacak olurısam Oğuz'a

Gelüp seni halalığa almazısam dedi

Alın açık meydana benzemek: Meydanın açık ve geniş oluşu Beyrek'in atının geniş ve açıklığına benzetilmiştir. Kulağı da iki kardeşe benzetilmiştir.

Açuk açuk meydana benzer seniün alıncuğun

İki koşa kartaşa benzer seniün kulacuğun

Gümüş gibi ağ bilek : Banu Çiçek'in bileği beyazlığı ve parlaklığı nedeniyle gümüşe benzetilmiştir.

Banu Çiçek gümüş gibi ağ bileğin açdı.

Kara bulut olup gürllemek/Ağ yıldırım olup şakımak/ Kafiri kamış gibi od olup yakmak: Kafirin üzerine akın edip yürümek kara bulut gibi gürllemeye, yıldırım gibi çakmaya, kafiri kamış gibi alev alev yakmaya benzetilmiştir. Kafir kamışa; Kazan, oda benzetilmiştir.

Asumanlı gökde kara bulut oluban kafiriün üzerine gürlleyeyim

Ağ yıldırım olup şakiyayım

Kafiri kamış gibi od oluban yandurayım

Deve gibi kükremek/ Aslan gibi anramak: Kazan'ın sesi deve ve aslan kükremesine benzetilmiştir.

Kazan deve kibi kükredi. Aslan kibi anradı.

Ala yılan olup sokmak: Deli Dumrul'un hatununa ait bir ilenç sözüdür. Dumrul'dan başka bir yiğide sevdalanırsa o yiğidin yılan gibi kendini sokmasını diliyor. Aslında bu Oğuz kadınının sadakatini anlatan bir sözdür. Sadakat, Oğuz toplumunun en belirgin kültürel özelliklerinin başında gelmektedir. Deli Dumrul'dan gayrı olan bir yiğit yılan benzetilmektedir.

Senden sonra bir yiğidi

Sevüp varsam, bile yatsam

Ala yılan olup meni soksun.

Peynir gibi dit-: Boğanın boynuz darbeleriyle un ufak ettiği mermer, didik didik edilmiş bir peynire benzetilmektedir.

Buğa dizin çökdi. Boynuzıyla bir mermer taşı yoğurdu, peynir gibi ditdi.

Boynuzu almas cıda olmak: Boğanın boynuzu elmasa benzetilmiştir.

Buğa boynuzualmas cıda kibi Kan Turalı'nun üzerine sürdi.

Bir bölük kaza şahin girmiş gibi at salmak: Selcen Hatun Kan Turalı'nın imdadına yetişir ve kafire at salışı kaz sürüsüne şahin girmesine benzetilmiştir. Selcen Haun şahine, kafir ordusu kaz sürüsüne benzetilmiştir.

Bir bölük kaza şahin girmiş kibi kafire at saldı.

Doğan kuşu olup uçmak: Kan Turalı Selcen Hatun'un düşmana yaptığı baskından hoşlanmaz kendi düşmanı ile kendi mücadele etmek istemektedir. Bundan hareketle öfkesini dile getirmek için kendisini doğan kuşuna benzetmiştir.

Mere yoi toğan kul oluban uçayın mı?

Alça kanun yüzine tökeyin mi?

Kızıl yanakları kar üzerine kan damlamış gibi olmak: Kan Turalı Selcen Hatun'un yanaklarının kırmızılığını kana; yanaklarının beyazlığını ise kar beyazlığına benzetmiştir.

Kar üzerine kan tammış kibi kızıl yanaklum

Yel gibi yetmek/ yilim kibi yapışmak: (Bir yere) yetişmedeki hızı rüzgarın hızına benzetilmiştir. Kararlılığı yönüyle tutkalın yapışmasına benzetilmiştir.

Kazılık Koca anı gördüğünleyin yel kibi yetdi, yilim kibi yapışdı.

Düdük gibi kan şorlamak: Kanın fışkırması düdükten fışkırmaya benzetilmiştir.

Ol altmış batman gürzile Kazılık Koca'ya depere tutup çaldı. Düdük kibi kan şorladı.

Başı top gibi yere düşmek: Baş topa benzetilmiştir.

Kara Polat öz kılıcıyle ensesine eyle çaldı kim başı top kibi yere düşdi.

İssız yerin kurdu gibi uluşmak: Hayvandan insana bir deyim aktarması yapılmıştır. Ağlama sesi kurtların uluma sesiyle ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda ‘ağlamak kurdun ulumasıdır.’ Yapı metaforuna ulaşmak mümkündür. Ağlamak uluşmaya benzetilmiştir.

İki hasret birbirine buluşdılar. İssız yerin kurdu gibi uluşdılar.

Adam gibi apul apul yürümek: İki yana sallanarak yavaşça yürümek, yalpalamak. Aslanın yürüyüşü insanın sallanarak yalpalayarak yürüyüşüne benzetilmiştir.

Hanım sazdan bir aslan çıkar, at urur. Apul apul yoruyışı adam gibi.

Apul apul(<yapulu) yürümek gibi *yalpa yapmak* veya *yalpalamak* *ya- “örtmek, kapamak, içe doğru basmak” temel anlamından türeyen bir fiil köküne dayanmaktadır. Ancak, yalpa veya yalpalama örneğinde ya- fiil kökü veya ya- kökünden türeyen ‘yap’ isim tabanı “la-” ekiyle isimden fiil türettiği halde, bu fiildeki “-p-” ve “-l-” sesi metateze uğramış *yapla->yalpa-* şekline dönüşmüştür.

Apul apul, yürümek fiilini niteleyen yapılı yapılı şeklindeki bir kelime grubundan ses değişimine uğrayarak ortaya çıkmıştır. Bu kelime grubunun fonetik gelişim seyrini şöyle ifade etmek mümkündür: *Yapulu yapulu>apulu apulu>apul apul* (Özkan F., Özkan İ., Türkmen Bilgesi Fikret Türkmen Armağanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., 2015).

5.2.2. Eğretileme

Benzetmenin iki temel ögesinden birinin kaldırılması sonucu istiare yapılmış olunur. Batılı kaynaklara göre ise göstergelerin gerçek anlamdan değişmece anlama geçişiyle ilgilidir. Eğretileme, Yunancadan batılı dillere geçen şekliyle ‘metafor’ olarak adlandırılır. Eğretileme sadece bir söz sanatı değil aynı zamanda bir anlam olayıdır.

Eğretileme bir değişmece türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğretilemenin bir söz sanatı olmaktan çok anlamsal bir olgu olduğunu düşünmek Saussure’ün dilsel çağrışımlar kuramlarını akla getirmektedir. Dil de her göstergenin zihinde bıraktığı çağrışımsal izlemler olduğunu düşünürsek eğretileme de bu şekilde dilsel çağrışımlar yoluyla oluşur. Eğretileme iki yolla orta çıkar: bunlardan biri dilin doğal günlük işleyişi; diğeri ise yazınsal üretimlerdir (Uğur, 2007: 85).

5.2.2.1. Eğretileninin Öğeleri

Eğreti: Asıl sözcüğün yerine kullanılan sözcüktür.

Eğretili: Kendisi için eğretilenen, eğretileninde güçlendirilerek anlatılmak isteneni, benzeyeni karşılayan ögenin adıdır.

Eğretilik: Kendisinden eğretileme yapılan, adı ya da özelliği aktarılan benzeyeni daha iyi anlatabilmek için faydalanılan sözcüktür.

Benzetme yönü: Ortak özellik. Temel öğeleri yakınlaştırma, birleştirme, bir araya getirme işlevi görür.

İpucu: Tümcede bir eğretileme ilgisi, ayırtısı olduğunu belirten sözcük ya da ögedir.

5.2.2.2. Eğretileninin Türleri

-Açık Eğretileme: Benzeyenin düşürülüp kendisine benzetilenin benzeyenin adı yerine ödünçleme aktarma yapılarak oluşturulan değişmecedir. Anlatılmak istenen kendi adıyla değil de herhangi bir yönden benzetildiği başka bir varlığın adıyla anılır. Bu eğretileme türüne kendisine benzetilen doğrudan söylendiği için açık eğretileme denmiştir. Divan şiirinde kullanılan mazmunlar net şekilde açık eğretileme örnekleridir.

Deyim haline geçmiş kalıplaşmış açık eğretileme örneklerinde benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki benzerlik bağıntısı zayıfladığında buna yummaca adı verilir. Örneğin ‘ayvayı yemek’, ‘hapı yutmak’, ‘köşeyi dönmek’ yummaca oluşturmuş eğretileme örnekleridir.

-Kapalı Eğretileme: Kendisine benzetilenin kaldırılıp benzeyenin temel alınmasıyla ve kendisine benzetilenin ne olduğunu sezdireni ipucunun ya da benzetme yönünün kullanılmasıyla oluşturulan değişmecedir.

Örnek: **Askerlerimiz** düşmana siperlerinden **kükreyerek** atıldılar. Kendisine benzetilen aslan

Dost **acı söyler**. Kendisine benzetilen söz

Kapalı eğretileninin insan dışı varlıklara ve olgulara imgesel yollarla insan özellikleri kazandıran türüne **kişileştirme** denir. İmgeleme gerçekleştirilirken sözcükler de değişmece anlama kaymış olur.

Örnek: Güneş saçlarımı okşuyor.

Rüzgar adını fısıldıyor.

Kişileştirilen varlığa söz söylettirildiğinde intak denilen kapalı eğretileme oluşur (Uğur, 2007: 85-115).

Kapalı Eğretileme

Azup gelen kazayı tanrı savsun.

Göksi güzel kaba taşlara gün değende

İncinüp acı sözler söyleme

Yalnuzca oğul görünmez, bağrum yanar

Kuru kuru çaylara su saldum

Kara tonlu azgun dinlü kafirlere bir oğul aldurdınise degil mana

Tanrı veren tatlu canın seyrandaimiş.

Kazılık Tağının suyunun günahı yokdur.

Kazılık Tağının suçu yokdur.

Kara ölüm geldüğünde keçit versün.

Parasarun Bayburd hisarından parlayup uçan Beyrek boz aygırına bindi.

İtümile bir yalakda yundım içen azgun kafır

Kafirler at depdiler, oh sepdiler.

Çakmakluca çobanlara dünil yügürden

Yohsa sası dinlü kafirlerün döşeğine gireyin mi?

Bağrum ile yüreğüm ne tağlarsın?

Karşu yatan karlı kara tağlar

Eyle olsa hanum Beyreğün kanı kaynadı

Acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı.

Avazum gedilmedin, ünüm yoğulmadın

Yandı bağrum göyündü içüm

Türkistanun direği hanum Kazan

Kara gözden acı yaşun dökdin mi?

Toz yarıldı gün gibi şıladı.

On altı bin üzengülü kece börklü azgun dinlü kızgun dillü kafir çıkageldi.

Kaba çomak altında boğradayım senün için kırk yiğidüm saklaridüm.

Karanluca gözlerüm aydını oğul

Ağır şiven senün orduna koyayın mı?

Kanatların uçu kırılmasun

Ditredi menüm canum cuşa geldi.

Dünya şirin can ‘aziz

Tatlu damağ verüp sorışduğum

İlerü yatan Kara Denize girdüm

Birliğüne sığındum Çalabum kadir Tanrı

Çobanun içine korhu düşdi.

Akındılı görklü suyu delüp dünin keçdüm.

Aru gönölde pas olsa şarap açar.

Uyhusın yenemeyüp yerine varup yatdı

Açık Eğretileme

Karanu dünđe bulduğum oğul kanı?

Yumruğumda talbınan şahin benüm kuşumu ölür gördüm.

Yüreğiyile canına odlar düşdi.

Aru gönölde pas olsa şarap açar.

Kazan'ı küçük ölüm tutdı.

5.3. Çağrışimsallık Yoluyla Oluşan Değişmeceler

Değınmece: Bir sözcüğü ya da sözcük öbeğini, hem gerçek hem de değışmece anlama uygun ama değışmece anlamı asıl amaç yaparak kullanma sonucu oluşın anlam olgudur. Bir durumun açıkça söylenmesi uygun görölmediğinde ya da değışmeceli söylenmesinin, sözü etkili kılacağı düşünölüdüğünde değınmeceye yönelinir. Deyimlerimizin çoğunluğu değınmeceli anlatıma dayanmaktadır.

Örnek: Kendisine söylenenler karısında çocuğun *yüzü kıpkırmızı olmuştı*. Gerçek anlam: Yüzü kıpkırmızı olmak Değışmece anlam: Utanmak

Değınmeceler dolaylı yoldan söz söyleme sanatlarından biridir. Hor görme, ironi, küçük görme, sözü karşıt anlamlı kullanma durumlarında halk arasında bu söylem tarzına kinayeli konuşma denir. Değınmecelerde sözün gerçek anlamı oluşturan kısmına değınen, değışmece anlamı taşıyan kısmına ise değınilen adı verilmektedir (Uğur, 2007: 115).

Değınen: Yüzü kıpkırmızı olmuştı. (söz)

Değınilen: Çok utanmıştı. (anlam)

Değınmecelerde benzerlik ilgisi kurma söz konusu değildir. Değışmecelerde sözün gerçek anlamının tümcede kullanılması anlatım bozukluğuna yol açarken değınmecelerde

durum böyle değildir. Değişmece ve değinmece arasındaki ayrım da bu noktada ortaya çıkmaktadır (Uğur, 2007: 118).

5.3.1. Değinmece Türleri

Sayı Yönünden Değinmeceler

Teklik Değinmece: Anlatılmak istenen durum, olay ya da eylem bir tek değinmeceye dayandırılmışsa buna teklik değinmece denir.

Örnek: Açıkgoz bir insandır. Değinen: Açıkgoz Değinilen: Uyanık her şeyi fark edebilen kişi

Birleşik Değinmece: Belirtilmek istenenin birden çok değinmeceyle oluşturulduğu anlatım biçimidir.

Örnek: Komşumuz eli cebine varmayan, eli sıkı birisidir.

Yukarıdaki örnekte eli cebine varmamak; eli sıkı olmak aynı anlamlarda kullanılmış deyimlerdir. Bu şekilde aynı tümcede peş peşe sıralanmış aynı anlama gelen değinmeceler varsa yani bir tümcede değinilenin iki ya da daha fazla değinileni varsa buna birleştirilmiş değinmece denir (Uğur, 2007: 118-119).

5.3.2. Kavrayışta Belirlenme Durumlarına Göre Değinmeceler

Yakın(Açık) Değinmece

Anlatılan durumun, olayın ya da eylemin doğrudan ve kolayca kavrandığı, başka anlama gelme olasılığı bulunmayan türden değinmecelerdir.

Örnek: Bir haftadır yaptığım bütün yemeklere burun kıvrıyor. Değinen: Burun kıvrırmak

Değinilen: Beğenmemek, hoşlanmamak.

Anlattıkların karşısında ağzım bir karış açık kaldı. Değinen: Ağzım bir karış açık kaldı

Değinilen: Oldukça şaşırdım.

5.3.3. Uzak Değınmece

Sözün değışmece anlamlarının gizlenmesi sebebiyle anlamın bulanık olduğu kavramanın güçleştıği değınmecelerdir. Bilinen söyleyişten kaçınılmak istendiğinde amaç gizli kalır ve uzak değınmece oluşur.

Örnek: Müdürün gömleğinin yaka ölçüsü büyüktür. Değınen: Yaka ölçüsü büyük

Değınilen: Kalın enseli → Kodaman

Onların kapısı herkese açıktır. Değınen: Kapısı açık Değınilen: Konuksever

5.3.4. Anlam İlgisi ve Çıkış Amacına Göre Değınmeceler

-Yergici Değınmece: Burnu büyük, Bu değırmenin suyu nerden geliyor

-Örtmeceli Değınmece: Gözlerini yummak, ayakyolu

-Övücü Değınmece: Eli açık, alnı açık, yürekli

-Betimleyici Değınmece: Yüzçevirmek, burun kıvrırmak, karalar giyinmek

-Öğüt Verici Değınmece: Kimse kimsenin kamburunu taşımaz, ayağını yorganına göre uzat

-Karşıtlamalı Değınmece: Tut kelin perçeminden, kel başa şımşır tarak (Uğur: 119-120)

5. 4. Yoksunlama

Bir göstergenin temel anlam ve değışmece anlam içeriğini karşıtlamak; söz konusu olan töz, şey ya da nesneden mahrum olduğunu bildirmek veya mahrum bırakmak amacıyla oluşturulan anlam olayına ‘yoksunlama’ denir. Yoksunlama, anlambilimsel özellikleri bakımından tariz(ironi) ile benzeşse de ondan oldukça farklıdır.

Yoksunlama, anlambilim için yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla tariz, ironi, kinaye ile karıştırılan bu kavram bunlardan farklı anlamsal inceliklerle ayrışan bir noktadadır. Tariz sözcüğünün sözlük anlamı; çarpmak, yandan çarpmaktır. Sözün karşıt anlama gelebilecek biçimiyle kullanılmasını ifade etmektedir.

Bir dilsel değişmece olan tersinleme olan ironi ile sözün kendi içeriğinde bulunan ironik yapıyı birbirinden ayrı tutmak gerekmektedir. Yunanca eironicia(ters konuma getirme) tersinleme anlamıyla kolayca fark edilebilir durumdadır ancak tümcenin doğal yapısından gelen ironiyi fark etmek her zaman çok da kolay olmamaktadır. Tariz bunların hepsini içermekle beraber daha çok ikinci boyutla alakalıdır.

Sözcüğün ya da sözcük öbeğinin kimi kez gerçek, kimi kez de değişmece anlam içeriğinin karşıtı olumsuzunu kimi kez de dışlayıcı çelişenini bildirmek amacıyla kullanılması sonucu oluşan değişmece türüdür. Bu değişmeceye başvurmakla sözü edilen varlık ya da olgudan, o niteliğın, tözün, özelliğın vb. yoksun kılınması amaçlanır (Uğur, 2007: 126-127).

5.4.1. Anlam Özelliğine Göre Yoksunlamalar

-Sıradan Yoksunlama

Gerçek anlamlı bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin karşıtı ya da çelişen anlamını dile getirmek için oluşturulan değişmecedir.

Örnek: Ne kadar sessiz bir ortam böyle. Gürültülü bir mekanda söylendiğinde gürültünün anlamca karşıtı kullanılmış ve ortamın sessizlikten ne kadar mahrum olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

-Değişmeceli Yoksunlama

Sözcüğün ya da söz öbeğinin sözcüde değişmece anlamını karşıtı ya da çelişen anlamı verebilecek biçimde kullanılması sonucu oluşan değişmece türüdür. Gerçek anlam yerine değişmecesi kullanılıp daha sonra yoksunlama yapıldığı için buna katmerli yoksunlama da denir. Örneğın çok kilolu birine iskelet gibi kalmışsın dendiğinde bu kişinin hem şişmanlığının anlamca değişmecesi kullanılmış hem de bu zayıflık özelliğinden mahrum olduğu vurgulandığı için burada değişmeceli yoksunlama yapılmış olur.

Örnek: Ligin aslanları küme düşmekten son anda kurtuldu. (Açık eğretileme ve Yoksunlama bir arada)

Orman kibarı konuşmalarıyla bizi büyölüyor (Kapalı eğretileme ve yoksunlama bir arada) (Uğur, 2007: 130-131).

5.4.3. Söyleniş Amacına Göre Yoksunlamalar

-Arıksayış

İçten bir anlatım içeren yoksunlamadır. Karşıt ya da çelişen ifadelerin bir arada verilmesiyle ortaya çıkan bir söz sanatıdır.

Örnek: Yemek kötü de değildi şimdi. (Beğenilen bir yemek için çelişeni ile kullanılıyor.)

-Saraka

Küçümsemeye, aşağılamaya, birisinin duygularını incitmeye yönelik gizli iğnelemeyi amaçlayan bir çeşit yoksunlamadır. Yazarlar yahut şairler okuru iğnelemek amacıyla sarakaya başvururlar.

Örnek: Haydi kızlar! (Erkek basket takımına seslenirken) (Uğur, 2007: 132-133)

5.4.4. Bildirilmesi Amaçlanan Kavramın Anlam Konumuna Göre Yoksunlamalar

-Doğrudan Yoksunlama

Sözcüğü gerçek ya da değişmece anlamının karşıtını verecek biçimde kullanarak kavramı doğrudan belirtme amacına dayanır.

Örnek: Bu kadar hızlı hareket edersen sonunda arabayı kaçıracağız.

Bu asgari ücretle halkımız gül gibi geçinip gider doğrusu.

-Dışlayıcı Yoksunlama

Bildirilecek kavramın karşıtının değil de yine onu olumsuzlayan dışlayan çelişenin kullanılması yoluyla gerçekleştirilen yoksunlamadır. Dışlayıcı yoksunlama arıksayış ile yakın niteliktedir (Uğur, 2007: 132-133).

Ağız açup öger olsam üstümüzde Tanrı görklü
Ayağum paşmak yüzüm yaşmak görmedi
Erün sözünü kulagina koymaz.
Göz açuban gördüğüm
Bre çoban... baş indirüp bağır basgıl.

Karanu ahşam olanda günü toğan
 Ayaklular buraya geldüğü yok.
 Ağızlular bu suyımdan içdüğü yok
 Dede, oğlan mısın, kız mısın?
 Haksuza yüzi karalığı değe
 Destursuzca menüm yagıma giren yiğit, ne yiğisin?
 Yer basmayup yorıyan..
 Mere kavat oğlu kavat, men aşağı kulpa yapışuram, sen yukarı kulpa yapışursın.
 Çoban yığnağı kodı, koyun ardına düşdi.

5.5. Düzdeğişmece

Aralarında örneklendirme ve benzerlik ilgisi bulunmayan iki kavrama ilişkin sözcüklerden (göstergelerden) birinin diğerinin yerine geçecek biçimde kullanılması söyleyiş eksiltilmesi yoluyla oluşturulan anlam olayına düzdeğişmece denir. Düzdeğişmecede dilde en az çaba yasası, kaba ifadelerden kaçınılması, yerine geçirilen asıl kavramla ilgili anlam özelliklerinin vurgulanması amaçlanır. Düzdeğişmece ve eğretileme dile yeni anlamlar katmakta, yeni anlam alanları oluşturmakta, değişmeceler yoluyla yeni anlam olanakları yaratmada eğretilmeler ile beraber dildeki en önemli unsurlardan biridir.

Düzdeğişmecede birbirinin yerine kullanılan göstergeler arası kavramsal nicelik ilişkisi bulunmaktadır ve bu ilişki benzerlik ilgisinden oldukça farklıdır. Çokanlamlılığın oluşumunda etkin bir rol oynayan düzdeğişmeceler kimi zaman ad aktarmalarıyla karıştırılmaktadır. Ad aktarması terimi eğretileme için de kullanılabilir çünkü; açık eğretileme örneklerinde de birbirinin yerine benzerlik ilgisi kurulmadan kullanılan adların varlığından söz etmek mümkündür. Batı kaynaklarında da eğretileme ve düzdeğişmece terimlerinin ikisinin yerine de ad aktarması terimi kullanılmaktadır (Uğur, 2007: 147).

Dilimizde düzdeğişmecenin oluşumunu sağlayan ilişkiler şöyle sıralanabilir:

- Parça bütün ilişkisi
- İçsellik- dışsallık ilişkisi
- Neden-sonuç ilişkisi
- Yapıt-sanatçı ilişkisi
- Nesne- amaç ilişkisi

- Genel-özel ilişkisi
- Öncelik-sonralık ilişkisi
- Özellik- varlık ilişkisi
- Eklenti- varlık ilişkisi
- Nicelik- nitelik ilişkisi
- Soyut-somut ilişkisi
- Yer-toplum ilişkisi
- Yer- ürün ilişkisi
- Zaman-toplum ilişkisi
- Zaman-eylem ilişkisi
- Yer-işlev(amaç) ilişkisi
- Araç-işlev ilişkisi
- Nesne- görev ilişkisi

5.6. Niceleme

Niceleme günümüze kadar düzdeğişmece türlerinden sayılmış bu sebeple ayrı bir terimleştirmeye gidilmemiş hatta çoğu zaman değişmece oldukları bile gözden kaçmış anlambilimsel birimlerdir. Tekil bir adın ya da eylemin çoğul, çoğul bir adın ya da eylemin tekil bazen de göstergenin anlamca daha az içerikteymiş gibi kullanılmasıyla oluşan değişmece türüne niceleme adı verilmektedir. Nicelemelerde anlam aktarımına sebebiyet veren iki neden vardır: Birincisi bilinçli yakıştırma, (ben ezelden beridir hür yaşadım(biz; ümmet halk)) ikincisi sözü kısaltma, eksiltme gereğiyle alakalıdır. (Dişimi fırçalıyorum (dişlerimi yerine)) (Uğur, 2007: 161).

5.7. Aktarımlar

Bir göstergiyi karşıladığı varlık, oluşum, ya da eylemle herhangi bir ilişki içinde (benzerlik, bitişiklik) görülen başka bir varlık, oluşum ya da eylemin, geçici ya da kalıcı göstergesi yapmaya aktarım denir. Aktarımlar göstergelerin başat anlamlarından yola çıkarak, yan anlam ve hatta yan anlamalarından da uzaklaşarak yeni bir başat anlam kazanmalarına neden olur. Dilimizde çokanlamlılığı sağlayan önemli oluşumlardan biri de aktarımlardır.

Aktarımlar göstergelerde anlamsal boyutta iki önemli sonuç doğurmaktadır:

-göstergeler kullanıcılarının öznelliğini yansıtır

-kimi göstergeler ise toplumsal nesnelliğe kavuşurlar.

Aktarımlar kullanıldıkça toplumsal geçerliliğe ulaşır ve zamanla sözcüğün göstereni konumuna gelebilir. (Kanat- kuş- uçak Kanat göstergesinin biçimsel sessel yanı gösterilenin gerçek göstereni konumundadır) Aktarımlar da başat anlamın zamanla değişmesi söz konusudur. Sözelimi sakınmak eylemliği Göktürk ve Uygur dönemlerinde ‘düşünmek’ anlamlarına gelirken süreç içinde anlam değişmesine uğramış ve yan anlamı başat anlamı gibi kullanılmaya başlanmıştır.

Yan anlam, örneklendirme ya da eksiltme yoluyla başat anlama bağlı kılınmış değişmece anlamların başat anlam yerine geçmesiyle mümkün olmaktadır. Değişmeceler kullanım sırasında başka bir göstergeyi geçici olarak karşılamak durumunda iken aktarmalarda yan anlam oluşması kalıcı olarak yan anlamların göstergenin başat anlamın yerine geçmesiyle mümkün olmaktadır. Değişmeceler anlatımı güçlü kılmaya yönelik ifade gücü ile alakalı oluşumlardır (Uğur, 2007: 165-182).

Örnek: Haydi, öt bakalım.

Kafanı çalıştırsaydın bu hallere düşmezdik.

Ağır gün: Ad aktarması görülür. Ziyafet günü anlamındadır. ‘Ağır’ sözcüğü ‘ziyafet yerine’ kullanılmıştır.

Ele gir-: Ad aktarması görülür. Ele gir- bugün ele geç-/geçir- deyimlerinde varlığını sürdürmektedir. ‘El’ sözcüğü ‘kullanım insiyatifi’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Kendini bil-: Ad aktarması görülür. ‘Kendi’ ‘vaziyet’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Baş beyin al-: Ad aktarması görülür ‘baş’ ve ‘ beyin’ sözcükleri ‘akıl’, ‘fikir’ yerine kullanılmış metonimik ifadelerdir.

Oğuzuna de-: Ad aktarması görülür. ‘Oğuz’ sözcüğü ‘halk’ anlamında kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Tac taht ver-: Ad aktarması görülür. ‘Tac’ ve ‘taht’ sözcükleri ‘hükümdarlık’ yerine kullanılmış metonimik ifadelerdir.

Sohbet dağıt-: Birlikteliği sürdürmemek. ‘Sohbet’ sözcüğü ‘meclis’ yerine kullanılmıştır.

Yagıya gir- : Ad aktarması görülür. Savaşa girmek, akına gitme anlamındadır. ‘Yagı’ ‘akın’ sözcüğü yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Kafir yolu: Ad aktarması görülür. ‘Kafir’ ‘savaş’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Ağ çıkarıp kara giy- : Yasa girmek anlamında deyim aktarmasıdır. ‘Ağ’ saadet; ‘kara’, ‘hüzün’, ‘yas’ anlamlarında kullanılmıştır.

Damak ver-: Sohbet etmek anlamındadır. ‘Damak’, ‘söz’ anlamında kulanılmış metonimik bir ifadedir.

Kan ol-: Ölmek anlamında ad aktarmasıdır. ‘Kan’ sözcüğü ‘ölüm’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

5.8. Metaforlar

Metafor, sözcüklere özgü bir nitelik olup dilbilimin anlambilim alt dalına ait bir inceleme alanıdır. Lakoff’a göre linguistik bir fenomendir. Metafor karşılaştırılan iki şey arasındaki benzerliğe dayanır. Retorik veya sanatsal kaygılar bir yana belirli kavramları daha iyi anlamaya da yarar. Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir. Metaforlar sadece dille değil insanların zihni dünyasıyla da ilgili kavramlardır. Metaforlar sadece iki şey arasındaki benzerlikten temellenmezler; kavramsal ilişkiler boyutunda sözcüksel, anlamsal oyunlara da dayanırlar.

Metafor kavramını daha iyi ortaya koyabilmek için Lakoff ve Johanson’ın ‘*Tartışma savaştır*’ metaforik kavramını örneklendirmek yerinde olacaktır:

-İddialarınız **savunulamaz**.

-Argümanındaki her zayıf fikre **saldırdı**.

-Eleştirileri doğrudan **hedefi buldu**.

- Bu **stratejiyi** kullanırsan o seni bitirecek.

-Argümanlarımın hepsini **tahrip etti**.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere metaforlar yalnızca benzerlik üzerine temellenmeyen anlamsal ilişkiler üzerinden de yol alan yapılardır. (yalnızca savaş terimleri kullanılmamıştır.) Bu da metaforik kavramların sistematik oluşunu ortaya koymaktadır. Savaş ile ilgili sözlük birimler ile savaş kavramı başka tür kavramlarla anlaşılabilir hale getirilir (Lakoff, 2010: 27).

Metaforik sistematiklik iki yönlü seyir halindedir. Bir yönden kavramın metaforik boyutu çağrışımlarla açıklama yaparken diğer taraftan kavramın diğer metaforik boyutlarını gözden kaçırmamıza yol açıyor olabilir. Metafor kavramın bir noktasını vurgularken diğer noktasını gölgeleyebilir. Michael Reddy' e göre;



Şekil 5.1. Metafor

Kanal metafor kavramının en büyük açmazlarından biri ortada bir metafor olduğunu anlamanın büyük zorluğudur (Lakoff, 2007: 33).

Örnek: Kanal metafor

Fikirlerimi kelimelere *dökmem* zor.

Kelimeleri çok az anlam *taşıyor*.

Yönelim Metaforları: Yapı metaforları bir kavramı başka bir kavrama göre yapıya kavuştururken, yönelim metaforları ise bu kavramlar sistemini organize eder. Yönelim

metaforları uzay-mekan ilişkisi ile ilgilidir. Yukarı- aşağı; içeri-dışarı; ön-arka; beri-öte; derin-satış; merkez-çevre vs... Yönelim metaforları bir kavrama uzay ve mekan yönelimi verir (Lakoff, 2007: 37).

Örnek: Sağlık ve hayat $\equiv$ Yukarı Sağlığın zirvesinde

Hastalık ve ölüm $\equiv$ Aşağı Hastalığa düştü.

Ontolojik Metaforlar: Fiziksel olmayan şeyleri anlamada hakkında konuşmada veya rakamlarla ifade etmede ontolojik metaforları kullanırız.

Örnek: Zihin makinedir. (Asabı bozuldu.)

Sinir krizi geçirdi. (Zihni kırılğan bir nesnedir.)

Parçalara ayrılacağım. (Zihni kırılğan bir nesnedir.)

Ontolojik metaforları en rahat tespit edebileceğimiz örnekler kişileştirme örnekleridir.

Örnek: Hayat beni aldattı.

Yönelim metaforları, yapı metaforları somut nesneler yahut tözlerle ilgili tecrübe dünyamızdan temellenirken; ontolojik metaforlar ise fiziksel nesneler yahut fiziksel olmayan nesneler tözlerle ilgili tecrübe dünyamızın unsurlarıdır (Lakoff, 2007: 50).

Ontolojik metaforlar başlıca amaçlar doğrultusunda kullanılır:

- Atıfta bulunmak
- Rakamlarla ifade etmek
- Boyutları teşhis etmek
- Nedenleri teşhis etmek
- Amaçları belirlemek ve eylemleri motive etmek

Ontolojik metaforlar, fiziksel nesneler, fiziksel olmayan nesneler veya tözleri taşıyıcı olarak, görüş alanı algısı olarak, olaylar, eylemler, durumlar bazında tecrübelerimizi kavramlaştırmaya yararlar. Örnek vermek gerekirse küvete girmek metaforik kullanımında küvetin içindeki su kastedilir. küvet $\equiv$ taşıyıcı su $\equiv$ töz

Metaforik anlamda görüş alanları da taşıyıcıdır. Görüş alanlarımız da sınırları belli olan fiziksel mekanlarla ilişkilidir. Bu durumda görüş alanlarımızda metaforik bazda taşıyıcı metaforlardır.

Gemi görüş alanımın içinde. (Görüş alanım≡ Taşıyıcı Ontolojik Metafor)

Şimdi görüş alanımdan çıktı. (Görüş alanım≡Taşıyıcı Ontolojik Metafor)

Ontolojik metaforlar, olayları, eylemleri, durumları kavramamıza yardım eder; örnek vermek gerekirse yarışma bir olaydır; içinde koşma aktivitesini barındıran bir taşıyıcı nesne durumundadır.

Yarıştta birçok iyi koşu vardı.(Taşıyıcı≡Yarış Koşu≡Töz) (Lakoff, 2007: 50-57)

Dede Korkut Destanlarından örneklerle metaforlardan bazıları şunlardır:

Erin ağırı; erin yeynisi :Kişinin itibarlısı; kişinin hafifi. **Ontolojik metafor ağır x yeyni Ters anlam** İtibarlı, saygıdeğer kişi ağırdır. İtibarsız kişi hafiftir. Yeyni, yeğni bugün Anadolu ağızlarında da yaşayan hafif anlamına gelen bir sözcüktür. (Adana, Osmaniye, Erzurum, Kırşehir) (Derleme sözlüğü c.11-12)

Din aç-: Din açılan bir nesnedir. Açmak yan anlamında kullanılmıştır. **Ontolojik metafor** Açmak yaymak anlamında kullanılmıştır. Din yaymak yeni bir dini tanıtmak ve yağın hale getirmektir. **Kanal metaforu** görülmektedir. Ontolojik uygunluk: Din yayılan bir tözdür.

çıkan can: Can çıkması : Ölmek. **Ontolojik metafor** Yapısal uygunluk: Can bir yerden çıkabilecek bir nesnedir. Can göstergesiyle ilgili metaforik yapılar Dede Korkut Destanlarında sıklıkla karşımıza çıkar. Can çık-, can al- destanlarda en çok rastlanan ontolojik metaforlardandır. Can bir yerden çıkarılabilen yahut bir yerden alınabilen bir somut nesneymiş gibi epistemolojik bir uygunluk görülmektedir.

könlin yüce tut-: Büyüklenmek, kibirlenmek, yukarıdan bakmak (O.Ş.Gökyay,2013: 297) **Yönelim metaforu kullanılmıştır**. Alçak gönüllü olmanın zıddı bir ifadedir. Anlambilimsel olarak ilişkişel zıtlardan faydalanılmıştır. Ontolojik uygunluklar açısından mütevazı kişi aşağıda, kibirli insan yukarıdadır. Epistemolojik uygunluklar açısından gönlü yukarda olacak kişi devletin en üstü mevkiindeki kişi gibi düşünülürse yükseklik kavramının da kut anlayışından gelebileceği, mevkiinin gök tanrı tarafından verilmiş olduğu inancı

kendisini herkesten üstün gören kişinin bulunduğu topluluğun en yukarısında gibi hissetmesi ve doğal olarak gönlünü de yukarda hissetmesi neticesini doğurur. Kibirlemenin yukarda olduğu metaforu bu epistemolojik uygunluklarla açıklanabilir.

Ocağının köri: Ocağının sönmesi

Ocağın sönmesi yapısal bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocak ev, hane, aile kavramları yerine kullanılmış bütün yerine parçanın kullanıldığı bir metonimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocak, ocağın tütmesi en eski zamanlardan beri yaşam varlığı, hane, ev ve aile kavramlarını sembolize etmektedir. Köz (M. Ergin), gor (T.Tekin), kör(S.Tezcan) gibi farklı şekillerde okunmuş olan sözcük, S. Özçelik'e göre Azerbaycan Türkçesinde 'kor çay, hiçbir suya ulaşmadan yarı yolda kuruyan ırmak anlamına gelen ve bugün Urfa yöresinde kör ocak: çocuksuz aile anlamına gelen 'kör' sözcüğüyle direk ilgilidir. Buradaki kör sözcüğü ocağın sönmesi anlamına gelmektedir. (2005: s.42) 'Ocak ailedir' **yapısal metaforuna** ulaşmak mümkündür.

Ana rahmine düş-: Ana rahmine düşmek bir kadının gebe kalmasıdır. Burada ana rahmi dünyayı simgelemektedir. Ana rahmi parça- bütün ilişkisi kapsamında dünya(hayat) yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir. Oğuz inancı gereği dünyaya yaratıcı tarafından gönderilen canlar doğal olarak dünyaya düşmüş canlardır. Çünkü yaratıcı yukarıda (gök tanrı inancı) hayat aşağıdadır. Yönelmeli ontolojik bir metafor olarak karşımıza çıkan bu metafor bize hayat aşağıdadır metaforunu hatırlatmaktadır. Ayrıca burada **dünya insandır(anadır)**, **kapsayıcı metaforuna** ulaşmak mümkündür.

Ad ver- ; yaş ver- : **Kanal metafor** Ad ve yaş hak ettikten sonra kişilere verilebilecek birer tözdür.

Dünyadan gelip geçmek: Yaşamak ve ömrünü doldurduktan sonra ölmek. 19a/12 **Ontolojik metafor** görülmektedir. Yapısal uygunluklar açısından insanın doğumu dünyaya gelmesi, ölümü ise bu dünyadan ayrılmasıdır. Yaşam gelmek, ölüm gitmektir yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

'ışık ile oda yakmak: Aşk yakıcı bir nesnedir **ontolojik metaforuna** ulaşmak mümkündür.

dün puçuğu: Gece yarısı. **Kanal Metafor** görülür; gece vakti taşıyan bir 'entitedir.'

5.9. Metonimi

Kişileştirme metaforundan yola çıkacak olursak; kişileştirme yaparken insani olmayan şeylere insana özgü özellikler atfedilirken; metonimi de ise gerçek bir kişiye atıfta bulunmak için doğadaki nesnelerden yola çıkmak söz konusudur.

Örnek: Jambonlu sandviç onayını bekliyor.

Metonimi ≡ Sipariş eden kişiye atıfta bulunuyor.

Metonimi, parçanın bütününe yerine geçtiği durum olarak da tanımlanabilmektedir. Metonimi de bir şeyi diğerinin yerine geçecek biçimde kullanırız. Oysa metafor için durum farklıdır; onda bir şeyi anlamada diğer bir kavramdan faydalanmak esastır.

Örnek: Projede bazı *iyi kafalara* ihtiyacımız var. Zeki insanlar ≡ metonimi

Metonimide sıklıkla kullanılan kavramlar dünyası şöyle özetlenebilir:

- Bütün yerine parçanın kullanıldığı durumlar
- Ürün yerine üreticinin kullanıldığı durumlar
- Kullanıcı yerine nesnenin kullanıldığı durumlar
- Kontrol edilen yerine edenin kullanıldığı durumlar
- Sorumlu insanlar yerine kurumların kullanıldığı durumlar
- Kurum yerine mekanın kullanıldığı durumlar
- Olay yerine mekanın kullanıldığı durumlar (Lakoff, 2007: 60-65)

Dede Korkut Destanlarında Metonimi Örnekleri

sufra çek-: Burada kullanılan araç, (sofra) üstündeki malzemeler yerine kullanılmıştır. Bir nevi parça yerine bütününe kullanıldığı bir metonimi örneğidir. Sofra, yiyecekler yerinde kullanılmıştır.

yumruğumda talbınan kuş: Yumruk hükmü temsil eden ontolojik bir metafordur. ‘Masaya yumruk vurmak’ deyiminde olduğu gibi yumruk vuran kişi, konu hakkında hükmü vermiş

sayılmaktadır. Bu epistemolojik uygunluklar düşünülürse yumruk, hükmün yerine kullanılmış bir metonimi durumundadır. Burada neden- sonuç ilişkisine dayanan bir metonimi örneğine **rastlamaktayız**.

kuduz kurtların evi dalaması: Yapısal metaforik bir ifadedir. Bu kavramın açılımından ‘düşman kurttur’ yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür. Ontolojik uygunluklar bağlamında kurt insanın düşmanıdır, epistemolojik uygunluklar bağlamında kurt vahşi ve saldırgan bir hayvandır. Burada iki ayrı metonimi vardır. Birincisi düşman yerine kuduz kurtların kullanılması (açık istiare); ikincisi ise ev sözcüğünün hane halkı; aile yerine kullanıldığı yerlerdir.

kulan ile sığın geyige komşu olmak: Kulan ile sığın geyig orman yerine kullanılmıştır. Mekan yerine içinde bulunanlar kullanılmıştır.

kara başum kurban olsun: Kara baş insan bedeni yerine kullanılmıştır. Bütün yerine parçanın kullanıldığı görülmektedir.

kan almak: Kan, öldürülen birinin öcünü almayı temsil etmektedir. ‘Kan’ ‘öc’ yerine kullanılmıştır. Neden sonuç ilişkisi görülmektedir.

Ağ et çekdür- : Metonimik bir ifadedir. Kişinin teni ve ten rengi arasında ilişki kurulmuştur. Hasas, ince yerine ağ sözcüğü kullanılmıştır.

Sapan korkusu: Metonimik bir ifadedir. Ad aktarması görülmektedir. ‘Sapan’, ‘taş’ sözcüğü yerine kullanılmıştır.

Başına azad eylemek: Birinin uğrunda sadaka vermek, bağışta bulunmak. Hayır vermek. Deyimleşmiş bir kullanımdır. Bugün halk arasında ‘hayır dağıtmak, hayır vermek’ şeklinde kullanımı yaygındır. ‘Baş’ sözcüğü metonimik bir ifadedir. ‘Baş’, ‘esenlik’ yerine kullanılmıştır.

Oğuz ucu: Metonimik bir ifadedir. ‘Oğuz hududu’ anlamındadır. ‘Oğuz’ sözcüğü ‘il’, ‘Oğuz ili’ yerine kullanılmıştır.

Ava bin-: Av için ata binmek, ava çıkmak anlamlarına gelir. Metonimik bir ifadedir. ‘Av’ ‘at’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

İklim iklim ara-: Memleket memleket dolaşarak aramak. ‘İklim’ sözcüğü memleket yerine kullanılmıştır.

Ağır gün: Ad aktarması görülür. Ziyafet günü anlamındadır. ‘Ağır’ sözcüğü ‘ziyafet yerine’ kullanılmıştır.

Ele gir-: Ad aktarması görülür. Ele gir- bugün ele geç-/geçir- deyimlerinde varlığını sürdürmektedir. ‘El’ sözcüğü ‘kullanım insiyatifi’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Kendini bil-: Ad aktarması görülür. ‘Kendi’ ‘vaziyet’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Baş beyin al-: Ad aktarması görülür ‘baş’ ve ‘beyin’ sözcükleri ‘akıl’, ‘fikir’ yerine kullanılmış metonimik ifadelerdir.

Oğuzuna de-: Ad aktarması görülür. ‘Oğuz’ sözcüğü ‘halk’ anlamında kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Tac taht ver-: Ad aktarması görülür. ‘Tac’ ve ‘taht’ sözcükleri ‘hükümdarlık’ yerine kullanılmış metonimik ifadelerdir.

Sohbet dağıt-: Birlikteliği sürdürmemek. ‘Sohbet’ sözcüğü ‘meclis’ yerine kullanılmış metonimik ifadelerdir.

Yagıya gir- : Ad aktarması görülür. Savaşa girmek, akına gitme anlamındadır. ‘Yagı’ ‘akın’ sözcüğü yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Kafir yolu: Ad aktarması görülür. ‘Kafir’ ‘savaş’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Ağ çıkarıp kara giy- : Yasa girmek anlamında deyim aktarmasıdır. ‘Ağ’ saadet; ‘kara’, ‘hüzün’, ‘yas’ anlamlarında kullanılmış metonimik ifadelerdir.

Damak ver-: Sohbet etmek anlamındadır. ‘Damak’, ‘söz’ anlamında kllanılmış metonimik bir ifadedir.

Kan ol-: Ölmek anlamında ad aktarmasıdır. ‘Kan’ sözcüğü ‘ölüm’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Gök demir: Ad aktarması görülür. ‘Demir’, ‘zırh’ yerine kullanılmıştır.

Nazarına var-: Ad aktarması görülür. ‘Nazar’, ‘huzur’ sözcüğü yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir. Katına çıkmak anlamına gelmektedir.

Baş(ı) göz(ü) uykuda olmak: Ad aktarması görülmektedir. Uyumak anlamındadır. ‘baş’ ve ‘göz’ sözcüğü ‘uyku’ yerine kullanılmıştır.

Koyun ardına düş-: ‘Koyun’, ‘sürü’ yerine kullanılmış parça-bütün ilişkisi dahilinde metonimik bir ifadedir. Sürü peşine gitmek anlamındadır.

5.10. Metaforik Tutarsızlıklar

Metaforlar ve metonimler kendi içlerinde bir dizge oluştururlar; tutarlılık gösterirler. Tecrübe dünyamızı kavramlaştırmaya yarayan metaforlar; Tutarlı sistemler şekillendirirler ancak gündelik konuşmalarımıza ait metaforik ifadelerde çapraz tutarsızlıklar bulmak hiç de zor değildir. Charles Filmore İngilizcede yer alan iki metarorik çelişkiyi şöyle ortaya koymuştur:

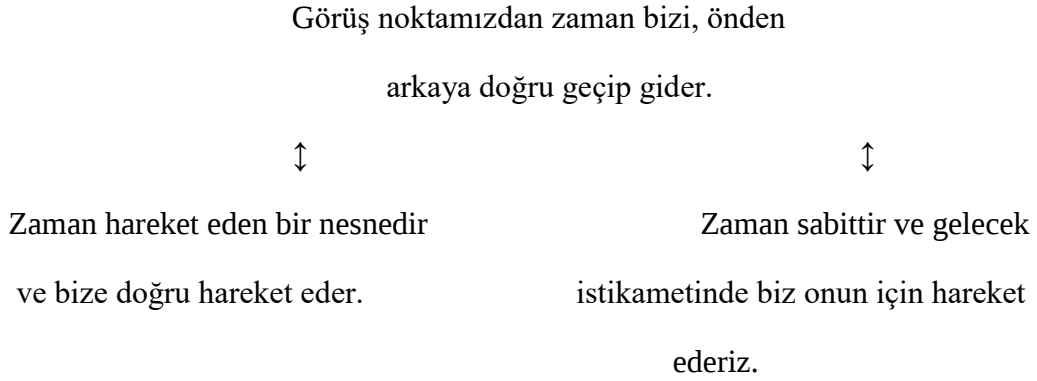
1.Önümüzdeki haftalarda (gelecek)

Şimdi her şey geride kaldı (geçmiş)

2.Sonraki haftalarda.. (gelecek)

Önceki haftalarda ..(geçmiş)

Birinci örnekte, gelecek öndedir. İkinci örnekte ise gelecek arkada, geçmiş öndedir. Bu durum açık bir metaforik çelişki doğurmaktadır. Bu durumun zamanın metaforik sistematikliğine aykırı olduğu söylenemez. Gözle görülür durumdaki çelişkiyi semantik boyutuyla daha detaylı inceleyecek olursak, Öncelikle ön-arka olgularının göstergesel detaylarını incelememiz gerekir. Bir insanın, bir masanın, bir evin önü ve arkası olabileceği halde bir topun, bir ağacın, bir çiçeğin ön veya arka kavramalarını anlayabilmek için leksik-semantik verilere ihtiyacımız olacaktır. Hareket halinde olan nesneler doğal yönelimleri sayesinde ilerledikçe bir ön ve doğal bir sonuç olarak bir de arka olgusuna sahip olabilirler. Zaman da ilerleyen hareket eden bir kavram gibi düşünülürse, zaman kavramının da doğal olarak bir ön ve bir de arka sistematığı bulunacaktır. Bu durum da bize ‘Zaman hareket eden bir nesnedir.’ metaforuna ulaşma imkanı sağlamaktadır. ‘Zaman akıyor.’ Söylemi bu metaforu destekler bir örnek durumundadır.



Şekil 5.2. Metaforik tutarlılık ve uyumluluk şeması

Gündelik konuşma diline ait kavramlar sistemimiz; kısmen de olsa metaforik olarak yapıya kavuşur. Kavramlar dünyamızın metaforlar dışında yapıya kavuştuğu örneklerle basit mekan yönelimlerinde rastlamaktayız. Yukarı-aşağı, içeri-dışarı, uzak-mekan gibi ilişkiler metaforlar olmadan da ifade edilebilmektedir (Lakoff, 2007: 70).

5.11. Yapı Metaforlarının Temellenmesi

Yapı metaforları da diğer ontolojik ve yönelim metaforları gibi tecrübe dünyamız içindeki sistematik ilişkilerde temellenir. Yapı metaforları metaforun ne olduğunun tespit edilip sözce halinde tecrübe dünyamızdan çıkıp kavramlar dünyamızda vücut bulmuş şeklidir. Lakoff'un bilinen 'Rasyonel tartışma savaştır.' metafor örneğinden hareket edecek olursak rasyonel ile kastedilen makul bir tartışmanın psikolojik anlamda bir mücadele olduğu sonucu ve bu kapsamda aynı veya yakın çağrışımsal anlamlarda ifadelerle yeni metaforlar türetilir.

Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir. Metaforik ifadeler hem retoriğin hem de günlük dilde kullandığımız ifadelerin birer aracı gibidir. Bu durumu daha iyi kavrayabilmek için ;' Zaman Paradır.' Metaforik kavramını incelemek faydalı olacaktır.

Zaman paradır: **Zamanımı harcıyorsun.** Epistemolojik uygunluk: Para harcanan bir nesnedir.

Bu cihaz *saatlerini kurtaracak.*

Sana *harcayacak vaktim yok.*

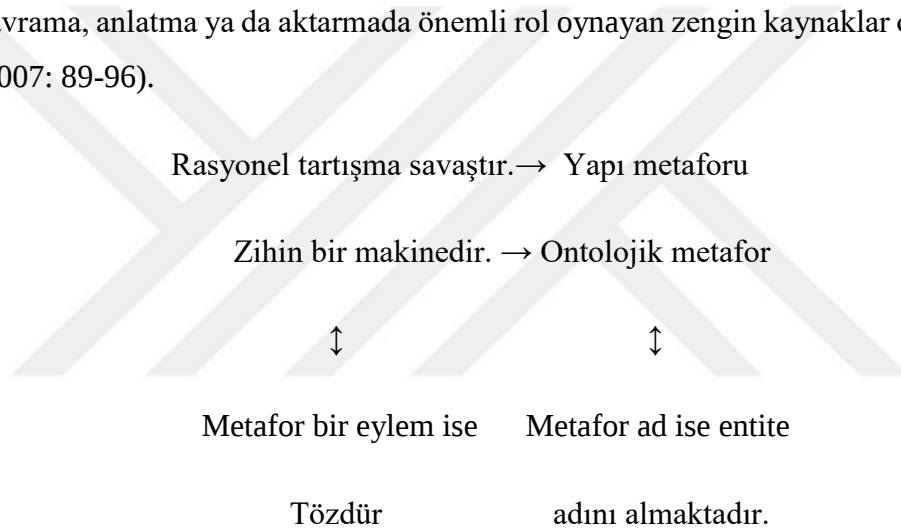
Bugünlerde *zamanını nasıl geçiriyorsun.*

Bu patlak lastik *bir saatiye mal oldu.*

Zamanımın çoğunu ona *harcadım.*

Yapı metaforları da diğer metaforlar gibi (yönelim metaforları, ontolojik metaforlar) zihnimizde depoladığımız deneyimlerimizden beslenirler (Lakoff, 2007: 95).

Yapı metaforlarının önemi, tek başına kuvvetli bir anlam oyunu oluşturamayan yönelim metaforları ya da iletişimde önemli rol oynayan ve ontolojik metaforların temelini oluşturan nesne yahut tözlerden farklı olarak; fiziksel kavramalara dayanan nesne, töz veya olayları kavrama, anlatma ya da aktarmada önemli rol oynayan zengin kaynaklar olmalarıdır (Lakoff, 2007: 89-96).



Şekil 5.3. Yapı metaforlarının temellenmesi

5.12. Metaforik Sistemlilik

Bir terimin bir boyutunu diğerine göre kavrama; imkanı veren sistemlilik; zorunlu ve doğal olarak kavramın bir diğerinin boyutunu gizlemektedir. Michael Reddy bu durumu ‘kanal metafor’ olarak adlandırmaktadır.

Konuşan kişi fikirleri (nesneleri) kelimelere (taşıyıcılara) yerleştirir ve onları (bir kanal boyunca) , kelime/ taşıyıcılardan yoksun fikir/ nesneler olarak anlayan dinleyiciye gönderir.

Bu düşünceyi ona **karşı kullanmak** güçtür.

Sana bu fikri **verdim.**

Nedenleriniz bize **bildirildi**.

Düşüncelerini bildik bir cümleye kolay kolay **tıkıştırılmazsın**.

Bütün bu örneklerde metaforun gizlediği şeyi hatta burada bir metaforun varlığını görmek bile çok zordur (Lakoff, 2007: 29).

5.13. Yönelim Metaforları

Uzay- mekan sistemiyle yakından ilgili olan yukarı- aşağı, içeri-dışarı; ön- arka; beri- öte; derin- satıl... vs. gibi kavramları içinde barındırırsa bu tarz metaforlara **yönelim metaforları** adı verilmektedir.

Yüce gönüllü insan: Erdemli olan yukarıda; erdemsiz olan aşağıdadır.

Kişileştirme en bariz ontolojik metafordur. Metonimi kişileştirme değildir. Bir kişi yerine cansız bir nesnenin kullanılmasıyla oluşur. **Jambonlu sandviç** onayını bekliyor. Jambonlu sandviç burada metonimik bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metonimi kişileştirme değildir; bir kişi yerine cansız bir nesnenin kullanılmasıyla oluşur. Bütün yerine; parça, kişi yerine; yüz, ürün yerine; üretici, kullanıcı; yerine nesne, kontrol edilen yerine eden, sorumlu insan yerine kurum... vs. en bariz metonimi örneklerinden bazılarıdır (Lakoff, 2007: 36-58).

5.14. Objektivizm ve Subjektivizm Mitleri

Dil, dünyayı algılama biçimidir. Dünyaya bakışımız, duyuşumuz, algılayışımız zihnimizin sembollerden oluşan süzgecinden geçtikten sonra sözcüklerle dil denen dizge ile vücut bulmaktadır. Buna göre de her dilin kendi iç kurallarına ait bir ifade biçimi vardır. Dil ve kültür etkileşiminin varlığı tartışmasız kabul gören bir gerçektir. Her dil kendi kültür dünyasının izlerini bünyesinde taşımaktadır (Lakoff, 2007: 215).

Son yıllarda dilbilim ekolleri arasında insanın algılayışını esas alan; algıdan hareketle anlamı teşhis etmeye çalışan iki temel ekol dikkati çekmektedir.

Birinci ekol; Lakoff, Johanson, Fillmore, Levinson gibi isimlerin çalışmalarının yoğunlaştığı idrak anlambilimiyle ilgilenmektedir. İkinci ekol; Jakendoff'un kavram

anlambilimi adını verdiği üretici dilbilgisinin sözdizimi çatısıyla bütünlük gösteren semantik teoridir.

Gärdenfors'a göre idrak anlambiliminin 6 ilkesi vardır; bunlar şöyle sıralanabilir:

-Anlam, muhtemel dünyalarda gerçek olmayan şartları zihni modelde kavramlaştırmadır: Anlam kafadadır. Anlam 'gerçek'ten önce gelir.

-Zihni modeller, temelde idrakle ilgili olarak belirlenir. Anlam idrakten bağımsız değildir.

-Semantik elementler, bir kurallar sistemine göre düzenlenebilen semboller olmayıp, boşlukta (spatial) veya topolojik nesneler üzerine kuruludur.

-Zihni modeller aslında imaj şematiktirler. İmaj şemaları metaforik ve metonimik işlemler ile dönüştürülür.

- Anlambilimi, sözdiziminde birinci sıradadır ve kısmen sözdizimini belirler, sözdizimi anlambilimden bağımsız olarak tasvir edilemez.

- Kavramlar, gerekli ve yeterli şartlar üzerine kurulu Aristo paradigması yerine prototip tesirler gösterirler. Kavramların klasik teorisinin başarısız gelişimi üzerine zihni psikolojide prototip teorisi gelişmiş ve daha sonra idrak anlambiliminde de kavramların prototip etkilerinin sebebi izah edilmeye çalışılmıştır. Buna göre bir kavram sık sık imaj şeması şeklinde yeniden sunulur (Lakoff, 2007: 216-218).

Gerçekliğin anlam oluşumunda önemli bir rolü vardır. Bilinen ve kabul edilen 'doğrular' kavramlar dünyasının temellenmesinde etkindir. Kavramlar dünyası metaforik bir sistemdir. Metaforlar anlama aygıtlarıdır ve objektif realiteyle hiçbir ilgisi yoktur. İnsani kavram sistemi metaforiktir. Tümüyle objektif, koşulsuz ve mutlak doğru yoktur. Romantizm tesirinde olanlar subjektivizmin objektivizme her zaman rakip olduğu düşüncesinden hareketle romantiğin objektif karşısındaki her kazanımını; hayal dünyasının bilim karşısındaki zaferi olarak addedebilirler (Lakoff, 2007: 225).

Objektif olmayan bir kavram subjektiftir ve bunun üçüncü bir alternatifi yoktur. Objektif ve subjektif kavramlar yerine başka bir deyişle objektif mitler ve subjektif mitler terimlerini de kullanmaktayız. Mitler; her kültürde özgünlük teşkil eden yaşandıkları bağlamlarda gerçek kabul edilen ve kavramlar dünyamızı anlamlandırmaya yarayan

sembolik unsurlardır. Her kültürün kendi metaforları olduğu gibi her toplumun kendine ait mitleri vardır.

Objektivizm Miti

Objektivizm miti şu kavramları ifade eder:

- Dünya nesnelerden oluşur. Nesneler her şeyden bağımsız bir gerçekliğe sahiptir.
- Dünyanın bilgisine onun içindeki nesneleri tecrübe ederek sahip oluruz.
- Dünyadaki nesneleri kategorilere ve kavramlara göre anlarız. Bu kategoriler, kavramlar nesnelerin kendilerinde sahip oldukları niteliklere ve nesneler arasındaki ilişkilere tekabül eder.
- Objektif bir gerçeklik vardır; kavramların mutlak doğru ya da mutlak kesin olduklarını bu gerçekliğe dayanarak belirtebiliriz.
- Sözcükler sabit anlamlara sahiptir. Yani dilimiz kendilerine göre düşündüğümüz kavramları karşılar. Gerçekliği doğru olarak tasvir edebilmemiz için anlamları açık ve kesin olarak kelimelere, gerçeklikle örtüşen kavramlara ihtiyaç duyarız.
- İnsanlar objektif olabilirler ve objektif biçimde konuşabilirler fakat bunu gerçeklikle örtüşen dili kullanmak şartıyla yapabilirler.
- Metafor ve diğer poetik, retorik dillerden kaçınılmalıdır çünkü bunlar gerçekliği belirgin tarzda dile getirmezler.
- Objektif olmak iyidir ve sadece objektif bilgi gerçek bilgidir.
- Objektif olmak rasyonelliktir.
- Subjektivite gerçeklikle ilişkinin kaybolmasına yol açabileceği için tehlikeli olabilir (Lakoff, 2007: 216-218).

Subjektivizm Miti

- Gündelik hayatta sorunlar karşısında başkalarını dinlemeksizin önsezilerimize başvururuz. Sezgilerimiz ve duygularımız eylemlerimizin en iyi klavuzlarıdır.
- Duygularımız, estetik hassasiyetlerimiz, ahlaki pratiklerimiz ve ruhsal bilincimiz hayatımızın odak noktalarıdır ve bunlar tümüyle subjektiftir.
- Sanat ve şiir rasyoneliteyi aşar ve bizlerin gerçekliğimizle temas kurmamızı sağlar.
- Muhayyilenin dili, özellikle de metaphor tamamen subjektif tecrübelerimizi yansıtmaktadır.
- Objektivite tehlikelidir çünkü taraflıdır. Duygu, istek ve estetik hassasiyetlerimizi algılayabilir (Lakoff, 2007: 218-219).

Anlama ve doğruluğun temellendirilmesinde getirilecek öneri subjektivite ve objektivitenin bir sentezidir. Metafor işte bu sentezin ta kendisidir. Metafor akıl ile muhayyileyi birleştirir. Akıl içerim ve çıkarımı gerektirirken muhayyile metaforik düşünebilmeyi gerektirir. Metafor ise muhayyel rasyonalitedir. Gündelik düşünce büyük ölçüde metaforiktir. Gündelik rasyonalite de doğası gereği muhayyeldir. Bu durumda diyebiliriz ki metafor rasyonelliği olan bir hayaldir. Objektifliğinin içinde subjektivite taşıyan bir kavramdır. Metafor, kavramakta güçlük çektiğimiz durumları, duygularımızı, estetik tecrübelerimizi, ahlak pratiklerimizi ve ruhsal bilincimizi belli ölçüde kavramaya çalışan en önemli araçlardandır.

Tecrübeye dayanan bir açıklama aynı zamanda tarafsızlık, yansız ve objektif olmanın mümkünlüğü hakkında objektivist ve subjektivist mitler arasında köprü kurmamıza olanak tanır. Mitler bize iki kutup sunar biri mutlak objektivite diğeri ise mutlak subjektivitedir.

Doğru, algıya bağlıdır ve bu durumda mutlak objektif doğrunun varlığından söz etmek olanaksızdır. Bu, doğrunun olamayacağı anlamına gelmez ancak doğrunun algıyla doğru orantılı olduğu anlamına gelir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki hem objektivizm hem de subjektivizm mitinin aynı anda atladığı konu; onunla etkileşimlerimiz aracılığıyla dünyayı algılama tarzımızdır.

Batı felsefesi ve Batı linguistiğinin temelini objektivist fikirler oluşturur. Objektivizm miti; Presokratiklerden günümüze Batı kültürüne ve bilhassa Batı felsefesine hakim olmuştur. Dünyaya ilişkin mutlak ve koşulsuz doğrulara ulaştığımız görüşü Batı Felsefesi geleneğinin yapıtaşdır.

Objektivizm miti rasyonalist ve empirist görüşlerin her ikisinde de mevcuttur. Rasyonalistler de empiristler de bu dünyanın mutlak bilgisine evrende var olan tecrübelerle kazanılacak olan mutlak doğrularla ulaşabileceğimiz görüşündedir. Mantıkçı pozitivistlerin bu görüşü batı linguistiğinde de görülür. Linguistikte Chomsky bu geleneği neo-rasyonalizm kanalıyla sürdürmüştür.

Metafor açıklaması ise bu geleneğe karşı çıkar. Metafor, insani anlama için temel bir kavram ve hayatlarımızda yeni anlamlar ve yeni gerçeklikler yaratacak bir mekanizmadır.

Anglo-Amerikan analitik felsefesine dayanarak objektivistlerin dil, anlama, doğru ve gerçeklikle ilgili fikirleri aşağı yukarı şöyledir: (Lakoff, 2007: 226)

- Doğruluk kelimelerin dünyayla örtüşmesi sorunudur.
- Doğal dille ilgili bir anlam teorisi, insanların dili anlama ve kullanma tarzlarından bağımsız bir doğruluk teorisinde temellenir.
- Anlam, objektif, soyut ve insani anlamdan bağımsızdır.
- Cümleler yapı itibariyle soyut nesnelerdir.
- Bir cümlenin anlamı, unsurlarının anlamları ve cümlenin yapısından elde edilebilir.
- İletişim, bir konuşmacının bir mesajı bir dinleyiciye değişmez bir anlamla iletmesi sorunudur.
- Kişinin dile getirdiği kontekst onun dünya hakkında inandığı herşeydir.

Oysa konvensiyonel metafor, bu varsayımların tümüne aykırıdır. Cümlenin anlamını veren şey onun kavram yapısıdır. Doğal dilin de kavram yapısı metaforiktir. Böyle düşününce dil ve kavramın, doğru ve anlamının objektivist yapısından söz edebilmek pek te mümkün olmamaktadır.

Objektivizm miti tecrübeye dayalı bir yaklaşım noktasından savunulamazlar. Bu gerekçeyi algılayabilmek için objektivistlerin ortak görüşlerini ortaya koymak faydalı olacaktır:

- Anlam objektiftir.
- Anlam soyuttur.
- İnsansız yahut insani anlamsız kelimelerin dünyayla örtüşmesi
- Anlam teorisi doğruluk teorisinde temellenir.
- Anlam kullanımdan bağımsızdır.
- Anlam kompozisyoneldir.
- Objektivizm, insani anlamasız ontolojik rölativiteye izin vermektedir.
- Linguistik ifadeler nesneldir.
- Gramer, anlam ve anlamadan bağımsızdır (Lakoff, 2007: 228-235).

Görüldüğü gibi objektivistler anlamı ve insani anlamayı, algıyı diğer bütün kavramlar dünyasından bağımsız; soyut, nesnel ve tek bir gerçeklik olarak görmektedirler. Onlara göre anlamlar ve linguistik ifadeler nesneldir.

Şimdi objektivist bir anlama üslubuna bir örnek verelim.

O gerçek bir dahi $\rightarrow$ S, M= Gerçekten zeki

O gerçek bir dahi $\rightarrow$ S, M^I= Gerçekten budala

Burada ikinci anlama bakılırsa konuşmacının yüklediği anlam cümlenin objektif anlamının zıttıdır.

$M=M^I$ ise bu, objektif bir konteksttir ancak bu eşitlik sözkonusu değilse bu, lafzi olmayan bir metafordur (Lakoff, 2007: 237-238).

Objektivist felsefe geleneğinin kalbi objektivizm miti ile beraber atar. Linguistik kanıtlardan hareketle şunu söylemek mümkündür ki objektivizm miti duygu ve düşüncelerimizi, kavramlar dünyamızı yahut muhayyile perspektifimizi ve ayrıca dili algılama biçimimizi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Uygun bir açıklama ise şu niteliklere sahip olmalıdır:

- Nesneleri yalnızca dünyayla etkileşimimiz ve onu projeksiyonlarımızla ilişkili şeyler olarak görmeyi
- Nitelikleri, etkileşim nitelikleri olarak görmek gerekir.
- Kategorileri teorilerle kalıplaştırmak yerine prototip aracılığıyla tanımlanmış gestaltları olarak görmek gerekir.

Metafor'un objektivizme tercih edilmesinin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

- Objektivist gelenekte metafor marjinal bir unsur olarak kabul edilir ve semantik inceleme konusunun tamamıyla dışında tutulur ki bu büyük bir eksikliktir.
- Metafor yalnızca dilde değil kavramlar dünyamızda da yaygındır.
- Metafor, bir insanın tecrübelerini tespit etmekte tartışmasız en iyi yollardan biridir.
- Metaforlar yeni anlamlar, yeni benzerlikler ve dolayısıyla da yeni bir gerçekliği tanımlayabilirler. Bu tip bir yaklaşım ise dünyanın hiçbir objektivist sisteminde yer almamaktadır.

Konvensiyonel objektivist anlayışa göre metafor tamamıyla bir dil kusurudur, dil sorunudur ve metaforik kavram diye birşeyden söz edilemez. Örneğin 'Bütün bu olguları hazmedemedim' cümlesindeki hazmetmek objektivistler tarafından yaşayan bir metafor örneği olarak kabul görmemektedir.

Bu S cümlesi;

$M=$ Onun düşüncelerini hazım borusundan geçirip kimyasal ve kas aktiviteleriyle vücudumun kabulleneceği bir duruma getiremedim → dile getirmesi yerine

M^I= Onun düşüncelerini zihin aktivitesiyle aklımın alabileceği bir forma dönüştüremedim. Metaforik olarak bu biçimi iletmek amacındadır.

Objektivistlere göre ise bu metafor ölü bir metafordur. Yiyecek için geçerli aktivitenin benzerlik yoluyla idea dünyasında düşünce için geçerli konvensiyonel bir kullanım olduğu bir gerçektir.

Oysa bu konvensiyonellik düşüncelerarası bir aktarım yoluyla algılarımızın ifade yeteneğinden başka bir şey değildir. Bu ise metaforun ta kendisidir.

Objektivizmin görmezlikten geldiği önemli bir husus ise homonimin konumunun aşağıdaki gerçeklikleri açıklamaya muktedir olmadığıdır.

- İç sistematikliği
- Dış sistematikliği
- Metaforun kullanılan unsurlarla ilgili genişlemelerini
- Somut tecrübenin soyut tecrübeyi yapılaştırmak amacıyla kullanımını
- Aslında örnekteki hazmin, düşüncelerin yiyecek terimleriyle metaforik olarak kavramlaştırılmasına dayalı iki anlamı arasında gördüğümüz benzerlikleri

Objektivist felsefenin insani ilgilere kayıtsızlığı da önemli sayılabilecek bir eksikliklerdir.

Ontolojik metaforlar ve yapı metaforları tecrübemizi kavrayabilmek için sahip olduğumuz en temel araçlardır.

Formel bilimlerde fonksiyonlar arası tutarlılık olduğu gibi ontolojik ve yapı metaforları da kendi içinde bir tutarlılığa ve metaforlar arası bir uyum takımına sahiptirler. İşte formel semantikte de kullanılan böyle uyumlu metaforlardır ve objektivist modeller de içerirler.

Objektivist programın insani algılar dünyasına etkisi veya katkısı incelendiğinde eksik bulunan noktalar şunlardır:

- İnsani kavram sistemi ve insan rasyonalitesinin doğası
- İnsan dili ve iletişimi
- İnsan bilimleri, özellikle psikoloji, antropoloji, sosyoloji ve linguistik
- Ahlaki ve estetik değer
- İnsani kavram sistemi vasıtasıyla bilimsel anlama

- İnsani kavram sisteminin herhangi birine uygun düşen niteliklere sahip olma (Lakoff, 2007: 253-254).

Batı kültüründe objektivizmin yegane alternatifinin geleneksel şekilde subjektivizm olduğu düşünülmektedir. Ancak subjektivizm mitinin de insani algılama sistemini açıklamada yetersiz kaldığı noktalar vardır. Subjektivizm ve objektivizm mitlerinin eksik kaldığı noktalarda ise üçüncü bir alternatif devreye girer. Bu da ‘tecrübe mitidir’.

İnsanların tecrübeleri ve dillerini algılama yollarına subjectivist bir bakış açısıyla bakılırsa; bir şeyin ne anlama geldiği ve benim sahip olduğum bir şeye başkasının sahip olmadığı ve dolayısıyla bana anlamlı gelen şeyin bir başkasına birşey ifade etmeyeceği; tam ve yeterince iletim sağlanamayacağı gerçeğiyle karşılaşılır.

Romantik gelenekten kaynaklanan ve son dönem Kıta Avrupasının fenomenlerinden olan subjektif bakış açısı varoluşçu gelenekten kaynaklanır ve büyük ölçüde anti-objektivisttir.

Subjektivist mitin özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Anlam özeldir: Anlam daima neyin bir kişiye göre anlamlı ve önemli olduğu sorunudur.
- Tecrübe tamamen holistiktir: Tecrübelerimizin hiçbir doğal yapılaştırılması söz konusu edilemez. Bizim yahut herhangi bir kimsenin tecrübemize empoze etmeye çalıştığı şeyler kesinlikle öznel, keyfidir.
- Anlamların doğal yapısı yoktur.
- Kontekst yapılandırılmamıştır. Bir ifadeyi anlamak için gerekli bağlam yapısal forma sahip değildir, doğal değil holistiktir.
- Anlam doğal olarak ve yeterince temsil edilemez (Lakoff, 2007: 250-256).

Subjektivizm ve objektivizm mitlerinin motivasyonlarından bazıları tecrübeciliğin de ilgi alanlarına girer. Objektivizm mitine göre bireyin temel ilgi odağı dış dünyasıdır. Bizden ve etkileşimle ilgili hususlardan bağımsız, reel olgusal bilgiler üzerinde durur.

Tecrübeci mit bu motivasyonları paylaşmaktadır. Objektivizmden ayrıldığı iki temel nokta ise şöyledir:

- Mutlak doğru var mıdır?
- Mutlak doğruluk bilgiye ilgi ve tarafsızlığa ilgiyi karşılamak için zorunlu mudur?

Tecrübecilik ise iki soruyu cevaplamaz:

- Doğruluk daima evrensel olmayan bir kavram sisteminde temellenen anlamayla ilişkilidir.
- Objektivite bireysel önyargıları aşmayı gerektirir. Objektivitenin uygun olduğu yer evrensel olarak geçerli mutlak bir bakış açısını gerektirmez. Objektif olmak daima bir kavram sistemi takımı ile ilişkilidir.

Tecrübeci mite göre ise bilimsel bilgiye ulaşmak mümkündür ancak mutlak doğruluk iddiasını terk etmek bilimsel pratiği daha sorumlu hale getirebilir çünkü bilimsel bir teorinin bir şeye ışık tuttuğu kadar gizleyebildiği yolunda genel bir blinç olacaktır.

Subjektivizmin en önemli motivasyonu ise anlamın kişi için anlam olduğu gerçeğidir. Kişi için anlamlı olan şey önemli olan şeydir ve kişi için önemli olan şey ise yalnızca rasyonel bilgiye değil geçmiş tecrübeler, değerlere, hislere ve sezgisel kavrayışa da bağlı olacaktır. Anlam katı ve değişmez değildir; bir muhayyile ve bir tutarlılık inşa etme sorunudur. Tecrübeci mit, anlamının bu unsurların tümünü içerdiğini kabul eder. Tecrübeci mitin etkileşim ve onun niteliklerine vurgusu anlamın daima nasıl kişiye göre anlamlı olduğunu gösterir.

Tecrübe miti hem objektivizm hem de subjektivizm mitlerini motive eden reel, makul ilgileri tatmin edebilecek bir sentezdir. Ancak tecrübe miti bu sentezi yaparken ne objektivist obzesyona düşer ne de muhayyilenin hiç sınırlanmadığı subjektif ısrara düşer.

Hem objektivizm hem de subjektivizm mitlerinin arkasında tek bir insani motivasyonun yani anlamaya yönelik ilgi vardır. Objektivizm miti insanın dış dünyayı anlama ihtiyacını yansıtırken; subjektivizm mitinin odağı ise insani algılamının dahili boyutlarıdır (Lakoff, 2007: 261). Tecrübe miti ise bunların karşıt kavramlar değil; her iki ilgiyi aynı anda birleştiren bir perspektifle karşımıza çıktıklarını savunur.

Tecrübe miti objektivizm ve subjektivizm mitinin sentezinden daha fazlasını sunar. Tecrübeci yaklaşım şu önemli tecrübe alanları için zengin bir bakış açısı sunmaktadır:

- Kişiler arası iletişim ve karşılıklı anlama
- Kendini anlama
- Ritüel: İster kültürel ister kişisel olsun beraber yaşadığımız metaforlar kısmen ritüellerde varlığını sürdürmektedir. Kültürel metaforlar ve onların gerektirdiği değerler ritüellerce nakledilir.
- Estetik Tecrübe: Metafor bir muhayyel rasyonalite sorunudur.

- Politika: Politik tartışma genellikle özgürlük ve ekonomi sorunlarıyla ilgilidir. Özgürlük, eşitlik, güvenlik, ekonomik bağımsızlık, güç vb. Kavramların hepsi politik metaforlardır ve bunları anlamada tecrübe mitinin yaklaşımı önemli bir araçtır (Lakoff, 2007: 262-269).

5.15. Dede Korkut Destanlarında Geçen Atasözlerinde Yer Alan Metaforlar

Dilbilimciler için 1980 yılı, anlama veya anlamlandırma adına yapılmış önemli çalışmaların yılı olmuştur. Anlama, kavramsallaştırma, ifadeyi açıklama gibi araştırma alanları dilbilimcilerin daima alakadar olduğu konular arasında yerini almıştır. Bu konular, George Lakoff ve Mark Johnson'ın metaforlar çalışmasının da temelini oluşturmuşlardır. Metafor, bir tür şeyi, tecrübe dünyasının izdüşümlerinden hareketle başka başka kavramlarla anlatmadır.

Lakoff ve Johnson metaforların, kültürel dünyamızın sözcelerle vücut bulmuş, somutlaşmış numuneleri olduğu savındadır. Sözlü kültürel hazinenin en zengin olduğu kalıp ifadelerin başında atasözleri gelmektedir. Dolayısıyla atasözleri zengin metaforik unsurlar içermektedir. Atasözleri bilgelik, doğruluk, ahlaki değerler ve gelenekleri taşıyan nesilden nesile aktarılan metaforlar üzerine kurulmuş halk cümleleridir. (Yaylagül 2010: 113) Atasözleri metaforik ifadelerden faydalanarak etkili bir biçimde kuşaklara öğüt verme biçimidir. Atasözlerinde yer alan metaforları incelerken Lakoff ve Johnson'ın kavramsal teorisine göre gelenekselleşmiş metot olan haritalandırma metodu kullanılacaktır. Haritalandırma, iki unsurun birbiriyle ilişkilerini simgeleyen dallardan oluşur. Bu dalların iki ana unsuru vardır. Bunlardan birincisi kaynak (sourcedomain) diğeri ise hedef alan (target domain) adını almaktadır. Gerçek anlamı içeren ve hedef alanda yer alan kavramı açıklamak, anlamlandırmak için işaret edilen kavram olan kaynak alan, hedef alana göre somut, basit açıklanır ve daha çok fiziksel dünyanın izdüşümlerine dayanan bir kavramdır. (Kövecses 2002: 15). Hanifi Vural'ın (Vural: 2013) çalışmasından ve Dresden nüshasındaki taramalarımızdan faydalanarak oluşturduğumuz atasözleri dizinindeki metaforlardan bazıları şunlardır:

Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğlan babadan görmeyince sufra çekmez (s.74)

Kaynak Alan: Kız, Oğul

Hedef Alan: Görgülü olmak

Bu atasözünde anne – baba, kız veya erkek evlat için ilk yol gösterici olarak tanımlanmıştır. Hedef alanda yer alan görgülü olmak alt metni, kişilerin genel görgü

kurallarına dair gözlemlerini yaptıkları yerin kendi ailesindeki davranışlar olduğunu vurgulamaktadır. Anne- baba, görgünün; bilginin ilk kaynağıdır.

Oğul atanun yetürüdür, iki gözünün biridir.

Devletlü oğul kopsa ocağının közidir. (s.74)

Kaynak Alan: Oğul

Hedef Alan: Soyun Sürmesi

Kaynak Alan: Hayırlı evlat

Hedef Alan: Ocağın Sönmesi

Bu atasözünde, Türk toplumunun ata erkil bir toplum olmasının temelleri ortaya çıkmaktadır. Oğul, baba soyunun devamıdır. Neslin sürmesidir. Kaynak alanda yer alan erkek evlat, hem neslin devamı hem de ailenin en önemli unsurudur. Hayırlı evladın aileden ayrılması o ailenin ocağının sönmesi, geleceğinin olmamasıdır. Kaynak ve hedef alan haritalamasına göre erkek evlat neslin devamı ailenin dayanağıdır.

Oğul dahı neylesün baba ölüp mal kalmasa

Baba malından ne fayda başta devlet olmasa (s.74)

Kaynak Alan: Baba malı

Hedef Alan: Talih

Bu atasözünde kaynak alanda yer alan baba malı, babanın ömrü boyunca edindikleridir. Eski Türklerde baba malı sadece maddiyat ile değil bırakılan maneviyat ve ad ile de ölçülür. Bu sebeple Dede Korkut Destanlarını pek çok yerinde ad yürütmek ifadesi geçmekte ve soyun adın yürütülmesiyle eşgüdümlü olduğu anlaşılmaktadır. Hedef alanda yer alan talih kavramı da babadan yadigar kalan her şeyin devamlılığı ve kıymetli olabilmesi için önemli bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

At ayağı külük ozan dili çevik olur (s.186)

Kaynak Alan: Ozan

Hedef Alan: Ozanların söz söylemedeki ustalığı

Bu atasözünde Eski Türklerdeki ‘baksılık’tan beri süre gelen ozanlık geleneği üzerinde durulmaktadır. Kaynak alanda yer alan ozan dili ile hedef alanda yer alan ozanların söz söyleme hüneri, söz söylemedeki çabukluğu ve ustalığı işaret edilmektedir.

Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz (s.74)

Karavaşa ton geyürsen kadın olmaz (S.74)

Eski panbuk bez olmaz, karı düşmen dost olmaz (s.74)

Kaynak Alan: Eşek Hedef Alan: Katır

Kaynak Alan: Karavaş Hedef Alan: Kadın

Kaynak Alan: Eski Pamuk Hedef Alan: Bez

Kaynak Alan: Eski Düşman Hedef Alan: Dost

Bu atasözünde tecrübeyle sabit olan vak'alar konusunda ısrar etmemek gerektiği; bunların değişmezliği işaret edilmektedir. Kaynak alanlarda işaret edilen temsili unsurlar mertebeleri, durumları sabit olan gerçek hayattaki kişileri temsil etmektedir. Hedef alanlarda ise kaynak alanda yer alan kişi yada nesnelerin olamayacakları bir ey yerine konulmamaları gerektiği vurgulanmıştır. En eski yazılı belgelerimizden beri atalarımız hep düşmana karşı uyanık olmak gerektiği konusunda veciz sözler söylemişlerdir. Burada da kaynak alanda yer alan eski düşman hedef alanda yer alan dost kavramı yerine geçemeyecek bir unsurdur, şeklinde nesillere öğüt verilmiştir.

Ata adını yorıtmayan hoyrat oğul ata bilinden ininçe inmise yig, ana rahmine düşünce doğmasa yig (S.74)

Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig (S.74)

At yimeyen acı otlar bitince bitmese yig (S.74)

Adam içmez acı sular sızınca sızmasa yig (S.74)

Kaynak Alan: Ata adını yürütmeyen hoyrad oğul

Hedef Alan: Faydalı Olmak

Kaynak Alan: Ata adını sürdüren oğul

Hedef Alan: Faydalı Olmak

Kaynak Alan: Acı otlar

Hedef Alan: Faydalı Olmak

Bu atasözünde fayda sağlamayacak şeylerin hedef alandaki gereksizlikleri işaret edilmektedir.



6. DEDE KORKUT DESTANLARINDA ANLAMBİLİMSEL İNCELEMELER

acıgı tut- : acıg: öfke →acıgı tut-: öfkelenmek, kızmak. (D143) Yapısal metafor görülmektedir. Kişinin duyduğu öfke ve kızgınlık neticesinde hislerinin somutlaşması acıgı tut- deyim aktarması ile ifade edilmiştir.

Anadolu ağızlarında ‘‘acıg’’ sözcüğünün farklı deyimleşmiş biçimleri de karşımıza çıkmaktadır. Karapapak- Terekeme ağzında ‘‘ajıgı tutmah’’, ‘‘ajıgı gelmeyk’’, ‘‘ajıgı çılmah’’ şekillerinde işletilen kelimenin temel anlamı ‘‘kızmak’’, ‘‘öfkelenmek’’tir. Anadolu ağızlarında ‘‘acı duymak’’, ‘‘için için yanmak’’, ‘‘kederlenmek’’, ‘‘sızılanmak’’, ‘‘acışmak’’, ‘‘acışmah’’,ve ‘‘acışmek’’ biçimleri varlığını sürdürmektedir (F.ÖZKAN, Türkbilig: s.233).

büdir-/ büdri- : ‘‘ayağı sürçmek, ayağı kaymak’’.

Dede Korkut Kitabında sözcük büdir- ve büdri- şeklinde kullanılmıştır. Abdülkadir İNAN, ‘Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar’ başlıklı yazısında, okunuşunda ve anlamlandırılmasında kesinlik olmayan bazı kelimeler hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Dede Korkut Destanlarının sonunda ozanın hana ettiği duaların bir kısmında ‘‘çaparken ağ boz atun büdrimesün (DKK I 94- 95; 115- 66; 176- 154)’’ cümlesinde, destanları ilk defa yayımlayan Kilisli Muallim Rıfat ile ilk olarak tercüme eden Barthold tarafından ‘‘büdermek’’ okuyuşuyla alınan fiilin anlamı açıklanmıştır. Abdülkadir İNAN yazısında buna dikkat çekerek ve söz konusu kelimenin anlamını Rdlöv’un sözlüğündeki ‘‘sürçmek, kaymak’’ anlamına gelen ‘‘büdermek (Радлов, 1911:1900)’’ karşılığıyla açıklar. İnan, ayrıca ‘‘Ozan’ın duasındaki ‘‘Çaparken ağ boz atun büdermesün/ yahut büdürmesün’’ cümlesini, ‘‘Koşarken ak boz atın sürçmesin!’’ şeklinde anlamlandırarak ‘‘eski Şaman ilahilerinde bu cümle (dua) aynen mevcut ‘‘ olduğunu kaydeder (İnan: 1968: 174)’’.

İnan, bu kelimenin yakutlarda , atların koruyucu ilahesi Hotoy Homporun’a hitaben söylenen ilahide, ‘‘müdüritme’’ şeklinde geçtiğini de belirtir. Gerçekten de ‘‘müdüryü’’ ve ‘‘büdür’’ kelimeleri Pekarskiy’nin sözlüğünde ‘‘ayak sürçmek, dizi üzerine düşmek, yanılmak, ayağı takılmak, kaymak’’ anlamıyla yer almaktadır (YS 581).

Büdrelemek eylemi, bugün Kars'ta yaşayan Karapapak-Terekemelerin ağzında canlı olarak kullanılmaktadır. Büdrelemek şeklinde işlek biçimde işletilen eylemde hareketle, Dede Korkut Kitabı'ndaki bdrmsün yazılışının da büdüremesün veya büdremesün biçiminde okunmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü bu kelimenin hem Karapapak-Terekemelerdeki büdrelemek biçimi hem de Sahacadaki büdürmek veya büdürütmek biçimindeki varyantları da bu görüşü desteklemektedir. Karapapak- Terekeme ağzındaki büdrelemek eylemi, muhtemelen büdüremek'ten orta hece ünlüsünün düşmesi sonucunda meydana gelmiştir. "Ayağı kaymak, ayağı burkulmak" anlamıyla Sahacada ve Karapapak-Terekeme Türkçelerinde yaşayan bu eylem köken itibarı ile de burmak/burkmak veya büzmek gibi eylemlerle ilişkilendirilerek incelenebilir. Büdrelemek, "burkmak, burkulmak, büzmek" eylemleriyle kökteş olma ihtimali taşımaktadır. Çünkü bütün bu eylemlerde "kıvrılmak, bükülmek, büzülmek ve burkulmak" temel anlamı bulunmaktadır (F.ÖZKAN: Türkbilig: s. 234).

er: 1.Kişi 2. Erkek 3. Yiğit 4. Savaşçı Sözcükte **anlam genişlemesi** olmuştur.

kop-: Zuhur etmek, meydana çıkmak, dünyaya gelmek. Yan anlamında kullanılan sözcük dünyaya gelmek, zuhur etmek anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün temel anlamı kalk-(euts) veya havada yüksel- (Clauson)

Sözcükte **anlam genişlemesi** olmuştur.

könline ilham et-: Gönlüne ilham vermek. Gönül soyut bir maddedir. (Yapı metaforu) Gönül **çokanlamlı** bir kelimedir. Burada temel anlamında kullanılmıştır. Gönül; kalp, iç fikir, düşünce, akıl, şuur, anlayış, arzu' anlamlarına sahiptir.

değ- : 1. ulaşmak 2. dokunmak 3. değerli olmak 4. ilgilenmek (Clauson) **Çokanlamlı** bir sözcüktür. Yan anlamlar kazanarak **anlam genişlemesine** uğramıştır.

sür-: sürmek. Sözcük temel anlamında kullanılmıştır. H.A.E'un taramalarına göre sözcük göndergesel anlam olarak geçişli bir eylem tabanı olarak kovmak, sürmek anlamlarını taşıyor ve bu haliyle hemen hemen bütün lehçelerde yaşamaktadır. **Yan anlamlar** kazanarak **anlam genişlemesine** uğrayan sözcük geçişsiz olarak devam etme-, sevk et- anlamlarını kazanmıştır.

elinden al-: Ontolojik metafor . Hanlık elde edilecek bir nesnedir (Yapı metaforu).

al-: 1. Elde etmek, temin etmek 2. Ele geçirmek 3. Kurtarmak 4. Satın almak 5. Kabul etmek 6. Tutmak 7. Götmek 8. Evlenmek Sözcük anlam bakımından en geniş anlama sahip eylem tabanlarından biri olma niteliği taşımaktadır. Sözcük **çokanlamlı** bir sözcük olup **anlam genişlemesine** uğramış bir sözcüktür.

hall etmek- / tamam et- : Yakın anlamlı söz öbekleri.

soyla- : Destan manzumesi söylemek. Koşuk düzmek. Köktürkçe ‘sab’ sözcüğünden **anlam genişlemesiyle** Eski Anadolu Türkçesinde ‘soy’ şeklinde karşımıza çıkan sözcük; söz, haber manalarından, koşuk söylemek anlamına ulaşmıştır. (Tezcan, 1978: 227-236)

oñ- : iyileşmek düzelmek n/ ñ sesleri **anlam ayırt edici fonem** olarak karşımıza çıkmaktadır.

on: on (sayı)

Clauson’a göre on- eylem tabanı büyümek, gelişmek anlamını taşır. (1972:168-169) Clauson, sözcüğün Eski Anadolu Türkçesindeki ‘iyileşmek’ anlamını **analoji** yoluyla aldığı kanaatindedir. On- > oñ- > oñar- (H.A.E: s.415)

sözin tut- : Yapısal metafor kullanımı görülmektedir. Ontolojik uygunluklar açısından söz tutulacak bir nesnedir. Dede Korkut Destanlarında ‘söz tut-‘ deyiimiyle anlamdaş olarak ‘ sözi kulagina koy-, sözin iki eyle-, söz dinle-, ün anla- ‘ deyimleri karşımıza çıkmaktadır.

söz: Konuşulanları ifade eden göstergedir. Kavram alanı Eski Anadolu Türkçesi döneminde oldukça genişlemiştir. Dede Korkut Destanlarında söz, kelam anlamlarında kullanılırken emir, buyruk, hikaye, kıssa, öğüt anlamları da dönem içinde kullanılagelmiştir.(H.A.E., s.475)

tut- 1) Temel anlam 2) Yan anlam tut-; yerine getirmek 3) yakalamak Tut- eylem tabanı **anlam genişlemesine** uğramıştır. Tut-,yakala-, yerine getir-, kabul et-, say-, kapla-, sar-, farz et-, kirala-, yap-, çiz- koru-, muhafaza et-, ateş tutuş-, tak-, bağla-, dola-, ... gibi pek çok anlam alanına doğru genişleyen sözcük Dede Korkut Destanlarında yalnızca tut-, yakala-, yerine getir-, sar- anlamlarında kullanılmıştır.

çıkan can: Can çıkması : Ölmek. Ontolojik metafor Yapısal uygunluk: Can bir yerden çıkabilecek bir nesnedir. Can göstergesiyle ilgili metaforik yapılar Dede Korkut Destanlarında sıklıkla karşımıza çıkar. Can çık-, can al- destanlarda en çok rastlanan ontolojik metaforlardır. Can bir yerden çıkarılabilen yahut bir yerden alınabilen bir somut nesneymiş gibi epistemolojik bir uygunluk görülmektedir. Çık- eylem tabanı anlam genişlemesine uğramış sözcüklerdendir. Ancak burada kullanılan anlam temel anlam olan çıkmaktır.

ölmek x dirilmek: ilişkisel zıtlar

yaz- : Sözü düşüncüyü özel işaret veya harflerle anlatma (temel anlam)

yaz- eylemi Clauson'a göre (1972:983-984) 'hata veya ihmal yapmak ;günah işlemek; yaz-' anlamlarına gelen iki ayrı (eşsesli) sözcüktür.

Şinasi Tekin, İştikakçının Köşesi adlı eserinde bu konuyu şöyle ele almıştır: ' Eski Türkçe'den itibaren yaz- eylemine rastlıyoruz. Divan-ı Lügat-it Türk'ten aldığımız bilgilere dayanarak, Karahanlıcadan itibaren de ikinci bir yaz- eylemi daha karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Eski Türkçe döneminden gelen yaz- 'günah işlemek; ikincisi ise yazı yazmak, nakşetmek kaydetmektir. Ş.Tekin ayrıca düşe yaz- otura yaz- eylemlerinde olduğu gibi Anadolu ağızlarında yaşayan tarifi yardımcı eylem olarak 'bir işin az kalsın vuk'u bulacağı' bir başka yaz- eylemine daha dikkati çekmektedir. (Tekin, 2001: 64)

Eski Türkçede yazı yazmak için biti- (Ş.Tekin, 2001:68), günah işlemek için ise yaz- şeklinde iki ayrı eylem tabanı vardır. XI. yüzyıldan itibaren Oğuz Türkçesinde İslam dinindeki 'günahların kaydedilmesi' hususundan yola çıkılarak 'günah işlemek ve yazı yaz- ' anlamlarına gelen tek bir yaz- eylem tabanı karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Oğuzların uzun süre yazı dili olmadan sözlü kültüre dayalı olarak eserlerini oluşturuyor olmalarıdır. Karahanlı döneminde iki ayrı eylem tabanı oluşu ise Müslüman olan Karahanlıların İslamiyeti kabulünden hemen sonra yazı diline geçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. (Ş.Tekin, 2001: 68)

yazıl-: Ezelden yazılmasa (D2-12) Kanal metaforu

Ontolojik uygunluk: Kader yazılan bir tözdür. Kanal metaforu

dir-: Toplamak

dirilmek: Toplanmak dirilmek: canlanmak

könlin yüce tut-: Büyüklenmek, kibirlenmek, yukarıdan bakmak (O.Ş.Gökyay,2013: 297) Yönelim metaforu kullanılmıştır. Alçak gönüllü olmanın zıddı bir ifadedir. Anlambilimsel olarak ilişkisel zıtlardan faydalanılmıştır. Ontolojik uygunluklar açısından mütevazı kişi aşağıda, kibirli insan yukarıdadır. Epistemolojik uygunluklar açısından gönlü yukarda olacak kişi devletin en üstü mevkiindeki kişi gibi düşünülürse yükseklik kavramının da kut anlayışından gelebileceği, mevkiinin gök tanrı tarafından verilmiş olduğu inancı kendisini herkesten üstün gören kişinin bulunduğu topluluğun en yukarısında gibi hissetmesi ve doğal olarak gönlünü de yukarda hissetmesi neticesini doğurur. Kibirlenmenin yukarda olduğu metaforu bu epistemolojik uygunluklarla açıklanabilir.

Gönül **çokanlamlı** bir kelimedir. Burada temel anlamında kullanılmıştır. Gönül; kalp, iç fikir, düşünce, akıl, şuur, anlayış, arzu' anlamlarına sahiptir.

Yapısal metafor. Gönül yüksekte ya da alçakta bulundurulabilecek bir nesnedir.

dir- : Toplamak Çokanlamlı hayat yaşam isim kök clauson' a bak

urlaşuban sular taşsa: urlaş- : gürüldemek

S.Özçelik : Örleşüben S. Tezcan Örleşüben Nasip ve kanaatkar olmak gerektiğini anlatan bir atasözü h.vural

Devlet: Baht, ikbal, uğur, hayır, saadet.

Devleti tep-: kıymet bilmemek.

Devleti düş-: yıldızı sönmek

Devletli: bahtlı, uğurlu

Devletsiz : uğursuz hayırsız (O.Ş.Gökyay, 2013: s.282-283)

Gördüm de-: faydalanmak, nimetlerinden faydalanmak. Gör- temel anlam olarak bir şeyi görmek anlamına gelir. **Anlam genişlemesine** uğramış olan bu sözcük burada faydalanmak anlamında kullanılmıştır. Ontolojik metafor.

Kadın: Kadın sözcüğü Dede Korkut Destanlarında unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bey hanımlarına hitaben, yakınlarının ağzından onlara verilmiş bir unvan olarak kullanıldığı destanlarda anlaşılmaktadır (S.Özçelik, 2005: s.35).

Gök: 1) Temel anlam gökyüzü 2) Renk; yeşil, mavi gök rengine. Oğuzların dünyasında hem mavi hem yeşil için gök, gökçe sözcükleri kullanılmıştır. Oğuzların matemlerinde ak çıkarıp kara giymek, kara çıkarıp gök sarınmak ya da gök giyip kara sarınmak şeklinde görenekleri vardır. Gök hem matem hem de toylarda renk, ziyafet ve eğlence temsilcisi bir renktir (S.Özçelik, 2005: s.76).

Karı: Çokanlamlı bir sözcüktür. Eş, karı, yaşlı kadın anlamlarına gelmektedir. (Clauson,1972: 644) Anlamların biri hürmetli, muhterem olan bu sözcük **anlam genişlemesine** ve **anlam kötüleşmesine** uğramıştır (Erol: 2014 s.317). Diğer anlamları ise eski, köhnedir. Bu anlam Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıkmış ve anlam kötüleşmesine uğramıştır.

Al-x ver- ilişkisel zıtlar

Malına kıy-: İnsanlara ikram ve yardımda bulunmak cömert olmak kıy-?

Ontolojik metafor Cömert olmak, ikramda bulunmak kıy-

Adı çık-: Ontolojik metafor çık-, yayılmak Ontolojik metafor: Yapısal uygunluk Ad bir nesnedir. Adı çık- deyimini eskiden ün kazanmak, iyi şöhret bulmak anlamlarına gelirken **anlam daralmasına** uğrayarak günümüzde kötü şöhret bulmak anlamlarını kazanmıştır.

Yol : Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik.

Yolculuk, gidiş çabukluğu, çare, yöntem, bir olayın sebebi olmak gibi pek çok anlamı olan **çokanlamlı** ve **anlam genişlemesine** uğramış bir sözcüktür. Dede Korkut Destanlarında kullanım sahası şöyledir:

Yola bakmak: Beklemek, gözü yolda olmak, gelecek birini beklemek.

Yola düşmek: yola çıkmak, yola girmek.

Yola girmek: yola düşmek, yola koyulmak

Yola gitmek: yola çıkmak.

Yolakçı: yola giden, yolcu.

Yol alınmak: yol kesilmek, yürünmek.

Yol azmaz: yolunu şaşırmak, yoldan çıkmak.

Yolcu yolakçı: gelip geçen

Yol çavuşlu: Yola çıktığında önünde habercisi olan.

Yoldan gelmek: yolculuktan dönmek

Yoldaş: yol arkadaşı

Yoldaş etmek: arkadaş etmek

Yoldaşlığa koşmak: yoldaş olarak yanına vermek

Yoldaşlık: yol arkadaşlığı

Yol kesmek : eşkıyalık etmek

Yollarından dönmemek: aramaya devam etmek.

Yolu eline almak: yola düşmek, yola girmek

Yoluna: uğruna

Yolundan savulmak: önünden kaçmak

Yol vermek: izin vermek

Yol yanılmak: yolundan şaşırmak.

Kılıç çal-: kılıçların çarpışması.

Çal-: Temel anlam olarak yık-, yere atmak anlamlarına gelir. **Anlamı** oldukça **genişlemiştir**: yıkmak, yere atmak, oynamak, sürmek(merhem), karıştırmak.

Kılıcı altından geçmek: Bağışlanmayı dilemek

Kılıcının ekmeğiyle almak: savaşarak kazanmak, elde etmek

Kılıcından görmek: kılıcında kusur bulmak

Kılıcı yalın eylemek: kılıç çekmek

Kılıçtan geçmek: kılıçla yok edilmek

Kılıç indirmek: kılıç çalmak

Kılıç kınını doğramak: savaş istemek

Kılıç koymak: kılıç çalmak

Kılıçlar çalınmak: kılıçlar çarpışmak

Kılıç salmak: kılıç çalmak

Kılıç sıyırmak: kılıç çekmek

Kılıç üşürmek: kılıçla koyulmak

Kılıç yürütmek: kılıç çalmak (O.Ş.Gökyay, 2013: s.323)

Anadan gör- : Anneden görmek deyiimi burada metonimi olarak kullanılmıştır. Gör-eylem tabanı yapılan bir eylemi gördükten sonra onu örnek alıp öğrenmek ve usulünce yapmak yerine kullanılmıştır. Anadan görmeyince öğüt almaz, atadan görmeyince sufra çekmez tümcelerinde ‘gör-‘ ‘öğüt almak’ yerine ve ‘sofra çekmek’ yerine kullanılmıştır. Metonimi→ anneden bir şeyler öğrenmek.

Atadan gör- : Metonimi Babadan görüp öğrenmek.

Gör- eylemi temel anlamında bir şeyi bakıp görmektir. Ancak burada **yan anlamında** kullanılmıştır ve **anlam genişlemesine** uğramıştır.

sufra çek-: Burada kullanılan araç, (sofra) üstündeki malzemeler yerine kullanılmıştır. Bir nevi parça yerine bütünü kullanıldığı bir metonimi örneğidir. Sofra, yiyecekler yerinde kullanılmıştır. Ziyafet vermek anlamına gelmektedir.

Devletlü x devletsüz: ters anlam

Ocağının köri: Ocağının sönmesi

Ocağın sönmesi yapısal bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocak ev, hane, aile kavramları yerine kullanılmış bütün yerine parçanın kullanıldığı bir metonimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocak, ocağın tütmesi en eski zamanlardan beri yaşam varlığı, hane, ev ve aile kavramlarını sembolize etmektedir. Köz (M. Ergin), gor (T.Tekin), kör(S.Tezcan) gibi farklı şekillerde okunmuş olan sözcük, S. Özçelik'e göre Azerbaycan Türkçesinde 'kor çay, hiçbir suya ulaşmadan yarı yolda kuruyan ırmak anlamına gelen ve bugün Urfa yöresinde kör ocak: çocuksuz aile anlamına gelen 'kör' sözcüğüyle direk ilgilidir. Buradaki kör sözcüğü ocağın sönmesi anlamına gelmektedir. (2005: s.42) 'Ocak ailedir' **yapısal metaforuna** ulaşmak mümkündür.

Sakla- eşanlamlı 1) temel anlam gizlemek 2) yan anlam: beslemek, korumak

Ana rahmine düş-: Ana rahmine düşmek bir kadının gebe kalmasıdır. Burada ana rahmi dünyayı simgelemektedir. Ana rahmi parça- bütün ilişkisi kapsamında dünya(hayat) yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir. Oğuz inancı gereği dünyaya yaratıcı tarafından gönderilen canlar doğal olarak dünyaya düşmüş canlardır. Çünkü yaratıcı yukarıda (gök tanrı inancı) hayat aşağıdadır. Yönelmeli ontolojik bir metafor olarak karşımıza çıkan bu metafor bize hayat aşağıdadır metaforunu hatırlatmaktadır. Ayrıca burada **dünya insandır(anadır)**, kapsayıcı metaforuna ulaşmak mümkündür.

Ad yürüt-: İsmi yaşatmak. **Ontolojik metafor.** Yapısal uygunluk; İsim yürütülen bir nesnedir. Yürütmek burada **yan anlamında** kullanılmıştır. Ad yürütmek, bir başarı sonrası ad alan kişinin ününü kalıcı kılması ve adını nesiller boyu yaşatmasıdır. Ad, **metonimik** bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır; şan, şöhret, kalıcılık sözcükleri yerine kullanılmıştır.

Ad temel anlamıyla isim, **anlam genişlemesiyle** boy adı, ün, itibar anlamlarına gelmektedir. Bugün bütün modern lehçelerde yaşamaktadır (Clauson 1972:32).

Yaman: Yaman, kötü, kötülük, fena, müthiş anlamlarına gelmektedir. **Anlam iyileşmesine** uğramıştır. Günümüzde etkin, güçlü anlamları vardır.

Erin ağırı; erin yeynisi :Kişinin itibarlısı; kişinin hafifi. **Ontolojik metafor ağır x yeyni Ters anlam** İtibarlı, saygıdeğer kişi ağırdır. İtibarsız kişi hafiftir. Yeyni, yeğni bugün Anadolu ağızlarında da yaşayan hafif anlamına gelen bir sözcüktür. (Adana, Osmaniye, Erzurum, Kırşehir) (Derleme sözlüğü c.11-12)

Azup gelen kaza : Ontolojik metafor, kaza(insan gibi) azan (yoldan çıkan) bir şeydir. Kapalı istiare

Din aç-: Din açılan bir nesnedir. Açmak yan anlamında kullanılmıştır. **Ontolojik metafor** Açmak yaymak anlamında kullanılmıştır. Din yaymak yeni bir dini tanıtmak ve yagın hale getirmektir. **Kanal metaforu** görülmektedir. Ontolojik uygunluk: Din yayılan bir tözdür.

Yazılup düzilüp gökden in-: Tanrı ilmi Kur'an gökten inen bir nesnedir. **Ontolojik; yönemeli metafor.** Allah yukardadır. İlim yukardan inen bir tözdür. Epistemolojik uygunluklar: Kur'anı- 1 Kerim Gökyüzünden sayfa sayfa inip, yeryüzünde birleştirilmiştir. Vahiy yoluyla hazret-i peygamberin gönlüne ilham edilen Kur'an ayetleri peygamberimiz zamanında yazılmıştır.

Dulumından ağar-: Şakakdaki saçın ağarması. Metonimik bir ifadedir saç ağarması yaşlanmanın habercisidir.(neden-sonuç ilişkisi) Saçı ağaran kişi yaşlı kişidir. Yapısal metafor

Bak-: Beklemek. Clauson temel anlam olarak (1972: 311), (birine veya bir şeye (Yön.) bakmak, gözetmek, itaat etmek anlamlarını vermiştir. Sözcük **anlam genişlemesine** uğramıştır. Bekle- **yan anlamında** kullanılmıştır

Sözi kulagina koy- : Yapısal metafor kullanımı görülmektedir. Ontolojik uygunluklar açısından söz koyulacak bir nesnedir. Dede Korkut Destanlarında 'söz kulagina koy-' deyiimiyle anlamdaş olarak ' söz tut-, sözün iki eyleme-, söz dinle-, ün anla- ' deyimleri karşımıza çıkmaktadır.

söz: Konuşulanları ifade eden göstergedir. Kavram alanı Eski Anadolu Türkçesi döneminde oldukça genişlemiştir. Dede Korkut Destanlarında söz, kelim anlamlarında kullanılırken emir, buyruk, hikaye, kıssa, öğüt anlamları da dönem içinde kullanılagelmiştir (H.A.E., s.475).

Gökyüzine aşanmışıdı: 7a(3) Gök yüzüne yükselmek Yönemeli metafor. Han'ın otağı göğe doğru yükselir. Aşan- eylem tabanı M. Ergin tarafından yükselmek olarak anlamlandırılmıştır. (Ala sayvanı gök yüzine aşanmışıdı.) Burada dikkatle üzerinde

durulması gereken bir diğer konu han otağının gölgeliğinin ala renkte olmasıdır. S. Özçelik'in çalışmasında ala renk aşağılama simgesi olarak görülürken burada tam tersine ala sayvanın gökyüzüne kadar yükselmesi söz konusudur. Buradan hareketle Dede Korkut Destanların ala renk sadece aşağılama, horlama için kullanılmıştır tespiti genel geçer bir hüküm gibi görülmemektedir.

Ağ x kara: ilişkisel zıtlar

Salkım salkım tan yillerü esdüğinde: Ontolojik metafor. Değişmece anlam; Kapalı eğretileme görülmektedir. Tan yeli, çağrışımsallık yoluyla rüzgarla salkım salkım salınan üzüm dalları gibi düşünülüp ona benzetilmiştir. Rüzgar, kapalı eğretileme yoluyla üzüm salkımlarına benzetilmiştir.

Aklı karalı seçilen çağda: Metonimik bir ifadedir. Ak-kara iyi-kötü kavramları yerine kullanılmıştır. Aynı zamanda Dede Korkut Destanlarında renklerle ilgili bu tip metaforlara sıklıkla başvurulmuştur. Ak iyi, kara ise kötüyü temsil eden yapısal metaforik ifadelerdir.

Gögsü güzel dağlar: Kişileştirme yapılmıştır. **Değişmece anlam** görülür bir **kapalı eğretileme** örneğidir. Dağlar bir insan gibi tasavvur edilmiştir.

Selvi boylum : Metonimik bir ifadedir. Kişi yerine onun bir özelliğine atıfta bulunulmuştur. Sevgili, selvi boylu olarak tasvir edilmiştir. Açık eğretileme örneğidir, selvinin uzun zarif dalları sevgilinin uzun ince boyuna benzetilmiştir.

Kara saç: Oğuz için kullanıldığında ki kara saç bunun bir örneğidir. Kara renk metaforu, benzetme ve istiarelerde, güzellik, yücelik, büyüklük, güç ve ihtişam simgesi olarak görülmektedir (S.Özçelik, 2005: s.73).

Kaba ökçe altına sal:- ? Kaba ökçe altına salmak bir deyimdir. Ökçe burada yan anlamındadır. Temel anlamı, taban, topuk olan sözcük **anlam genişlemesiyle** yan anlamlar kazanmıştır. Burada, halen Anadolu ağızlarında yaşayan, sabanda toprak içinde hareket eden burun demirinin üzerindeki meşe, gürgen, karaağaç gibi sert ağaçtan yapılmış bölüm anlamını taşımaktadır. Toprak sürme işlemi sırasında pulluğun toprağa giren burun kısmıdır. Destanlarda, ‘ kaba ökçem altına salayidüm, ağ yüzini kara yire depeyidüm’ şeklindeki ifade bunu desteklemektedir. Öfkesinden kişiyi yerin dibine sokmak anlamı vardır.

Ala çadır: Renk metaforu. Ala çadır veya ala sayvan Dede Korkut Destanlarında han çadırlarının direği yahut sancağı için sıklıkla kullanılmıştır. Hanlar hanı Bayındır Han'ın çadırının sayvanı Dirse hanın çadırının ala renkli oluşu Oğuz için ala rengin olumlu kullanıldığı örneklerdir. 'Gökyüzüne aşanmak' deyiimiyle birlikte kullanılması da bu durumu pekiştirmektedir. (D7a 3) Gök yüzüne yükselmek→ Yönelmeli metafor. Han'ın otağı göğe doğru yükselir. Aşan- eylem tabanı M. Ergin tarafından yükselmek olarak anlamlandırılmıştır. (Ala sayvanı gök yüzüne aşanmışıdı.) Burada dikkatle üzerinde durulması gereken bir diğer konu han otağının gölgeliğinin ala renkte olmasıdır. S. Özçelik'in çalışmasında ala renk aşağılama simgesi olarak görülürken burada tam tersine ala sayvanın gökyüzüne kadar yükselmesi söz konusudur. Buradan hareketle Dede Korkut Destanların ala renk sadece aşağılama, horlama için kullanılmıştır tespiti genel geçer bir hüküm gibi görülmemektedir.

Göçebe Türklerde çadırın çok önemli bir yeri vardır. Çadır Türklerde aile bağlarının sembolü gibi karşımıza çıkmaktadır. Çadır Türklerde Gök kubbenin yeryüzündeki sembolüdür. Güneş daima bayraklarının simgesidir. Ala sayvan, ala çadır da hem gökyüzüyle olan bu kozmik ilişkiye gönderme yapan hem de bir çadır gibi dünyamızı sarmalayan gök kubbenin küçük örneği; yeryüzündeki Türkün gök kubbesi olan çadırın bayrağının temsilcisi olan güneşin, renk tonlarından biri olan ala renk ile ilişkilendirilmiş olması göçebe, Şamanist Türklerin gelenek ve kozmik anlayışlarıyla örtüşmektedir.

Şami günlük:Akşam rengindeki gölgelik bir tür çadır.

Kan dök-: (D 14) Öldürmek. **Metonimik** bir ifadedir. Neden- sonuç ilişkisine dayanarak öldürmek yerine, sonuç olan kan dökülmesi eylemi kullanılmıştır. Kan akışkan bir nesnedir, **yapısal metaforuna** ulaşmak mümkündür.

Depe gibi et göl gibi kırmızı: Ontolojik metafor kullanılmıştır. Yapısal uygunluklar; tepenin yığılmış toprak birikintisi olmasından dolayı oluşturduğu yükseklik, etin çokluğu ile ilişkilendirilmiş ve **benzetme** yapılmıştır. Göl akışkanlığı ve derinliği (çokluğu) yönleriyle ikram edilen kırmızın çokluğuna benzetilmiştir.

Aç: Metonimik bir ifadedir. Karnı aç olan kimse anlamına gelir. Kişi yerine niteliği kullanılmıştır.

Yalın : Metonimik bir ifadedir. Giysisiz, yokluk içinde, yoksul kişi anlamında kullanılmıştır. Kişi yerine onun niteliği kullanılmıştır.

Al- x vir- : ilişkisel zıtlar

Alkış * kargış: ilişkisel zıtlar

Ozan dili: Aşık, saz şairi anlamına gelen ozanların düzdüğü koşuklar, söylediği şiirsel sözler ifade edilmektedir. Ozan dili metonimik bir ifadedir. Koşuklar, saz eşliğinde söylenen sözler yerine dil sözcüğü kullanılmıştır.

Un gibi ügit-: (D15-10) Ol buğa katı taşa buynuz ursa un gibi ügidüridi. Boğanın boynuz darbesinin kuvvetini ifade edebilmek için kayanın küçük parçalara ayrılması, buğdayın taş değirmenden geçip un haline gelmesine benzetilmiştir. Un gibi öğüt- ontolojik bir metafordur. Yapısal uygunluklar açısından boynuzun kuvveti, taşı, tıpkı taş değirmenin buğdayı un haline getirmesi gibi toz haline getirebilecek güçtedir. Ontolojik metafor.

Ügit-: *ük- yığmak, biriktirmek, DLT ük+(i)t- > öğüt- ezmek, çiğnemek, un haline getirmek

Ad ver- ; yaş ver- : Kanal metafor Ad ve yaş hak ettikten sonra kişilere verilebilecek birer tözdür. Ad ver- ve yaş ver- Oğuz Türklerinde kullanılan deyimlerdendir. İslamiyetten önceki Gök Tanrı inancı ve İslamiyetten sonra Müslümanlık inançları gereği Oğuz kültüründe törenle ad kazanan şahısların yaşı, ömrü Allah tarafından verilir. Temelini inançlardan alan yaş ver- Oğuzlarda tamamen yaratıcının insiyatifinde olan verilebilecek ontolojik bir metafor olarak karşımıza çıkar. Ad ver- ise ilk yazılı kaynaklarımızdan başlayarak günümüze gelene kadar pek çok destanımızda karşımıza çıkan bir Türk geleneğidir. Dede Korkut Destanları da Türklerde ad verme geleneği konusunda dikkat çekici örneklere sahip bir eserdir. Destanlarda ad veren kişi Dede Korkut adındaki bilge, alim, arif bir zat olan ak sakallı bir destan kişisidir. Dede Korkut, destanlarda Boğaç Han'a, Basat'a ve Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek'e ad vermiştir. Gösterdikleri başarı ve hüneler neticesinde ad almayı hak eden bu kahramanlar, adlarını birer tören eşliğinde alırlar. Dede Korkut adlarını verdikten sonra yaşlarını da Allah versin diyerek hayır dualarda bulunur. Ad vermek ve yaş vermek de aynı gelenek içinde aynı ritüelin parçaları olmaları sebebiyle yakından ilişkilidir. Halen Orta Asya Türk kültürüne sahip pek çok toplulukta bu kültürün gelenekleri devam ettirilmektedir. Altay, Hakas, Özbek, Kırgız, Yakut ve Beltir, Koybal

Türkleri arasında ad verme geleneği bu haliyle sürdürülmektedir. Günümüzde bu geleneğin izleri yeni doğan bebeklere evin en yaşlı ya da bilge kişinin bebeğin kulağına ezan okumak suretiyle ad vermesi ritüelinde sürmektedir.

Kalın: Kalın, kalabalık, büyük, kuvvetli (Oğuzların sıfatıdır.) Clauson'un sözlüğüne göre; (1972,s.622) (katı nesne) için masif, yoğun (halk için) kalabalık; yoğunlukla eşanlamlıdır. Dede Korkut Destanlarında da geçen 'yuyka' sözcüğünün **zıt anlamlısıdır**. **Yan anlamlar kazanarak anlam genişlemesine** uğramış bir sözcüktür. 'şiddetli, kuvvetli' gibi soyut anlamları vardır.

Kop- :- D 19 Eski Uygur Türkçesi döneminde Kalkmak anlamına gelen sözcük Clauson'da (1972: 580) 'yükselmek, havada yükselmek' anlamındadır. DLT' te ayağa kalk-, dur- anlamlarını da görebilmekteyiz. 11. yy'dan itibaren **anlam genişlemesine** uğrayan bu sözcük Dede Korkut Destanlarında 'kop-, çık-, ortaya çık-, ol-' anlamlarında karşımıza çıkmaktadır.

Haber var-: Haberin ulaşması anlamına gelmektedir. Ontolojik metafor görülür. Yapısal uygunluklar açısından haber kulaktan kulağa aktarılarak yahut ulakçılar vasıtasıyla kişilere ulaştırılabilir. Haber bir yerden bir yere varabilen 'gidebilen' somut bir nesnedir. Ontolojik metaforuna ulaşmak mümkündür.

Oğul uçur-/Oğul akıt-: Oğul sözcüğü **anlam daralmasına** en belirgin örneklerden biridir. Dede Korkut Destanlarında erkek veya kız çocuk anlamlarına gelmektedir. Ancak bu sözcük günümüzde anlam daralmasına uğrayarak yalnızca erkek çocuk için kullanılmaktadır. Bu durum Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden itibaren görülmeye başlanmıştır. Clauson'a göre (1972: s. 83) temel anlam olarak hem erkek hem de kız çocuk için kullanılır. Tek başına kullanıldığında ağırlıklı olarak 'erkek evlat' anlamında kullanılmışken, çoğul olarak kullanıldığında oğul+an kız ve erkek çocuklar anlamına gelmektedir.

Uç-: mcz. ölmek; uç-ur- : öldürmek. Ak-: (sıvı) ak- ettirgen şekli ak-ıt-: (sıvı) akıt- veya akına göndermek anlamlarına gelir. (Clauson,1972:s. 81)

S:Özçelik'in bu sözcük ile ilgili düzeltme notu burada önemlidir: uçurdunısa→ akıtdunısa şeklinde düzeltme yapılması gereği belirtilmiştir. Destanlar incelendiğinde D-14b-2 ile D- 71a-9 satırlarında farklı iki sözcük olduğu görülür. 14b-3 'de 'oğul akıt-

‘deyiminin 14b-2 ve 71a-9 satırlarındaki ‘oğul uçur-‘ deyiminden tamamen farklı olduğu görülmektedir.

‘Oğul uçur-‘ ve ‘oğul akıt-‘ şüphesiz metaforik ifadelerdir. Karşu yatan kara tagdan bir **oğul uçurdunısa** değil mana! Külüngile yıkdurayın.

Kanın akan yügrük sudan bir **oğul akıtdunısa** değil mana!

D14b-2-3 satırlarında Dirse Han’ın hatunu oğlunu göremeyince endişeye düşer oğlunun kara dağdan uçup uçmadığını (ölmesi) eğer bu doğruysa dağı kazma ile yıktıracağını ifade eder. Soylamalarda karşılaştığımız oğul uçurma- deyiminin Eski Türk gelenekleriyle ilgili olabileceği akla gelmektedir. Şaman geleneklerine göre dağların sembolik özelliği, ölüm ritüelleri göz önüne alınırsa bu ontolojik metaforun yapısal uygunlukları açıklanabilmiş olacaktır. Ruhların dağlara ve oradan gökyüzüne uçtuğu inancı vardır. Bu yapısal uygunluklar eşliğinde oğul uçur- ontolojik bir metafordur. Kanal metafor olarak kullanılan uçur- eylemi ruhların gökyüzüne uçan birer töz olduğu metaforunu ortaya çıkarmaktadır. ‘Oğul akıt-‘ deyiminde ise hem kanal metafor hem de metonimi örneği karşımıza çıkmaktadır. Kan akan sudan oğul akması oğulun kanının suya akması şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda su taşıyıcı bir tözdür. Oğul ise kan yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Başum bahtı evüm tahtı: Metonimik ifadedir. Dirse Han’a hatunu bu şekilde hitap etmektedir.

Ağ ban evi eşiği/ Altun başlu ban ev: evin eşiği demir kazığı ban: ışık ve hava girmesi için çadırdan açılan baca

Altun başlu ban ev ver bu oğlana erdemlüdür(boğaç han)

Dünlüğü altun ban evimin kabzası oğul 52-8

Kurılı yaya benzer çatma kaşlum: Kaşlar, yaya yuvarlak ve gergin oluşu yönüyle benzetilmiştir.**Benzetme**

Tar ağızlum; al yanaklum : Değişmece anlam

Güz almasına benzer al yanaklum: benzetme

Kavunum, vireğüm, divileğüm: Metonimik ifadedir. Kişi yerine ona benzeyen nitelikleri kullanılmıştır.

Göz gezdir-: Bakmak, bakınmak, aranmak. **Metonimi** örneğidir. Bakışları etrafta dolaştırmak gözü(ün) gezdirilmesi olarak aktarılmıştır (**Ad aktarması**).

Kara bağı sarsılmak: Kederlenmek, üzülmek sıkıntı duymak. Ontolojik metafor görülmektedir. Yapısal uygunluklar açısından bu metafor şöyle izah edilebilir: İnsanın bağı kederden sıkıntıdan dolayı kara rengi ile sembolize edilmektedir. Kişinin üzülmüş yüreğinin sarsılması onu derinden etkileyen bir olayın, onu duygusal olarak alt üst etmesiyle özdeşleştirilmiştir. Keder insanı alt üst eden bir tözdür kanal metaforuna ulaşabiliriz.

Yüreği oyna-: Kalbi çarpmak, çarpıntı gelmek, kalbine sıkıntı düşmek. Ontolojik metafor görülmektedir. İnsanın kalbinin sıkıntı, heyecan vb. durumlarda hızlı atmasının yüreğin hareketiyle ilişkilendirilmesi söz konusudur. Keder insanın yüreğini hareket ettiren bir tözdür kanal metaforuna ulaşabiliriz.

Kara kıyma gözleri kan yaş tol-: Yapı metaforu deyim aktarması

Babamın katı: Babamın huzuru, makamı önü anlamlarındadır. ‘kat’ sözcüğü **anlam genişlemesine** uğramıştır. Clauson’a göre (1972: s.593) bir şeyin katı (battaniye vb.) kat (ev) ve yan anlamlarında pek çok kere, yakın, yan ve önünde anlamlarına gelir. Dede Korkut Destanlarında huzur, yan, ön ve makam anlamlarında kullanılmıştır.

Azgun dinli (kafir): Dini doğru olmayan, hak dininden ayrı din yaşayan.Kafirin dini sapkın bir dindir. Ontolojik metafor; Ad aktarması görülmektedir. Kafir yerine azgın dinli ifadesi kullanılmıştır. Metonimik bir ifadedir.

Yen: 1) kol 2) kolun ağız tarafı 14b-8

Karşı gel-: Karşısına gelmek, karşısına çıkmak, karşılaşmak.

Boyına al-: Boy, (D31-5) kabile, maiyet anlamlarında kullanılmıştır. **Çokanlamlı** bir sözcüktür. Boy,kabile, destan ve ünlem olarak ‘eyvah’ anlamlarında kullanılmıştır. ‘Boyına alma-‘ **ad aktarması** maiyetine almak, birliğine dahil etmek anlamına gelmektedir.

bo:d(bo:y): Sözcüğün temel anlamı boy, vücut anlamındadır. Clauson(1972: 296-297) boy, pos temel anlamından hareketle yan anlamlar kazanarak, eski Türkçeden itibaren

bod:un,tekil olarak boy(kabile) anlamlarına gelmektedir. Şinasi Tekin ise İştikakçını Köşesinde *bo- eylem tabanından hareket etmektedir. *bo- doğmak anlamını vermiş bo- d: yaratılmış olan, insan anlamlarını vermiştir. (Tekin: 2001:207-209) Dede Korkut Destanlarında ise kabile, destan ve ünlem olarak ‘eyvah’ anlamlarında kullanılmıştır.

Bit- : 1) Tükenmek 2) ot bitmesi, yetişmesi. **Çokanlamlı** bir sözcüktür.

Kaza gel-: (birinin) (başına) ‘kaza gel-‘ kazaya uğramak anlamına gelmektedir. **Ad aktarması** görülmektedir.

Ağız dilden haber ver-/ selam vermek: Konuşmak / Selam ver- (S. Özçelik 15b/13 16a/1) anlamlarına gelen **ad aktarmalarıdır**. Ağız ve dil ses, söz, haber yerine kullanılmış **metonimik** ifadelerdir.

D-16a-1’ Kara başm kurban olsun oğul sana

Ağız dilden birkaç kelime **haber** mana!’ Konuşmak, bilgi vermek anlamlarındadır.

D-43b-2 ‘...ağız dilden görklü selam verdi.’ Burada ise selam vermek anlamında kullanılmıştır.

‘Ağız dilden haber ver-‘ ve ‘ağız dilden görklü selam ver-‘ farklı anlamlardadır. Bu ad aktarmalarında kullanılan ‘ağız’ her iki sözcükte de aynı anlamdadır. Ancak ‘dil’ sözcüğünün ikinci ad aktarmasında ‘gönül’ anlamı olma ihtimali de düşünülebilir. ‘Ağız dilden görklü’ tamlamasıyla verilen ‘selam ver-‘ hem ağızdan çıkan hoş bir sözün yerine kullanılmış **metonimik** bir ifade olabilir hem de bu hoş sözün; selamın gönülden gelen hoş bir selam olduğunu ifade etmek için kullanılmış olabilir.

ses dokunmak :Duymak, işitmek, ses gelmek. **Ad aktarması** görülmektedir. D16a/2

Gevdende can var ise :Yaşamak, hayatta olmak. **Ontolojik metafor** görülmektedir. (D-28) Yapısal uygunluklar şöyledir: Hayatta olan insanın gövdesinde can olur. Yaşam candır, metaforuna ulaşmak mümkündür.

Yarasına ur-: Yaraya(melhem) sürmek. ‘Ur-‘ **çokanlamlı** bir sözcüktür. Eski Türkçeden itibaren kullanılan bu sözcük **anlam genişlemesine** uğramıştır. Vur-, sür-, dövmek, yüklemek, koymak, saplamak, değdirmek, ilaçlamak, ilaç sürmek anlamlarını taşır.

Burada ilaç sürmek anlamında **ad aktarmasıdır**. İlaç sürmek yerine, ‘yaraya ur-‘ **metonimisi** kullanılmıştır.

İsma-: Emanet etmek. **Çokanlamlı** bir sözcüktür. Emanet etmek, seslenip tembih etmek, sipariş etmek, tavsiye etmek, veda etmek. Günümüzde bu sözcük **anlam daralmasına** uğramıştır.

Kılıç kuşanmak; av avlamak; kuş kuşlar ol- : Dede Korkut Destanlarında kullanılan kalıp sözlerdir. Av avlamak: Ava çıkıp avlanmak. Kuş kuşlamak: Avcı kuşu ile kuş yakalamak anlamlarına gelmektedir. Kılıç kuşanmak ise Oğuz yigitlerinin en önemli etnografik unsurlarındandır. Oğuz alplerinin kılıçları keskin kıvrımlı ve kolay kırılmayan bir kılıçtır. Ava, akına, cenge giden, talim yapan alpler kılıç kuşanırlar. Kılıç ile ilgili Dede Korkut Destanlarında pek çok **ad aktarması** görülmektedir: Kılıcının ekmeğiyle almak , kılıcından görmek, kılıcı yalın eylemek, kılıçtan geçmek, kılıç indirmek, kılıç kınını doğramak, kılıç koymak, kılıçlar çalınmak, kılıç salmak, kılıç sıyırmak, kılıç üşürmek, kılıç yürütmek (O.Ş.Gökyay, 2013: s.323)

Artur- : artur- 1) arttır- 2) sağ bırakmak / devam ettirmek

Kır-: Öldürmek ,kesmek, yenmek(savaşta). **Çokanlamlı** bir sözcüktür.

Kanlı kafir elleri: Kanlı kafirin yurdu anlamındadır. Metonimi örneğidir. Bu ad aktarmasında savaşta dökülen kan düşman yurdu yerine kullanılmıştır.(D17a / 3)

Sözin sına-: Sözünü dinlememek. Deyim aktarmasıdır. Söz kırılabilir bir nesnedir ontolojik metaforuna ulaşılabilir.”sı-‘ sözcüğü yan anlamında kullanılmıştır.

Atın tutdur- D 31 atını tartırdı S. Özçelik?

Butun bin- D 31 Ata binip oturur konuma gelmek. But sözcüğü, vücudun kalça ve diz arasında kalan bölümüdür. *but+un ‘+un’ vasıta hali ekiyle genişletilmiştir. ?

Şiş-: 1) şiş- 2) çözmek, açmak

Bil- : anlamak çokanlamlı

Ban : altın süslemeli büyük çadır **bañ :** bağırma, ezan yüksek ses **n/ñ anlam ayırd edici fonem**

Aklı şaş-/ Biligi yit- : Aklını kullanamaz olmak, bunamak. Ontolojik metafor görülmektedir. Yapısal uygunluklar açısından; yaşlılık belirtilerinden en başta gelen akli fonksiyonların azalmasıdır. Yaşlanan kişi akli şaşırmış kişidir, metaforuna ulaşmak mümkündür. ‘Akıl’ ve ‘bilig’ burada somutlaştırılmış beyin fonksiyonları yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

El eyle- : Çağırarak, işaret yoluyla birine çağrıda bulunmak. El burada işaret etmek yerine kullanılmış bir metonimik ifadedir. 19a – 4

Üzerine yığnak ol- : Başına toplanmak, yanına yığılmak. Yönelmeli metafor görülmektedir. Kişinin etrafında toplanmak, ona yığnak olmaktır, yönelmeli metaforuna ulaşmak mümkündür. 19a/5

Dünyadan gelip geçmek: Yaşamak ve ömrünü doldurduktan sonra ölmek. 19a/12 Ontolojik metafor görülmektedir. Yapısal uygunluklar açısından insanın doğumu dünyaya gelmesi, ölümü ise bu dünyadan ayrılmasıdır. Yaşam gelmek, ölüm gitmektir yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

Karvan kibi kondı göçdi :Kervan gibi bir yerde bulunmak ve oradan göç etmek. Benzetme yapılmıştır. İnsan ömrü kısa ve geçicidir. Bu yönüyle hayat, kişilerin bu dünyadan bir kervan gibi gelip geçmesine benzetilmiştir. Kervan metonimik bir ifadedir. İnsanların ömrü yerine kullanılmıştır. 19a/12 İnsan ömrü bir kervandır yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

Yer gizle- : Gömülmek, ölmek, toprağa girmek. Kanal metafor görülmektedir. Yapısal uygunluklar açısından; insan öldükten sonra toprağa gizlenir; gömülür. Defnedilmek yerine kullanılmış bir ad aktarmasıdır. Yer, kabir anlamında kullanılmış metonimik bir ifadedir.

Gelimlü gidimli dünya: Dünya geçicidir. Ömrünü dolduran bu dünyadan gidecektir. Ontolojik metafor görülmektedir. Yaşam gelmek, ölüm ise gitmektir. 19a/13

Artur- : art- eylem tabanının ettirgen şeklidir. Clauson, sözcüğün eşseslisi olan artur- (yormak) eylem tabanı ile karıştırılmaması gereğinden bahsetmiştir. (1972:s.210) Bir şeyin artmasına, büyümesine neden olmak, geride bırakmak anlamlarına gelir. Dede Korkut Destanlarında da arttırmak, geri bırakmak, bırakmak anlamlarında kullanılmış yanı sıra

sözcük başka anlamlara da geçmiş yan anlamlar kazanarak ‘sağ bırakmak’ anlamında da kullanılmıştır.

Otağa düş- : Otağ: Küçük geçici bina. (Clauson,1972: 46), çadır, ev ve ordugah anlamlarına gelir. ‘düş-‘ yan anlamda kullanılmıştır. Gir-, sığınmak anlamlarına gelir. **Anlam genişlemesine** uğramış bir sözcüktür. 20a – 13 Otağa düş-, ‘ordugaha gir-‘ anlamındadır.

Kalın / kalñ: sık, kalın n/ñ anlam ayırd edici fonem

At ağızlu Aruz Koca : **Benzetme** örneğidir. 20b / 3 Doğadan insana deyim aktarması yapılmıştır.

Ağız: 1) ağız 2) Uç, serhat **Çokanlamlı** bir sözcüktür.

Dün puçuğı: Gece yarısı. Kanal Metafor görülür; gece vakti taşıyan bir ‘entitedir.’

Kaza benzer kız: 21a/ 5 Benzetme görülmektedir.

Parlayıp uçan beyrek: Ontolojik metafor 20b/11(Şahıs adlarında metafor)

Kazan bigin evi üzerine şehid ol-: Yönelmeli metafor

Kazanın halalını tutmuşuz: halalını tut- : (hatununu) esir almak. Ontolojik metafor 21b/4 ‘Halal’ metonimik bir ifadedir.

Ilgar: Baskın, hücum . ılga-/yılga-: Akın etmek. Yılgar: Dört nala at sürerek akın etmek. 21b / 10

Üzerine koyıl-: (Üzerine) hücum etmek. Koyıl- yan anlamında kullanılmıştır. Eylem aktarması görülür. 22a/2

Kaza benzer kız: Ontolojik metafor 22a/ 8

Baş endür- : Selamlaşmak, başını eğerek selam vermek. **Anlam genişlemesine** uğramıştır. İtaat etmek, tabi olmak, boyun eğmek, önünde (kişinin) saygı ile eğilmek, kabul etmek, onay vermek.

Bağır bas- : Selamlaşmak, elini göğsünde birleştirerek selam vermek. 22a/11

İlakırdı: Söz . 22a/13 S. Özçelik ‘alakırı’ şeklinde okumuştur.

Ala başlu: 22b/2 Metonimi örneğidir. Keçinin başındaki kına yerine kullanılmış olmalıdır. (Ala başlu keçümce gelmez mana.)

Çevgenün başı: 22b/5 Mızrak, değnek ucu. ‘Baş’ **yan anlamında** kullanılmıştır.

Sapanınun ayası: 22b/9 Sapanın taş konan yeri. ‘Aya’ **yan anlamında** kullanılmıştır.

Yık- : Eylem aktarması görülür. Öldürmek demektir. 22b/10

Gözine korhu düş-: Göz, **yan anlamında** kullanılmıştır. (Değişmece anlam) Düş- **yan anlamında** kullanılmıştır. Kanal metafor görülmektedir. Göz taşıyıcı bir nesnedir. Korku sözcüğü somutlaştırılmıştır. 22b/11

Yire bırak-: Öldürmek. Eylem aktarması görülmektedir. 22b/12

Oha düş-: Vurulmak. Eylem aktarması görülmektedir. 22b/13

Gözi kork-: (Bir şeyden) tedirgin olmak, korkmak. 22b/ 13 Kanal metaforu görülür. Göz taşıyıcı bir nesnedir. Korku sözcüğü somutlaştırılmıştır. ‘Göz’, ‘insan’ yerine kullanılmış parça-bütün ilişkisi kapsamında metonimik bir ifadedir.

Kafirün başına karanu olmak: Kafiye korku salmak. Ontolojik metafor görülmektedir. ‘Karanu’, ‘korku’ yerine kullanılmış **metonimik** bir ifadedir. Oğuz Alpleri Kafirin aklında daima tedirgin edici bir unsur olarak bulunur. Korku karanlıktır, yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür. 23a-2

Talbın-: Çırpınmak. 23a/13

Düm: Duman, sis. (23b-2)

‘aklum ussum direbilmen : Aklını, fikrini başına toplayamamak. Kanal metafor, deyim aktarması görülmektedir. İnsan zihni taşıyıcı bir ‘entitedir.’26b-6

İldırım şak- /İldırım dökil-: Deyim aktarması 23b - 2

Başına çare et-: Derdine çare etmek. Kanal metafor 24a-1

Darı- : Yağma et- : yağmalamak 24a-2

Gözleri kan yaş tol-: 24a-11 Ontolojik metafor görülmektedir. Gözleri ağlamaktan kızarmak anlamında kullanılmıştır.

Kan tamarları kaynadı: Kanı kaynamak. Deyim aktarması. (24a-12) Ontolojik metafor görülmektedir. Günümüzde kanı kaynamak, çabucak sevgi duymak, coşkun ve kıpırdak olmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Dede Korkut Destanlarında ise bu deyim çok üzülme, kederlenmek, içi yanmak anlamlarında kullanılmıştır. Üzüntüden içi yanan kişinin kanı kaynar, yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür. Bu deyim günümüze doğru anlam genişlemesine uğramıştır.

Kara kıyma göz: Kıyma sözcüğü Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde iki anlamda kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, ela, çukur göz, ikincisi ise çekik göz anlamına gelmektedir. Burada kıyma sözcüğü **açık eğretileme** yoluyla çekik göz anlamında kullanılmış olmalıdır ki tamlama kara sözcüğüyle başladığına göre hem ela hem de kara göz mantıklı bir tamlama oluşturmayacaktır. Ontolojik metafor görülmektedir. Gözleri çekik olan kişi, kıyma gibi ince ve çekik gözleri olan kişidir. Çekik göz kıyma gözdür metaforuna ulaşmak mümkündür. 24a-11

Yola düşmek: Yola çıkmak anlamındadır. Kanal metafor görülmektedir. Yol taşıyıcı bir tözdür.

Ağaç gemileri oynadan su: Kanal metafor görülmektedir. Su taşıyıcı bir tözdür. Aynı zamanda telmih sanatı yapılmıştır. Nuh Tufanı'nda Hz. Nuh'un ağaçlardan yaptığı gemisine göndermede bulunulmuştur. 24b-4

Hasanla Hüseyin hasreti su: Kanal metafor görülmektedir. Su hasreti taşıyan bir entitedir. Telmih yapılmıştır. Kerbela olayında Hz. Hasan ve H. Hüseyin'in çok susayıp su aramalarına gönderme yapılmıştır. 24b- 4

Bağ u bostanın zineti su : Bağ bahçenin süsü, bezeği su. Benzetme yapılmıştır. Su bahçenin süsüne benzetilmiştir. 24b-5 Ontolojik metafor görülmektedir. Su, süstür, yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

'Aişe ile Fatımanın nigahı su: Hz. Ayşe ile Hz. Fatma'nın keskin bakışı su. 24b- 5 Ontolojik metafor görülmektedir. Su, keskin bakıştır, yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür. Benzetme yapılmıştır. Su Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın bakışlarına benzetilmiştir.

Tuş ol-: Temel anlam olarak ‘eşit, eşitlik, uygunluk’ anlamlarına gelir. **Anlam genişlemesine** uğrayarak ‘karşı, denk, benzer, arkadaş, uygun, münasip, taraf, cihet, yol vb. Gibi pek çok **yan anlam** kazanmıştır. ‘tuş ol-: rastlamak.’ 24 b -12 (H.A.E: 532)

Ağız kuru- /Dili çüri-: Dede Korkut Destanlarında görülen kargışlardan biridir. ‘Söylemez ol!’ anlamına gelen bir bedduadır. Aynı zamanda deyim aktarması görülür. Ağız ve dil ‘söz’ yerine kullanılmış **metonimik** ifadelerdir. Söz söyleyememek ağzın kurumasıdır; dilin çürümesidir. Ontolojik metafor görülür.’ kuru-‘ yan anlamında kullanılmıştır. ‘tükenmek, tamamen bitmek’ anlamlarına gelir. ‘çüri-‘, ‘tamamen yok olmak, çürüyüp yok olmak’ anlamlarına gelir. ‘Söz, kuruyan ve çürüyen bir maddedir.’ kapsayıcı metaforuna ulaşmak mümkündür.

Kuyruk üz-: Kuyruk koparmak. ‘üz-‘ (bir şeyi) yırtmak, koparmak veya parçalamak anlamlarına gelir. Eski Türkçeden başlayarak anlam genişlemesine uğramıştır. 25a- 3

Gavga sal-: Kavga başlatmak. ‘Sal- sözcüğünün temel anlamı (bir şeyi) hareket ettirmek, yerinden oynatmaktır. (Clauson, 1972: s.824) Şiddetli hareket anlamında da anlam alanı genişlemiştir. Dede Korkut Destanlarında salmak, salıvermek, bırakmak, koyuvermek, düşürmek, indirmek, atmak, vurma, almak, göndermek, sallamak, sermek, sürmek anlamlarında kullanılmıştır. (H.A.E.2014:s. 450) 25a- 4

Gafil baş: Dikkatsiz, akılsız kişi. **Metonimik** bir ifadedir. ‘Baş’ sözcüğü ‘kişi’ yerine kullanılmıştır. Parça- bütün ilişkisi görülür. **Ad aktarması** yapılmıştır.

Kulak ur-: Dinlemek. Bugün kullanılan ‘kulak vermek’ deyiimiyle yakından ilişkilidir. Deyim aktarması görülür. ‘ur-‘ sözcüğü iki farklı anlama sahiptir. Birincisi, yerleştirmek, ikincisi ise ‘vurmak’ anlamlarına gelir. (Clauson, 1972: 194-195) Birinci anlam anlam genişlemesiyle yan anlamlar kazanmış ve pek çok deyim aktarmasında kullanılmıştır.

Yüzü yaşmak gör-: ‘Yaşmak’ hanımların kullandığı tülbent, örtü, baş örstü. Özellikle gelinlerin kullandığı işlemeli yüz örtüsü. Dede Korkut destanlarında bir deyim aktarması olarak karşımıza çıkar ve ‘ayağı paşmak, yüzü yaşmak görmemek’ şeklinde geçmektedir. (D8/2-3) (Bugüne değin) ayağımda ayakkabım, yüzümde ya da başımda örtüm olmadı anlamına gelmektedir. ‘Gör-‘ sözcüğü yan anlamında ‘sahip olmak’ anlamında kullanılmıştır.

Yazı- /yaban : Ova, geniş düzlük. ‘yaz-‘ ‘çözmek, açmak’ eylem tabanlarından türemiştir. ‘geniş, açık, ova’ anlamlarına gelir. Yazı/yaban yakın anlamlı sözlerdir. (Clauson 1972: 984)

De-/ay-/söyle-: Yakın anlamlı

Yirinden tur-: Ayağa kalkmak

Git- / gel- : ilişkisel zıtlar

Yumurlan-: Toplanmak, toparlanmak. *yum-(u)r-la-n- : Dönüştürme çatıda toplanmak anlamındadır.

Kapak kaldır-: Gözünü açmak. Ad aktarmasıdır. ‘kapak’ sözcüğü ‘göz kapağı’ yerine kullanılmıştır.

Bağrı yan-: Çok üzölmek, kederlenmek. Ontolojik metafor görölmektedir. Keder, ateştir yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.’Bağır’ sözcüğü **anlam genişlemesine** uğramış bir sözcüktür. Anlamda soyutlama dikkati çekmektedir. Bağır başlangıçta ‘ciğer, karaciğer’ anlamındayken yan anlamlar kazanarak; ciğerin duyguların kaynağı olduğı düşüncesinden hareketle mecazi anlamlar kazanmıştır. (Erol, 2014: 172) Ayrıca burada semiyotik olarak ‘bağır’ sözcüğü ‘gönöl’, ‘yürek’ sözcükleri yerine kullanılmış **metonimik** bir ifade gibi de düşünölebilir.

Acı söz : Ontolojik metafor görölür. ‘Kötü söz acıdır.’ Yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür. d14

Taht al-: Bir yerin hükümdarı olmak. Ontolojik metafor görölür. ‘Taht hükümdarlıktır.’ Yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

Gider-: çekmek, uzaklaşmak. **Anlam genişlemesine** uğramıştır.

Aklı başından git-: Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak. Ontolojik metafor görölmektedir. ‘Akıl, uçan bir nesnedir.’ Yapısal metaforuna ve ‘baş aklı için taşıyıcı bir tözdür.’ Kanal metaforuna ulaşmak mümkündür.

Dünya alem gözüne karanu olmak: ontolojik metafor

Kadir: Metonimik bir ifadedir. Ad aktarması görülür. ‘Kadir’ ‘Allah’ yerine kullanılmıştır. Nitelik- ad ilişkisi görülmektedir.

Alnuna kada yaz- : Alnına günah yazmak. Ontolojik metafor görülmektedir. İslamiyette var olan ‘alın yazısı’ inancıyla alakalıdır. ‘Alın’ ‘kader’ yerine kullanılmış metonimik bir ifadedir.

yaz- eylemi Clauson’a göre (1972:983-984) ‘hata veya ihmal yapmak ;günah işlemek; yaz-‘ anlamlarına gelen iki ayrı (eşsesli) sözcüktür.

Şinasi Tekin, İştikakçının Köşesi adlı eserinde bu konuyu şöyle ele almıştır: ‘ Eski Türkçe’den itibaren yaz- eylemine rastlıyoruz. Divan-ı Lügat-it Türk’ten aldığımız bilgilere dayanarak, Karahanlıcadan itibaren de ikinci bir yaz- eylemi daha karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Eski Türkçe döneminden gelen yaz- ‘günah işlemek; ikincisi ise yazı yazmak, nakşetmek kaydetmek’tir. Ş.Tekin ayrıca düşe yaz- otura yaz- eylemlerinde olduğu gibi Anadolu ağızlarında yaşayan tarifi yardımcı eylem olarak ‘bir işin az kalsın vuk’u bulacağı’ bir başka yaz- eylemine daha dikkati çekmektedir. (Tekin, 2001: 64)

Eski Türkçede yazı yazmak için biti- (Ş.Tekin, 2001:68), günah işlemek için ise yaz- şeklinde iki ayrı eylem tabanı vardır. XI. yüzyıldan itibaren Oğuz Türkçesinde İslam dinindeki ‘günahların kaydedilmesi’ hususundan yola çıkılarak ‘günah işlemek ve yazı yaz- ‘ anlamlarına gelen tek bir yaz- eylem tabanı karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Oğuzların uzun süre yazı dili olmadan sözlü kültüre dayalı olarak eserlerini oluşturuyor olmalarıdır. Karahanlı döneminde iki ayrı eylem tabanı oluşu ise Müslüman olan Karahanlıların İslamiyeti kabulünden hemen sonra yazı diline geçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. (Ş.Tekin, 2001: 68)

yazıl-: Ezelden yazılmasa (D2-12) Kanal metaforu

Ontolojik uygunluk: Kader yazılan bir tözdür. Kanal metaforu

Beşik kertme ol-: Bebeklerin doğdukları andan itibaren karşılıklı iki aile tarafından nişanlanması geleneğidir. Bir nevi söz vermek ile anlamdaş gibi düşünülebilir. *kert-me yahut Eski Türkçe ‘kirtü’ sözcüğüyle ilgili olabileceği düşünülen sözcük *kert-i+(DLT): çentik, işaret anlamlarında düşünülebilir.

Okı-: (Sızıcı h sesi ile'ohı-) Temel anlamı yüksek sesle konuşmaktır. Anlam genişlemesi ile 'çağırarak, yüksek sesle oku-' anlamlarına gelir.

Gice gündüz: ilişkisel zıtlar

Yarağın gör- : Fayda görmek. **Anlam genişlemesine** uğramıştır. 'yarag' sözcüğü 'yara-' eyle tabanından türemiştir. 'Elverişli, uygun, faydalı' anlamlarına gelir. (Clauson, 1972: 972) Yarar sağlamak anlamında deyim aktarmasıdır.

Gözel>yahşı : yakın anlamlı

Kara Dervend ağzı: Kara Dervend Sınırı. Ağız burada **kapalı istiare**dir.

Kon-:Anlam daralması

Döş vir-: Yaslanmak, yana almak, yan vermek. Ontolojik metafor görülmektedir.

Altun ayak: Kapalı istiare görülmektedir. Şarap sunulan kadeh anlamındadır.

Erenlerün meydanı arslanı: Kapalı istiare

Baş kaldur-: İsyan etmek, itaatten çıkmak. Deyim aktarması

Baş indür-: Selamlamak. Deyim aktarması

Hanum: Dede Korkut Destanlarında unvan olarak kullanılmaktadır. 'Hatun, kadın, karı, hanım kadın' anlamlarına gelmektedir. O.Ş.Gökyay'ın (1973: 219) çalışmasına göre; hanın veya hakanın eşi, otağı idare eden, söz sahibi kişidir. 'İtibarlı hanım, bey karısı, hatun, eş, zevce anlamlarına gelmektedir. **Anlam genişlemesine** uğramış bu sözcük Dede Korkut'ta daima bey hanımlarına seslenirken bir unvan gibi kullanılmıştır.

Pehlivanların aslanı: Kapalı istiare

Adam ahtar-: (ağtar-) aktarmak, devirmek. Dede Korkut destanlarında **anlam genişlemesine** uğramış ve attan asker düşürmek, anlamını kazanmıştır. 'Adam' sözcüğü baskın,akın veya cenk sırasında at üstündeki asker, er, işi anlamında kullanılmış **metonimik** bir ifadedir. (Clauson 1972: 81-82)

Artuk: anlam genişlemesi

El götür-:

Gök çayır: gök: Anlam genişlemesi

Edeblen-: Anlam daralması

Adahlu . Anlam genişlemesi

Dile-: Çokanlamlı

Kanı kayna-: ontolojik metafor

Yaşmaklanmak: Ad aktarması görülür. Yüzün yazma ile örtülmesi anlamındadır.

Bas-: Yan anlam Anlam genişlemesi

Atlan-: Ad aktarması

Başıma kahınç yüzüme tohinç iderler: ont. Metafor kahınç: anlam genişlemesi
tohinç: anlam genişlemesi

Ağır konuk eyle-: ontolojik metafor ağır:anlam genişlemesi

Yet-: anlam genişlemesi

Ayıklular, ağızlılar: metonimi

Üz-: yan anlam anlam genişlemesi

Anıt-: D84

Yolına: burada uğruna anlamında anlam genişlemesi

Aşma-: burada cima anlamında anlam daralması

Bögelek:

Yavuz: anlam iyileşmesi

Semüz/ arıg: ilişkisel zıtlar

Yılga-: çok anlamlı atla dört nala hücum etti

Paralan-: çok anlamlı

Derin olsa baturur kalabalık korhudur at işler er öginür yayan erün umudı olmaz.

Tart-: yan anlamında

Al duvağım iyesi: kapalı istiare

Alnum başum umudı: kapalı istiare

Koy-: çok anlamlı terk et- anlamında

Bir yasdukda baş koyduğum/ göz açuban gördüğüm/gönül verip sevdüğüm:
ontolojik metafor

Inag: ödünçleme

İmrençe: çok anlamlı metonimi

Ağ çıkardı kara geydi: ontolojik metafor

Karalar gey-: ad aktarması metonimi

Umud üz-: Anlam genişlemesi onolojik metafor

Kömlek.: anlam daralması

Bağışla-: yan anlamında hediye etmek

Kun:?

Kıgır-:çağır-: okı- : Yakın anlamlı sözcükler

İklim iklim ara-: metonimi

Savgat: eş anlamlı kerem

Kılıcuma toğranayım ohuma sançılayım yir gibi kertileim toprak gibi savrulayım

Halallığa al-: ontolojik metafor

Yaban: anlam genişlemesi

Gözinin yaşı revan oldu: metonimi kanal metafor

Göyindi içüm: ontolojik metafor

Yüreğine kaynar yağlar koyulupdur

Karşu yatan kara taş: metonimi

İçit, binit, yüklet: metonimi

Dünyalık: metonimi

Bağır üğün-: ontolojik metafor üğün-: çok anlamlı anlam genişlemesi

Kendürük:?

Baş ve göz sadakası: ontolojik metafor

Aslan gibi tur-: benzetme kapalı istiare

Katı kakı-: ontolojik metafor anlam genişlemesi

Tul tulaz(semih tezcan okuması)

Duharlı: ?

Türkistan'ın direği: metonimi

Amıt suyunun aslanı: metonimi

Karaçuğn kaplanı: metonimi

Hakluya hakkı değe haksuza yüzi karalığı değe: ontolojik metafor

'aybun aç- : ontolojik metafor

'aybun kak-: ontolojik metafor

Suçından giç-:ontolojik metafor

Ağ alnını yire ko-: namaz kılmak ontolojik metafor

Ban banlat-:ezan okut-

Baban yiri uçmak olsun: ontolojik metafor

Anan yiri behişt olsun: cennet

Didar görsün: ontolojik metafor (Allah'ın yüzü)

Yığıldırsun dürişdürsün: ontolojik metafor (35a)

Yüzi suyına bağışlamak: ontolojik metafor

Altun ayak sürahi: kapalı istiare

Altun ayak: kapalı istiare

Hub söyledi şeker yedi: deyim aktarması

Gün kibi şıla-: benzetme

Deniz kibi yaykan-:benzetme

Deniz kibi karar-:benzetme

Od kibi şıla-:benzetme

Ilduz kibi parla-: benzetme

Meşe kibi karar-:benzetme

Arslanum oğul: metonimi

Yaman: anlam genişlemesi

Kunt ışıklar sakla-: ontolojik metafor

Göz karart-: deyim aktarması

Tar yolda tolu düş-: ontolojik metafor

Kara kazun içine şahin girdi: ontolojik metafor

Ala kalkan bağını kısa düğ-:

Karusından : anlam değişmesi

İki vardun bir gelürsin: metonimi

Ortacum: metonimi

Karanguluça gözlerüm aydını oğul: ontolojik metafor

İçü göynü-: deyim aktarması

Kurumışça göğsümde südüm oynar:

Bağrum yanar: deyim aktarması

Kol but olup yir yüzine düş-: deyim aktarması

Murad ile maksuda ir-: deyim aktarması

Murada yetür-: deyim aktarması

Tanrı al-: deyim aktarması

Dün katdı: ad aktarması

Kanın yir yüzüne dök-: ontolojik metafor

Ocağımı söyündür-: ontolojik metafor

Ağlamağum gökde iken yire indi: ontolojik metafor

Deve kibi kükre-:

Aslan gibi anra-:

Sohbetine diril-

Yay tayanıp tur-

Destmalın eline al-

Kalın Oğuz arkası

Gice gündüz: ilişkisel zıtlar

Yere çal-:

Kapudan taşra eyle-

Al duvağum eyesi Metonimi

Depe gibi et göl gibi kımız: Ontolojik metafor kullanılmıştır. Yapısal uygunluklar; tepenin yığılmış toprak birikintisi olmasından dolayı oluşturduğu yükseklik, etin çokluğu ile ilişkilendirilmiş ve **benzetme** yapılmıştır. Göl akışkanlığı ve derinliği(çokluğu) yönleriyle ikram edilen kımızın çokluğuna benzetilmiştir.

Kurulu yaya benzer çatma kaşlum: Kaşlar, yaya yuvarlak ve gergin oluşu yönüyle benzetilmiştir.**Benzetme**

Güz almasına benzer al yanaklum: (Sevgilinin) yanakları güzel kırmızı renginden dolayı kırmızı güz elmasına benzetilmiştir.

Karvan kibi kondı göçdi :Kervan gibi bir yerde bulunmak ve oradan göç etmek. Benzetme yapılmıştır. İnsan ömrü kısa ve geçicidir. Bu yönüyle hayat, kişilerin bu dünyadan bir kervan gibi gelip geçmesine benzetilmiştir. Kervan metonimik bir ifadedir. İnsanların ömrü yerine kullanılmıştır. 19a/12 İnsan ömrü bir kervandır yapısal metaforuna ulaşmak mümkündür.

At ağuzlu Aruz Koca : Aruz koca'nın ağzı at ağzına benzetilmiştir.

Kaza benzer kız: Kız güzelliği bakımından kaza benzetilmiştir.

Bağ u bostanın zineti su : Bağ bahçenin süsü, bezeği su. Benzetme yapılmıştır. Su ışıltısı ve gün ışığı değişinde oluşan; kışın buzda oluşan ışıltısı yönüyle bağ ve bahçenin süsüne benzetilmiştir. Parlaklığı yönüyle su bir elmas gibi tahayyül edilmiştir.

'Aişe ile Fatımanın nigahı su: Hz. Ayşe ile Hz. Fatma'nın keskin bakışı su. 24b- 5 Ontolojik metafor görülmektedir. Su, keskin bakıştır, yapısal metaforuna ulaşmak

mümkündür. Benzetme yapılmıştır. Su Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın bakışlarına benzetilmiştir.

Aslan gibi tur-: Güçlü duruşu bakımından, kahramanın (Beyrek) duruşu aslanın duruşuna benzetilmiştir.

Arslan gibi turuşundan

Kanrıluban bakışından

Ağam beyreğe benzedürem Ozan seni

Gün kibi şıla /Deniz kibi yaykan-/ Ilduz kibi parla-:

Karadeniz kibi yaykanup gelen kafirün leşkeridür. Gün kibi şılayıp gelen kafirin başında ışığıdır. Ilduz gibi parlayup gelen kafirün cıdasıdır. (D128-5)

Kafirin ordusu Karadeniz'in dalgalanmasına benzetilmiştir.

Kafirin ışığı güneşin yaydığı ışınlara benzetilmiştir.

Kafirin mızrağının parıltısı, yıldızın parıltısına benzetilmiştir.

Ilduz/yılduz: “*ya-“ kökünden türemiştir. Parlamak, aydınlatmak, ışık saçmak temel anlamlarını taşımaktadır. G. Doerfer yıldız, yıldırım sözcüklerin aynı kökten türediğini düşünür. F. Özkan'a göre *ya- ortak kökünden türeyen yıldız/yıldırım/yaru- sözcükleri, z/r ses denklikleri temelinden hareketle günümüze kadar kimi zaman anlam genişlemelerine de uğrayarak gelmiştir. Özkan, “*ya- kökünden türemiş "ışık saçmak, parlamak, aydınlatmak", temel anlamlarına gelen sözlerdir. Ayrıca "yıldırım" ve "yıldız" kelimelerindeki -dır/-diz unsurundan hare- kette r/z ses denkliğine dikkati çekmeye ve Altay dillerinin akrabalığı konusuna da bir başka cepheden ışık tutmaktadır.” şeklinde bu fonolojik ve morfolojik anlam olayını aydınlatmıştır. (Özkan, 2003: 157)

Kargu gibi kara saç: Saç rengi nedeniyle mızrağa benzetilmiştir.

Yer gibi kertil-/ Toprak gibi savrul-: Beyrek'in andıdır. Sözüne yerine getirmese yer gibi yarılıp toprak gibi savrulmak istediğini anlatan benzetmelerle süslü bir anttır.

Yer kibi kertileyin

Toprak gibi savrulayın

Varacak olurısam Oğuz 'a

Geliüp seni halalığa almazısam dedi

Alın açık meydana benzemek: Meydanın açık ve geniş oluşu Beyrek'in atının geniş ve açıklığına benzetilmiştir. Kulağı da iki kardeşe benzetilmiştir.

Açuk açuk meydana benzer senün alıncuğun

İki koşa kartaşa benzer senün kulacuğun

Gümüş gibi ağ bilek : Banu Çiçek'in bileği beyazlığı ve parlaklığı nedeniyle gümüşe benzetilmiştir.

Banı Çiçek gümüş gibi ağ bileğin açdı.

Kara bulut olup gürlemek/Ağ yıldırım olup şakımak/ Kafiri kamış gibi od olup yakmak: Kafirin üzerine akın edip yürümek kara bulut gibi gürlemeye, yıldırım gibi çakmaya, kafiri kamış gibi alev alev yakmaya benzetilmiştir. Kafir kamışa; Kazan, oda benzetilmiştir.

Asumanlı gökde kara bulut oluban kafirün üzerine gürleyeyim

Ağ yıldırım olup şakiyayım

Kafiri kamış gibi od oluban yandurayım

Deve gibi kükremek/ Aslan gibi anramak: Kazan'ın sesi deve ve aslan kükremesine benzetilmiştir.

Kazan deve kibi kükredi. Aslan kibi anradı.

Ala yılan olup sokmak: Deli Dumrul'un hatununa ait bir ilenç sözüdür. Dumrul'dan başka bir yiğide sevdalanırsa o yiğidin yılan gibi kendini sokmasını diliyor. Aslında bu Oğuz kadınının sadakatini anlatan bir sözdür. Sadakat, Oğuz toplumunun en belirgin kültürel özelliklerinin başında gelmektedir. Deli Dumrul'dan gayrı olan bir yiğit yılan benzetilmektedir.

Senden sonra bir yiğidi

Sevüp varsam, bile yatsam

Ala yılan olup meni soksun.

Peynir gibi dit-: Boğanın boynuz darbeleriyle un ufak ettiği mermer, didik didik edilmiş bir peynire benzetilmektedir.

Buğa dizin çökdü. Boynuzıyla bir mermer taşı yoğurdu, peynir gibi ditdi.

Boynuzu almas cıda olmak: Boğanın boynuzu elmasa benzetilmiştir.

Buğa boynuzualmas cıda kibi Kan Turalı'nun üzerine sürdü.

Bir bölük kaza şahin girmiş gibi at salmak: Selcen Hatun Kan Turalı'nın imdadına yetişir ve kafire at salışı kaz sürüsüne şahin girmesine benzetilmiştir. Selcen Haun şahine, kafir ordusu kaz sürüsüne benzetilmiştir.

Bir bölük kaza şahin girmiş kibi kafire at saldı.

Doğan kuşu olup uçmak: Kan Turalı Selcen Hatun'un düşmana yaptığı baskından hoşlanmaz kendi düşmanıya kendi mücadele etmek istemektedir. Bundan hareketle öfkesini dile getirmek için kendisini doğan kuşuna benzetmiştir.

Mere yoi toğan kul oluban uçayın mı?

Alça kanun yüzine tökeyin mi?

Kızıl yanakları kar üzerine kan damlamış gibi olmak: Kan Turalı Selcen Hatun'un yanaklarının kırmızılığını kana; yanaklarının beyazlığını ise kar beyazlığına benzetmiştir.

Kar üzerine kan tammış kibi kızıl yanaklum

Yel gibi yetmek/ yilim kibi yapışmak: (Bir yere) yetişmedeki hızı rüzgarın hızına benzetilmiştir. Kararlılığı yönüyle tutkalın yapışmasına benzetilmiştir.

Kazılık Koca anı gördüğünleyin yel kibi yetdi, yilim kibi yapışdı.

Düdük gibi kan şorlamak: Kanın fişkırması düdükten fişkırmaya benzetilmiştir.

Ol altmış batman gürzile Kazılık Koca'ya depere tutup çaldı. Düdük kibi kan şorladı.

Başı top gibi yere düşmek: Baş topa benzetilmiştir.

Kara Polat öz kılıcıyle ensesine eyle çaldı kim başı top kibi yere düşdi.

İssız yerin kurdu gibi uluşmak: Hayvandan insana bir deyim aktarması yapılmıştır. Ağlama sesi kurtların uluma sesiyle ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda ‘ağlamak kurdun ulumasıdır.’ Yapı metaforuna ulaşmak mümkündür. Ağlamak uluşmaya benzetilmiştir.

İki hasret birbirine buluşdılar. İssız yerün kurdu kibi uluşdılar.

Adam gibi apul apul yürümek: İki yana sallanarak yavaşça yürümek, yalpalamak. Aslanın yürüyüşü insanın sallanarak yalpalayarak yürüyüşüne benzetilmiştir.

Hanum sazdan bir aslan çıkar, at urur. Apul apul yorıyışı adam kibi.

Apul apul(<yapulu) yürümek gibi *yalpa yapmak* veya *yalpalamak* *ya- “örtmek, kapamak, içe doğru basmak” temel anlamından türeyen bir fiil köküne dayanmaktadır. Ancak, yalpa veya yalpalama örneğinde ya- fiil kökü veya ya- kökünden türeyen ‘yap’ isim tabanı “la-” ekiyle isimden fiil türettiği halde, bu fiildeki “-p-” ve “-l-” sesi metateze uğramış *yapla->yalpa-* şekline dönüşmüştür.

Apul apul, yürümek fiilini niteleyen yapılı yapılı şeklindeki bir kelime grubundan ses değişimine uğrayarak ortaya çıkmıştır. Bu kelime grubunun fonetik gelişim seyrini şöyle ifade etmek mümkündür: *Yapulu yapulu>apulu apulu>apul apul*. (Özkan F., Özkan İ.,Türkmen Bilgesi Fikret Türkmen Armağanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., 2015.)

Boğa gibi süsüşmek: Begil’in oğlu Emren ve Şekli Melik’in savaşı boğaların arşılıklı çarpışmasına benzetilmiştir.

Meydanda buğa kibi süsüşdiler.

Ayın on dördüne benzer yiğit: Yiğidin yüz güzelliği ayın dolunay şekline benzetilmiştir. Güzel yüz dolunaydır, yapı metaforuna ulaşmak mümkündür.

Egre atından indi, çılbrını bir tala ilişdürdi. Bakdı gördü kim ayın on dördüne benzer bir magbub ala gözlü genc yiğit burçak burçak derlemiş uyur.

Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz / yapağulu gökçe çemen güze kalmaz:

Bu dünyada hiçbir şeyin kalıcı olmadığını anlatan atasözleridir.

“örtmek, kaplamak, saklamak, gizlemek” temel anlamına gelen ***ya-** fiil tabanından türediği düşünülmektedir.. Koyunun bedeninin yünle, doğanın karla örtülmesi, kapının veya pencerenin kapanması, ağacın yapraklarla kaplanması veya kulağın dışarıdan gelen seslere, sözlere kapanması kökçe ve anlamca ortaklığı göstermektedir. Bu bilgilerin ışığında *yapa yapa yağmak* fiili, *örtmek*, *kapamak*, temel anlamındaki yaprak, yapağı ve yapırtmakla akraba olan kökteş kelimeler olduğunu söylemek mümkündür. Yani birbirinin müştakıdır. Bugünkü Oğuz Türkçesinde “*yapa yapa yağan kardan*” ilk sesteki değişimle *lapa lapa kar yağmak* şekline dönüşmüştür. (Özkan İ., Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türksoy yay. Ank.2011, s.23-30)

Yapağı, kırılmış uzun dolaşık koyun yünü demektir. (Defne, Z.Ö., Ank. 1988, s.49)
Yapağı çimenlerin uzun ve dolaşık oluşuna benzetilmiştir.

Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz, yapağulu gökçe çemen güze kalmaz.

Kuş denli olmak: Kuş kadar olmak.

Aydan arı Banı Çiçek/ Günden görklü Banı Çiçek: (Güzelliği) aydan bile daha parlak ve güzel olan, güneşten bile daha güzel olan Banı Çiçek

Banu Çiçek’in güzelliği ayın ve güneşin parlak güzelliğine benzetilmiştir.

Aydan aru, günden görkli kız kardaşun Banı Çiçek

Yavuz canavar (pireler): Pireler kötü canavarlara benzetilmiştir.

Ol bir yavuz canavardur. (pireler)

Kafir dolu(gibi) düştü: Kafirin etrafa saçılması gökden dolu yağmasına benzetilmiştir.

Uruz sağlı sollu kafirleri hub tağıtdı.



7. DEDE KORKUT DESTANLARINDA SEMANTİK YAPI

Semantik tahlilin en üst seviyesi metin düzeyinde yapılan tahlildir. Belli sayıda tematik olarak sözdizimi öğeleri tanımlanabilir. Birbirine benzeyen belli sayıda tümce ele alınıp sözdizimsel ve semantik benzeşmeleri ele alınarak alt alta dizilmek suretiyle dikey olarak dizilen paralel metinler birbiriyle karşılaştırılır.

Metni oluşturan öğeler; tematik boşluklar, sentaktik(sözdizimsel) veya semantik boşluklar, benzerlikler belirlenir. Bunlar tasnif edilir; yerine başkaları koyulabilir. Metinsel öğelerin göreceli dizilişi tanımlanır: Tüm metinlerde ortak olan bir metin yapısı ve metin bağıntısı ortaya çıkar.

Metin 1 bcd

2ab.de → c Yapısal boşluk ↔ Tüm metin bağıntısı abcde

3c..de

Yapısal boşlukların yüzey yapıda temsil edilmemeleri ve yapısal boşluklar içinde bazı kısımların genişleme veya daralmaları mümkündür.

Hikaye bölümlemesini yaparken kullanılan birincil ölçütler şunlardır:

-Zaman

-Mekan

-Eylem

-İlgili karakterler

-Ana karakterin zihni hali

İkincil ölçütler şunlardır:

Paralel cümle yapısı; Bu cümleler sadece hikayenin açılışını temsil etmez aynı zamanda hikayenin parçalarını da birbirine bağlama görevi üstlenirler.

Açış cümlelerinde gördüğümüz paralellik kapanış cümlelerinde de vardır.

7.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nın Semantik Yapısı

Metin düzeyinde bakılacak olursa Türk kültür dünyasının en mühim eserlerinden olan Dede Korkut Destanlarının ilki olan Boğaç Han Destanında tematik- sentaktik paralellikler hemen göze çarpmaktadır. Böylesi bir eserin kuşkusuz sahip olduğu ahengin temel prensiplerinden biri muhakkak ki paralel yapılar ses ve söz tekrarları olacaktır. Bu ahenk unsurları esere semantik ve retorik yönden önemli değer kazandırmaktadır.

Dede Korkut destanlarının genelinde görülen paralel yapı destanların tümüne etki etmiş durumdadır:

METİN BAĞINTISI

Boğaç Han Destanı giriş bölümü üç önemli sahne ile karşımıza çıkmaktadır:

- 1) **A)** Bayındır Han Toy Sahnesi
- 2) Bayındır Han'ın kara, ak, kızıl otağa oturtma buyruğunun yerine getirilmesi
- 3) Dirse Han'ın toyda kara otağa oturtulmasına öfkelenmesi

Boğaç Han Destanı gelişme bölümü:

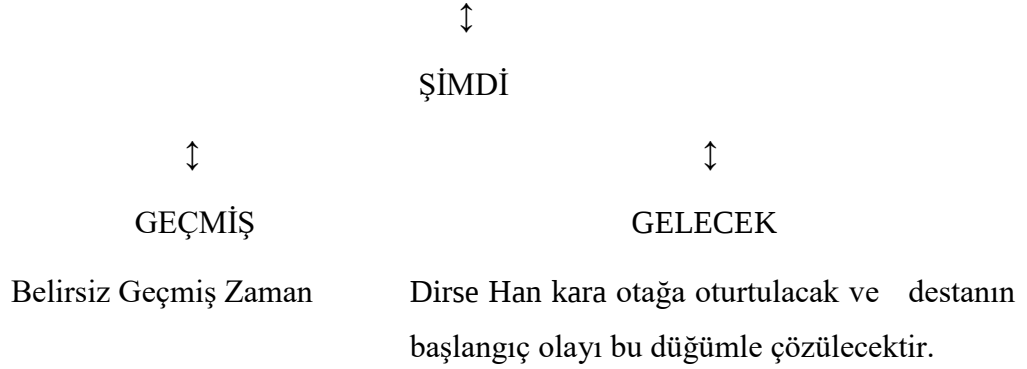
- 1) Dirse Han'ın toy sahnesi (Giriş kısmının başlama sahnesiyle paralel toy)
- 2) Dirse Han'ın kara otağa oturtulmasıyla Hatunuyla yeni bir toy düzenlemeye karar vermesi ve oğul sahibi olma sahnesi
- 3) Dirse Han'ın öfkesinin iyi bir şekilde sonuç vermesi: Toy ile birlikte evlat sahibi oluyor ve oğlu tam bir yiğit olarak karşımıza çıkıyor.
- 4) **B)** Destan parçasının ikinci ana parçası: Ad verme sahnesi Boğaç, boğayı yeniyor ve Dede Korkut ona ad verip beylik diliyor.
- 5) Boğaç Han'ın tahta çıkmasıyla beraber kırk namertler olarak geçen kötü niyetli kişiler otağda ikilik çıkarıp Boğaç ile Dirse Han'ı karşı karşıya getiriyorlar.
- 6) Dirse Han, Boğaç Han'ı yaralıyor: Annesi onu iyileştiriyor.

Boğaç Han Destanı sonuç bölümü:

- 1) Dirse Han kafirlere tutsak düşer.
- 2) Boğaç Han, Dirse Han'ı kurtarır.
- 3) Dede Korkut Oğuznamesi eşliğinde Hanlar hanı Bayındır Han, Boğaç Han'a taht verir.

BOĞAÇ HAN DESTANINDA METİN BAĞINTISINA AİT ZAMAN

DEDE KORKUT DIŞI ZAMAN



Şekil 7.1. Boğaç Han destanında metin bağıntısına ait zaman

Bayındır Han'ın buyruğu üzerine

Oğuz beyleri sırasıyla ağ otağ, kızıl otağ ve kara otağa oturtulmuştur. *

*Bir yire ağ otağ, bir yire kızıl otağ bir yire kara otağ kurdurmuş-idi. Kimün ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getirün, yirse yisün yimez ise tursun gitsün dimiş-idi. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu, kızı olmayanı Allah ta'ala kargayupdur, biz dahi kargaruz bellü bilsün dimiş idi.

Mekan: Bayındır Han'ın obası

DEDE KORKUT İÇİ ZAMAN



Şekil 7.2. Boğaç Han destanında metin bağıntısına ait zaman

*Bayındır Han'ın yiğitleri Dirse Han'ı karşıladular. Getürüp kara otağa kondurdular. Kara kiçe altına döşediler. Kara koyun yahnısından önüne getürdüler.

****Ben varıçak gelübeni karşıladılar kara otağa kondurdılar, kara kiçe altuma döşediler, kara koyun yahnısından önüme getürdüler, oğlı, kızı olmayanı Tanrı ta'ala kargayupdur biz dahı kargaruz bellü bilgil didiler.**

Mekan 1) Bayındır Han'ın otağı toy yeri

Mekan 2) Dirse Han'ın otağı

Boğaç Han Destanına Ait Eylem Örüntüsü

Mekan: Bayındır Han'ın toy meclisi

Eylem: Gine toy idüp atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurmuş-idi. Bir yire ağ otağ bir yire kızıl otağ bir yire kara otağ kurdurmuş-idi.

Mekan: Dirse Han'ın evi

Eylem: Dirse Han ivine geldi. Çağırıp hatunına soylar, görelim hanum ne soylar...

Mekan: Dirse Han'ın toy meclisi

Eylem: Dirse Han dişi ehlinün sözüyle ulu toy eyledi, hacet diledi.

Eylem: Hatunı hamile oldı bir niçe müddetden sonra bir oğlan toğurdı.

Mekan: Oğuz eli aşık meydanı

Eylem: Oğlan Buğanun alnından yumruğun giderdi, yolundan savuldu. Buğa ayağ üstinde turamadı, düşdi tepesinin üstüne yıkıldı.... Oğlan buğanun başını kesdi.

Eylem: Dedem Korkut gelür oldı.

Eylem: Boğaç Han tahta çıkdı, babasının kırk yiğidin anmaz oldı.

Mekan: Oğuz eli av mekanı

Eylem: Dirse Han Korkut sinirli katı yayın eline aldı...oğlanı iki talusunun arasında urup çakdı, yıkdı.

Eylem: Oğlanun kırk günde yarası onaldı, sapa sağ oldı.

Mekan: Kafir elleri

Eylem: Dirse Han tutsak oldu gider.

Eylem: Oğlan kırk yiğidin boynına aldı, at depdi, cenk ve savaş itdi. Kiminün boynın urdı, kimini tutsak eyledi. Babasını kurtardı.

Mekan: Oğuz eli

Eylem: Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı bu Oğuznameyi düzdi koşdı böyle didi.

Boğaç han destanında İlgili karakterler ve onların zihni hali

- 1) Kam Gan Oğlu Han Bayındır
- 2) Dirse Han
- 3) Dirse Han'ın Hatunu
- 4) Boğaç Han
- 5) İç Oğuz Taş Oğuz Beyleri
- 6) Dede Korkut

1. Oğlı olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlı kızı olmayanı Allah ta'ala kargayupdur, biz dahı kargaruz bellü bilsün.

2. Dirse Han dirler-idi bir bigün oğlı kızı yoğ idi

Dirse Han aydur: Bayındır Han benüm ne eksiklüğüm gördi...benüm suçum ne oldu kim kara otağa kondurdi.

3.Dirse Hanı'n Hatunu soylamış görelüm ne soylamış, aydur: Hay Dirse Han bana kazab itme, incinüp acı sözler söyleme

4.Bayındır Han'ın ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senün oğlun, adı Buğaç olsun ...

5.Oğuz beyleri (Bayındır Han'ın yiğitleri) Bayındır Han'dan buyruk böyledür hanum didiler.

6.Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesün, taht alı virsün didiler.

Boğaç han destanında semantik yapının ikincil ölçütleri

- Paralel cümle yapısı

7.2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy Semantik Yapı

-Metin Bağıntısı

1.Salur Kazan'ın soyu ve yaşadığı yer tanıtılıyor: Bir gün Ulaş oğlu tülü kuşun yavrusı beze miskin umudu, Amıt suyunun aslanı Karaçuğun kaplanı, konur atın iyesi, Han Uruz'un ağası, Bayındır Han'ın güyegüsi, Kalın Oğuzun devleti, kalmış yiğit arhası Salur Kazan yirinden turmuş- idi. Toksan başlu ban ivlerin kara yirün üzerine dikdürmüş-idi., Toksan yirde ala kalı ipek döşemiş-idi.

2.Salur Kazan toy meclisinde yiğitlerine sesleniyor: Ünüm anlan bigler sözüm dinlen bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura bilümüz kurıdı, yonyalum a bigler, av avlayalum kuş kuşlayalum...

3.Salur Kazan başta olmak üzere Kalın Oğuz Bigleri atlarına bindi ve Ala Tağ'a doğru leşker avına çıktılar.

4.Kafirler Salur Kazan'ın obasını yağmalayıp ailesini esir aldılar.

5.Kafirler Salur Kazan'ın elinde kalan tek yer olan Kapulu Dervend'e doğru yola koyulurlar.

6.Karaçuk Çoban sapanı ile kafiri bozguna uğratır.

2. Kısım

1. Salur Kazan Karaçuk çoban gibi korkunç bir düş görür; Kara Göne bu düşü yorumlar ve Kazan obasına döner.

2.Kazan, su, kurt ve köpek ile konuşur.

3.Kazan ve Karaçuk Çoban Kafir eline varır.

3. Kısım

1.Kalın Oğuz bigleri ile bir olup kafiri bozguna uğratırlar.

2.Dede Korkut geldi, boy boyladı, soy soyladı.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy Zaman/ Mekan Örüntüsü

Dede Korkut İçi Zaman

↑	↑	↑
Geçmiş *	An **	Gelecek***

Belirsiz geçmiş zaman/ Salur Kazan Oğuz beylerine sesleniyor./ Kazan yiğitleriyle ava çıkar.

Şekil 7.3. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boy zaman/mezan örüntüsü

* Bir gün Ulaş oğlu, tülü kuşuñ yarısı, beze miskin umudı, Amit suyuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atıñ iyesi, Han Uruzuñ ağası, Bayındır Hanuñ güyegüsi, Kalın Oğuzuñ devleti, kalmış yiğit arhası Salur Kazan yirinden turmış-idi.

Mekan: Kazan Beyin Obası

** Ünüm añañ bigler, sözüm diñleñ bigler, yata yata yanımız ağrıdı, tura tura bilümüz kurıdı, yorıyalum a bigler, av avlayalum kuş kuşlayalum,sığın geyik yıkalum, kayıdalum otağımuza düşelüm, yiyelüm, içelüm hoş kiçelüm.

Mekan: Ala Tağ

***... kalın Oğuz bigleri bindi, Ala Tağa ala leşker ava çıkdı.

Mekan: Ala Tağ

Dede Korkut Dışı Zaman

↑	↑	↑
Geçmiş	An	Gelecek

Bayındır Han'ın

Salur Kazan, Oğuz bigleri ve Karaçuk

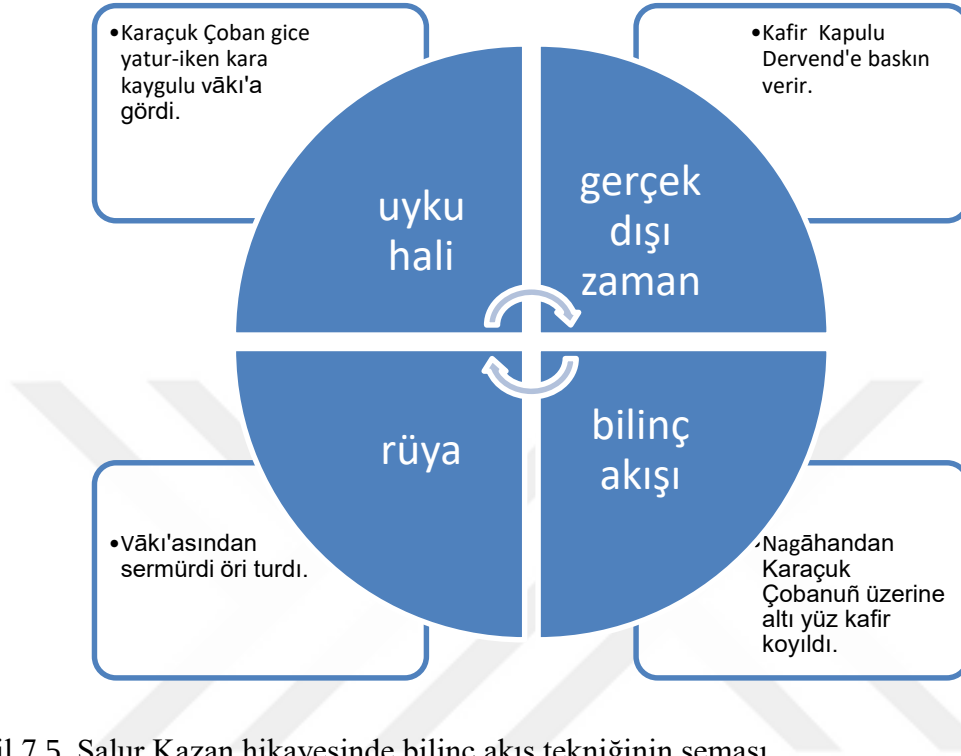
Hanlığında Şöklı Melik'le mücadele

Çobanın desteğiyle kafiri alt edecek.

Dönemi

Şekil 7.4. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boy zaman/mezan örüntüsü

Dede Korkut hikayelerinin ikincisi olan Salur Kazan hikayesinde bilinç akışı tekniği göze çarpmaktadır. Bilinç akışı tekniği ile hikayedeki gerçek zaman kavramının dışına çıkılarak muhayyel bir zaman dilimine sıçrama görülür.

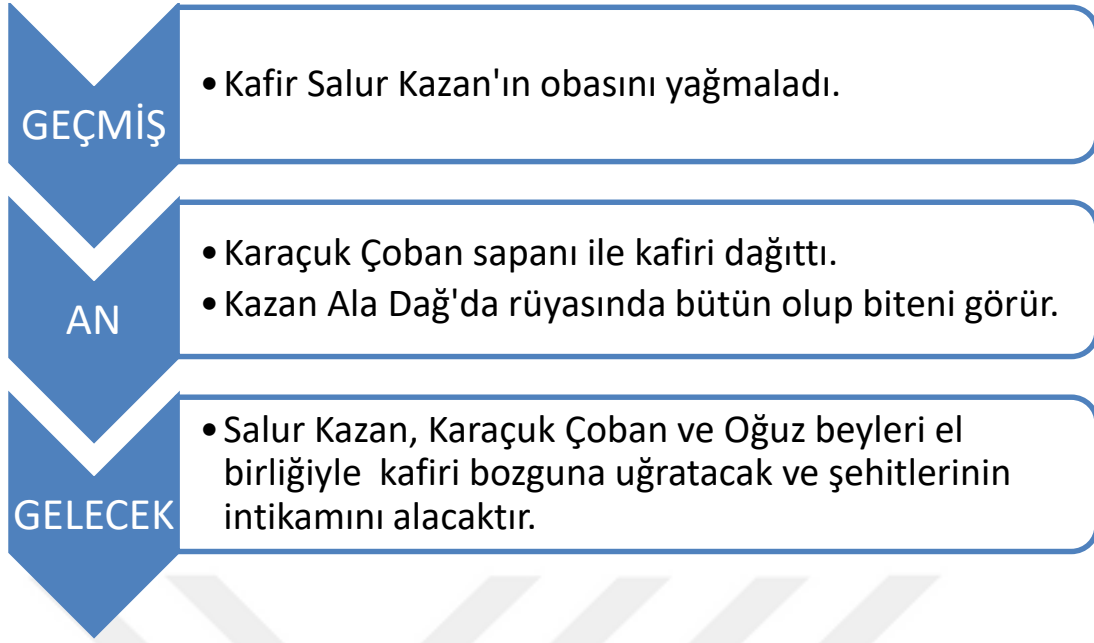


Şekil 7.5. Salur Kazan hikayesinde bilinç akış tekniğinin şeması

Salur Kazanuñ Evi Yağmalanduğı Boy

Kara Göne'ye düşünüyü anlatıyor. ↔AN↔ Salur Kazan düşünde obasının yağmalandığını görür. *

*...Salur Kazan kara kaygılı vâkı'a gördi. Sermürdi öri turdı, aydur: Bilür-misin karındaşum Kara Göne düşümde ne görindi, kara kaygulu vâkı'a gördüm, yumruğumda talbınan şahin benüm kuşumı ölür gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm kara pularık ordumuñ üzerine tökilür gördüm, kuduz kurtlar ivümü dalar gördüm, kara deve ensemden kavrar gördüm, kargu gibi kara saçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bilegümden on parmagumı kanda gördüm, niçe kim bu düşü gördüm, şundan berü aklum 'ussum dire bilmen, hānum kardaş menüm bu düşümü yorgıl maña didi.



Şekil 7.6. Salur Kazan hikayesinde zaman akışı

7.3. Kam Pürenüñ Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyân Eder Hânum Hey

İkincil Ölçüt: Paralel cümle yapısı ...

Kam Gan Oğlu Han Bayındır yirinden tırmış-idi.

Metin Bağıntısı

Giriş

1.Bayındır Han'ın toy meclisi kurulmuştur.

2.Kalın Oğuz Bigleri toplanır.

3.Kazan, Kazan'ın oğlu Uruz ve yeğeni Kara Budak toyda yan yana dizilince Pay Püre âh edip ağlar.

4.Pay Püre ve Pay Piçen Big için Oğuz Beyleri du'a eder biri oğul biri kız diler. Çocuklar beşik olurlar.

Gelişme

1.Pay Püre oğlu büyür ve yiğit bir delikanlı olur.

Mekan: Kara Dervend, Evnik Kalesi

2. Bezirgan'ın kılavuzluğu eşliğinde yola düşerler. Kafiri alt eder.
3. Bezirganlar Pay Pürenün otağında Bamsı'yı görürler el öperler.
4. Dedem Korkut gelir, ad koyar. (Paralel sahne her metnin sonunda görülüyor.)
5. Adı Bamsı Beyrek oldu.

2. kısım

Mekan: Ala Tağ

1. Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'in otağına varır.
2. Banı Çiçek dadı kılığında Beyrek'i sınar.
3. Güreş sonunda Banı Çiçek'e yüzüğünü verir.
4. Bamsı, Pay Püre'ye Banı Çiçek'i isteyelim der.
5. Delü Karçar'ın karşısına Dede Korkut'u yollarlar.
6. Dede Korkut, Bamsı'ya Banı Çiçek'i ister.
7. Delü Karçar'ın eli asılı kalınca Banı Çiçek'i vermeye razı olur.
8. Delü Karçar'ın istediği malları bulurlar. Delü Karçar'a varırla.

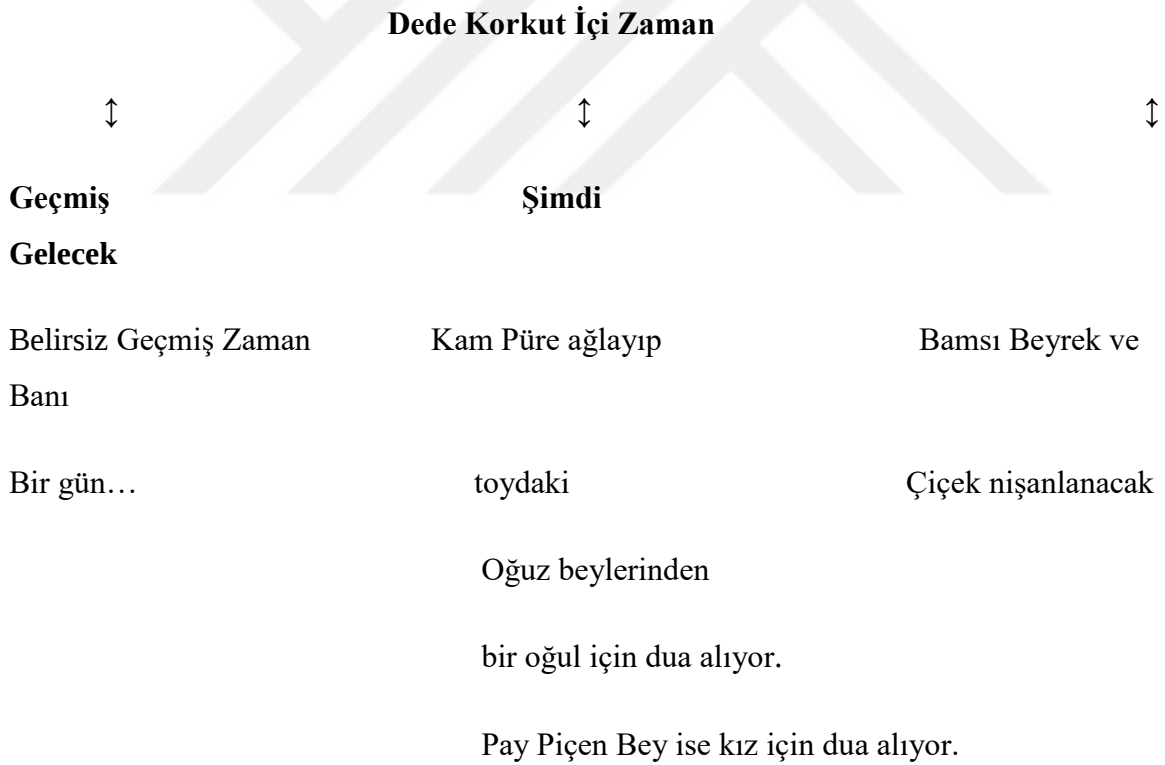
3. kısım

Mekan: Bayburd Hisarı

1. Banı Çiçek'te gözü olan Bayburd Beyi düğün günü saldırır. Bamsı ve otuz dokuz yiğit esir.
2. Yalançı oğlu Yaltaçuk kanlı gömlek ile herkesi kandırıp Bamsı'nın öldüğüne inandırır. Banı Çiçekle sözlenir.
3. Yaltaçuk ile Banı Çiçek'in düğün günü Bamsı yurduna varır.

4. Beyrek fakir aşık kılığında düğün yerine gelir.
5. Oyunlarda okçulukta çok başarılı olunca Oğuz Han'ı ona bir günlük beylik verdi.
6. Banı Çiçek, Bamsı'yı tanıdı. Babasına müjde verdiler.
7. Babası'nın kör olan gözleri Bamsı'nın kanı ile açıldı.
8. Yaltaçuk kaçtı. Bamsı'dan aman diledi.
9. Bayburt Hisarı'na baskına gidip zapt ettiler.
10. Beyrek, Bayburt Hisarı'nın kızını gelin etti. Dede Korkut geldi, bu Oğuz Destanı Beyrek'in olsun dedi.

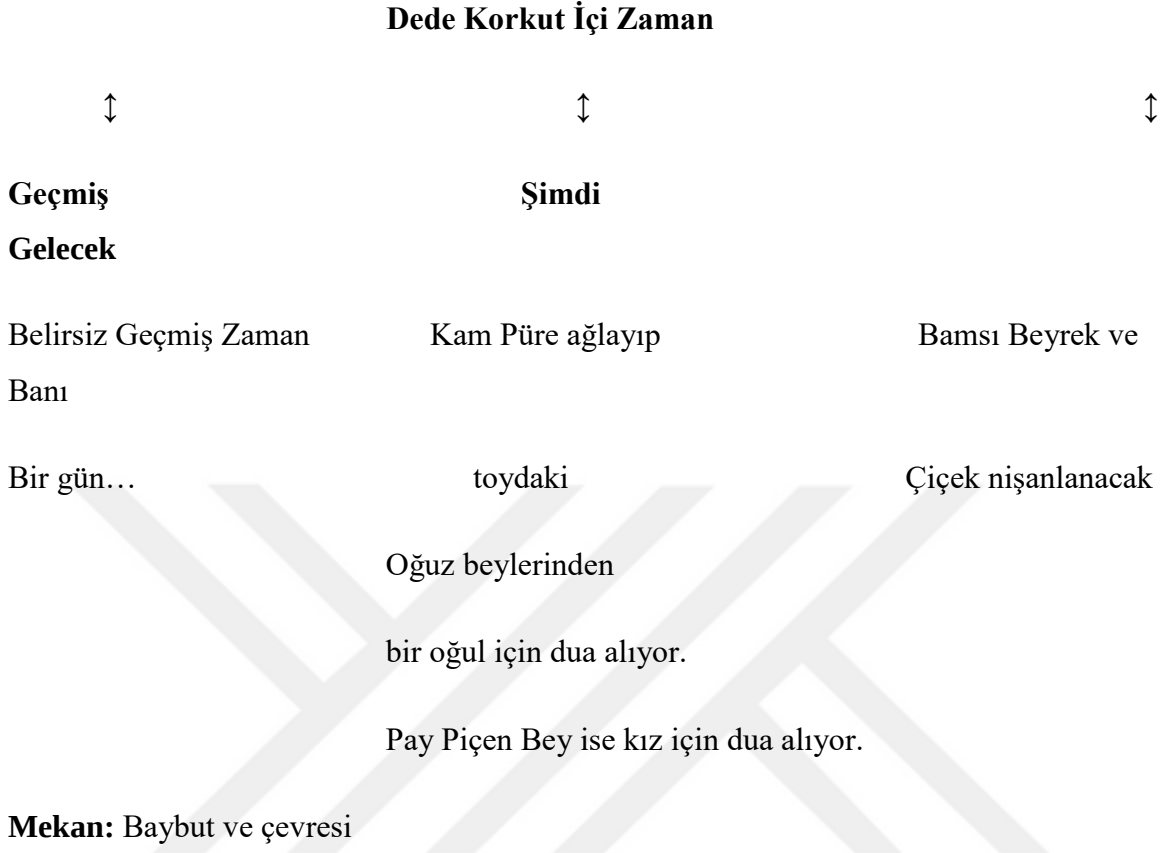
Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu Zaman/Mekan



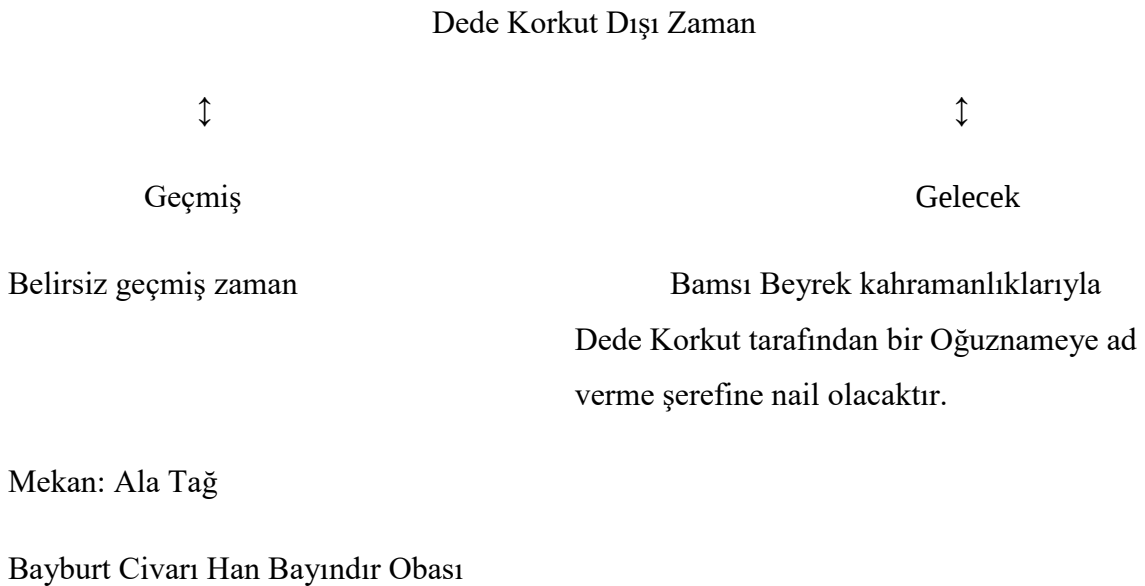
Mekan: Bayburt ve çevresi

Şekil 7.7. Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyu zaman/mezan ilişkisi

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu Zaman/Mekan



Şekil 7.8. Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyu zaman/mekan ilişkisi



Şekil 7.9. Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyu zaman/mekan ilişkisi

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu İlgili Karakterler

1. Pay Püre
2. Pay Piçen
3. Bamsı Beyrek
4. Banı Çiçek
5. Yalancı Oğlu Yaltaçuk
6. Delü Karçar
7. Dede Korkut

7.4. Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Oldığı Boyı Beyan İder Hanum Hey

Metin Bağıntısı

1. Kazan Bey şölen tertip eder.
2. On altı yaşında henüz yiğitliğini ispatlamamış olan Uruz'a bakıp ağlar.
3. Tatyana Kalesi yakınlarında, Kazan, oğlu Uruz ve beyleri ava çıkarlar.
4. Tatyana Kalesi tekfuru onlara saldırır.
5. Savaş çıkar.
6. Uruz esir düşer.
7. Oğuz Beyleri hep birlikte Uruz'u kurtarırlar.
8. Oğuzdan üç yüz er şehit olur.
9. Dede Korkut gelir ve dua eder.

Uruzun Tutsak Olduğu Boy Zaman/ Mekan

Dede Korkut İçi Zaman



Geçmiş Zaman



Gelecek Zaman

Belirsiz Geçmiş Zaman

Kazan Oğlu Uruz'u kurtaracaktır.

Mekan: Cızığlar, Ağlağan, Gökçe Dağ ve civarları

Şekil 7.10. Uruzun tutsak olduğu boy zaman/me kan ilişkisi

Uruzun Tutsak Olduğu Boy Eylem/ Mekan İlişkisi

1. Ulaş oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verir.
2. Kazan Bey, oğlu Uruz'un henüz bir yiğitlik gösterememiş olmasına üzülür ve ağlar.
3. Kazan Bey, üç yüz yiğit ile Uruz'u da beraberlerine alıp Tatyan Kalesi civarında ava çıkarlar.

Mekan: Tatyan Kalesi

4. Ak Sıka kalesinden tekfurun on altı bin askeri, Kazan bey ve yiğitlerinin üzerine baskın yaparlar.
5. Uruz esir düşer, kırk yiğidi şehit olur.
6. Burla Hatun şölen tertipler.

Mekan: Kazan Bey'in obası

7. Oğlunu göremeyen Burla Hatun, Kazan Beyi tekrar Tatyan Kalesine gönderir.

Mekan: Tatyan Kalesi

8. Kazan, Kanlı Dervend'de kafirlere yetişir.

Mekan: Kanlı Dervend

9. Büyük bir savaş çıkar.
10. Üç yüz Oğuz eri şehit düşer.
11. Uruz kurtarılır.

12. Kazan Bey, kazandığı savaş sonrası yedi gün yedi gece şenlik yapar.

Mekan: Ağca Sürmeli Kale

Kazan Bigin Oğlu Uruz'un Tutsak Oldığı Boy İlgili Karakterler ve Onların Zihni Hali

- 1.Kazan Bey (Oğlu Uruz henüz hiçbir kahramanlık gösteremediği için kederlidir.)
2. Uruz (Yaptığı başarısız baskın girişimi neticesinde esir düşer.)
3. Burla Hatun (Oğlu ilk avından başarılı bir biçimde dönememiştir, şölen hazırlığındayken obası büyük bir savaşa girmiştir.)
4. Kara Göne
5. Delü Dünder
- 6.Şir Şemseddin
- 7.Bamsı Beyrek
8. Kazılık Koca oğlu Yigenek
9. Dede Korkut

Kazan Bigin Oğlu Uruz'un Tutsak Düşüğü Boy İkincil Ölçüt Paralel Cümle Yapısı:

Dede Korkut gelip dua eder ve Oğuznameyi söyler.

7.5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyunu Anlatır

Metin Bağıntısı:

Mekan: Belirsiz Oğuz Eli

- 1.Deli Dumrul kuru çay üstündeki köprüden haraç alır.
- 2.Gücüne çok güvenerek Azrail'e meydan okur.
3. Dumrul, Azrail tarafından alt edilince Allah'a yalvarır ve aman diler.
4. Allah rızası için annesinden ve babasından can ister vermezler. Hanımı kabul eder.
- 5.Allah'tan ya ikimizin canını al ya da sana ibadetler edeyim beni bağışla diye aman diler.

6.Allah, anasının babsının canını alır, Dumrul ve hatununa yüz kırk yıl ömür verir.

7. Dede Korkut gelir, boy boylar.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı Zaman/Mekan İlişkisi

Duha Koca oğlu Deli Dumrul Destanında zaman destanda yer alan olağanüstülüklerle yakında ilişkilidir. Zaman, Oğuz zamanında islamiyetin yeni yeni ayıldığı dönemler olduğu tahmin edilen bir zaman dilimidir. Zira Deli Dumrul, İslami bir unsur olan “azrail” kavramını yeni öğrenmiştir. Bu durumda İslamiyetin yayılmasının ilk zamanları şeklinde bir zaman dilimi düşünülebilir.

Dede Korkut içi zaman kavramında ise, belirsiz geçmiş zamandan itibaren yüz kırk yıla dayanan bir zaman dilimi söz konusudur.

Mekan olarak Oğuz eli verilmiştir. Deli Dumrul’un yaptırdığı köprüde başlayan olaylar, Deli Dumrul’un otağı; Allah ve Azrail’in karşılıklı diyaloglarının geçtiği doğaüstü mekanlar şeklinde destanda karşımıza çıkmaktadır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı İlgili Karakterler ve Onların Zihni Hali

1.Delü Dumrul (Azrail’e meydan okuyan Deli Dumrul, Allah’ın her şeye kadir olduğunu öğrenir).

2.Azrail (Delü Dumrul’un meydan okumasına karşılık, canını almak ister ancak Allah , Azrail’i Dumrul’a karşı bir nevi sınav aracı olarak kullanmıştır).

3.Allah (Delü Dumrul’un kendisinin kadrine kudretine sığınmasından hoşalnır ve onun dileklerini yerine getirir).

4.Dumrul’un hatunu (Delü Dumrul için canını vermeyi kabul etmiştir).

5.Dumrul’un annesi ve babası (Delü Dumrul için mallarını gözden çıkarsalar da canlarını vermek istemezler).

7.6. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

Metin Bağntısı

- 1.Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister.
- 2.Oğlu, bahadır bir kız bulursa evlenebileceğini söyler.
3. Trabzon tekfurunun kızı uygn bir gelin adayı olarak düşünülür ancak onu almak için üç canavarın hakkından gelmesi gerekmektedir.
4. Kan Turalı üç canavarın da hakkından gelir.
- 5.Kan Turalı'nın yiğitliğini görünce Trabzon tekürü kızını (Selcen Hatun) Kan Turalı'ya verir.
- 6.Tekür pişman olunca altı yüz adamıyla Kan Turalı'nın üzerine yürür.
- 7.Selcen Hatun Kan Turalı'yı kurtarır.
- 8.Oğluu gören Kanlı Koca sevinir.
9. Selcen Hatun ve kan Turalı beraber Oğuz yurduna döndüler.
10. Dede Korkut gelip boy boyladı, soy soyladı.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu Zaman/ Mekan İlişkisi

Zaman, belirsiz geçmiş zamandır. Oğuz zamanı ifadesi destanın başında göze çarpmaktadır.

Mekan, Oğuz eli Trabzon, Oğuz serhatları olarak destanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu İlgili Karakterler

- 1.Kanlı Koca
- 2.Kan Turalı
- 3.Trabzon tekürü
4. Selcen Hatun

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu Eylem

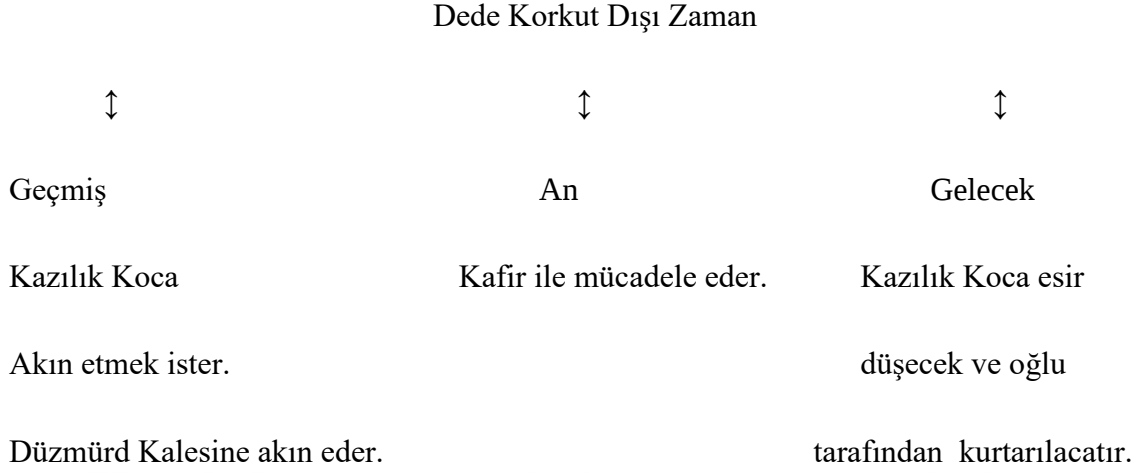
1. Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'yı evlendirmeyi teklif eder.
2. Kan Turalı, Trabzon tekfurunun kızın almak için üç canavarı haklar.
3. Kan Turalı ve Selcen Hatun için gerdek kurulur.
4. Kan Turalı, anne babasının elini öpmeye gider, o sırada düşman tekfur Oğuz eline baskına gelir.
5. Kan Turalı ve Selcen Hatun omuz omuza savaşırlar.
6. Kan Turalı ve Selce Hatun savaştan sonra bir kez daha kavuşurlar. Kanlı Koca'nın otağna giderler.
7. Toylar kurulur.
8. Dede Korkut gelir, boy boylar, soy soylar.

7.7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyunu Beyan Eder

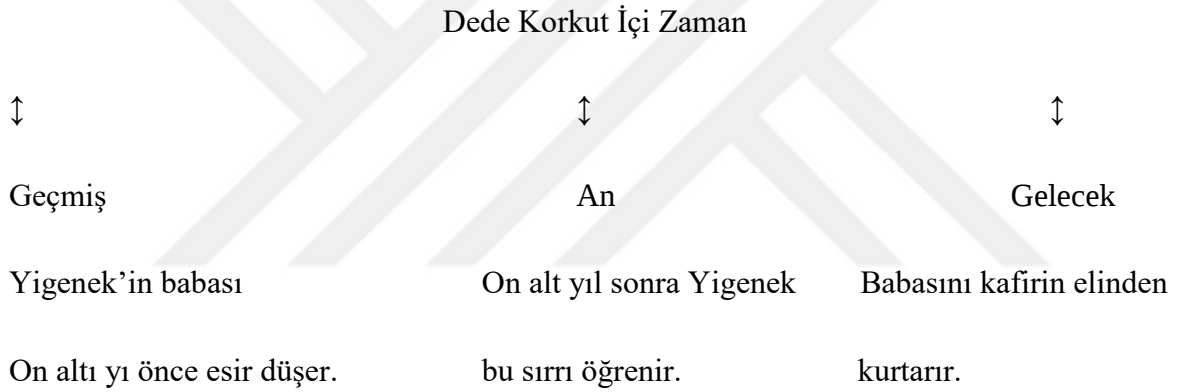
Metin Bağıntısı

1. Kazılık Koca, Bayındır Han'dan akın düzelemek için izin ister.
2. Düzmürd Kalesine akın ederler.
3. Kazılık Koca esir düşer.
4. On dört yıl bu sırrı oğlundan saklarlar.
5. Kara Göne'nin oğlu Budağ bu sırrı açık eder.
6. Yigenek babasını kurtarmak için Bayındır Han'dan izin ister.
7. Yirmi dört Oğuz boyu ile Yigenek yola koyulur.
8. Yigenek düşünde dayısını ve yiğitleriyle yaptığı savaşı görür.
9. Yigenek babası Kazılık Koca'yı kurtarır.
10. Düzmürd Kalesindeki kilise yerine mescit yaparlar.
11. Dede Korkut gelir, boy boylar, soy soylar.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu Zaman



Şekil 7.11. Kazılık Koca oğlu Yigenek boyu zaman ilişkisi



Şekil 7.12. Kazılık Koca oğlu Yigenek boyu zaman ilişkisi

Rüya unsuru kullanılarak zamanda sıçramalar bu destanda da karşımıza çıkmaktadır. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanında da olduğu gibi zamanda geri dönüş tekniği görülmektedir. Yigenek düşünde gördüklerini alplerine anlatır ancak uyandıktan ve akına gittikten sonra düşünde gördüklerini tekrar yaşamış olur.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyunu Beyan Eder

Mekan:

1. Bayındır Han'ın obası
2. Düzmürd Kalesi
3. Karadeniz civarı

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı Eylem

- 1.Kazılık Koca, Bayındır Han'dan onay aldıktan sonra Düzmürd Kalesine akın eder.
- 2.Kazılık Koca esir düşer ve on altı yıl esir kalır.
- 3.On altı yaşına giren yiğit oğlu Yigenek onu kafirden kurtarır.
4. Dede Korkut gelir ve Yigenek adına bir Oğuzname düzer.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı İlgili Karakterler

1. Kazılık Koca
2. Yigenek
3. 24 Oğuz bahadırı
4. Bayındır Han
5. Dede Korkut

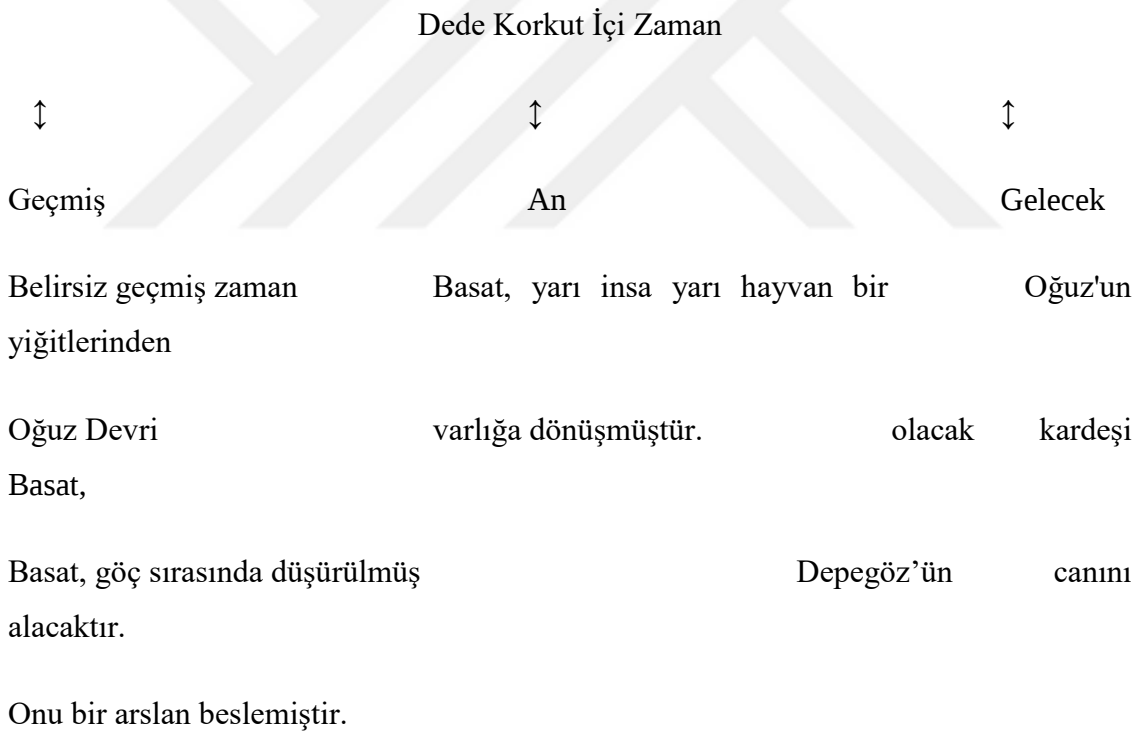
7.8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyu Anlatır

Metin Bağıntısı:

- 1.Oğuz, düşmandan kaçarken Aruz Koca'nın oğlu göç sırasında kaybolur.
2. Oğlanı bir aslan alır besler, büyütür.
- 3.Oğuz yurduna geldiğinde bu oğlancığın kim olduğunu anlamaz korkar.
- 4.Aruz Koca o benim oğlumdur, der.
- 5.Dede Korkut gelir, ona ad verir, sen insansın hayvanla musahip olma,der.
6. Konur Koca Saru Çoban peri kızını alı koyar.
- 7.Peri kızı yıl sonuna değin emanetini al ancak Oğuz2un başını derde sontun der.
- 8.Yığınakın altından Depegöz dünyaya gelir.
- 9.Aruz, Basat ile onu kardeş gibi büyütür.
- 10.Ancak zamanla Depegöz canavarlaşır.

- 11.Peri anası ona koruyucu bir yüzük verir, Depegöz harami olur.
- 12.Depegöz ve Dede Korkut bir antlaşma yaparlar. (Depegöz'e günde iki adam ve beş yüz koyun verilecektir.)
- 13.Kapak Kan'ın hatunu Basat'tan aman diler. Oğlunu kurtarmak ister.
- 14.Basat, Depegöz'ü gözünden yaralar.
15. Büyük bir mücadele sonunda Depegöz'ün başını keser.
16. Dede Korkut gelir ve büyük bir şölen tertip edilir.

Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Boyu Beyan Eder Hanum Hey Zaman /Mekan İlişkisi



Şekil 7.13. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü boyu beyan eder Hanum Hey zaman /mekan ilişkisi

Dede Korkut Dışı Zaman

↕	↕	↕
Geçmiş	An	Gelecek
Belirsiz geçmiş zaman	Basat, bir yiğit gibi	Basat, Oğuz'u
Basat'ı bir arslan büyötmüş, belasından	yetişiyor, gazalara	Depegöz
Depegöz, Saru Çoban'ın günahı yüzünden dünyaya gelmiştir.	katılıyor.	kurtaracaktır.
	↕	
	Depegöz , Basat'ın zıddına haramileşiyor ve Oğuz'un başına büyük belalar açıyor.	

Şekil 7.14. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü boyu beyan eder Hanum Hey zaman /mekan ilişkisi

Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Boyu Beyan Eder Eylem

Mekan: Oğuz Diyarı, Uzun Bınar

1. Bir arslan, Aruz Koca'nın oğlunu sahiplenir, büyötür. Bunun neticesinde bu oğlan arslana benzer bir insan olur.
2. Saru Çoban ve peri kızından Depegöz doğar.
3. Aruz Koca, Depegöz'e sahip çıkar, büyötür.
4. Depegöz, Oğuzlara korku ve bela salar.
5. Büyük mücadeleler sonunda Depegöz, Basat tarafından öldürölür.
6. Dedem Korkut gelir, boy boylar, soy soylar.

Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Boy İlgili Karakterler

1. Aruz Koca
2. Basat
3. Depegöz
4. Koca Saru Çoban

5. Peri Kızı
6. Kapak Kan'ın hatunu
7. Dede Korkut

7.9. Begil Oğlu Emrenün Boyın Beyan Eder

Metin Bağıntısı

1. Bayındır Han otağına gelen hediyelerin azlığına hayıflanır.
2. Begil Bey'e bir at, bir kılıç ve bir çomak verip onu sınır kumandanı tayin eder.
3. Begil av sırasında ayağını kırmış ve obanın diline düşmüştür.
4. Bunu fırsat bilen kafir obanın üzerine akın eder.
5. Begil'in oğluna Allahi kırk kulunun gücünü verir. Begil düşmanı helak eder.
6. Dede Korkut gelir, boy boylar, soy soylar ve bu Oğuznameyi begil oğlu Emren için söyler.

Begil Oğlu Emrenün Boyını Beyan Eder Zaman/Mekan İlişkisi

Zaman, belirsiz geçmiş zamandır. Hikaye, Bayındır Han'ın obasına bir yıl sonra gelen Begil'in hikayesiyle başlamaktadır.

Mekan: Gürcistan sınırı, Berde, Gence.

Zaman		
↕	↕	↕
Geçmiş	An	Gelecek
Begil, geyik avında ayağını kırmıştır. gelecektir.	Begil bu durumdan ötürü beş gündür divana çıkmıyor.	Bu durumdan faydalanmak isteyen kafir, baskına

Şekil 7.15. Begil oğlu Emrenün boyını beyan eder zaman/mekan ilişkisi

Begil Oğlu Emrenün Boyı Eylem/İlgili Karakterler

1. Bayındır Han, Begil'i Gürcistan sınırına, sınır kumandanlığına atyin eder.
2. Begil Bey, geyik avında attan düşer ve ayağını kırar.
3. Bu durumu fırsat bilen kafir, Bagil'in obasını basar.
4. Emren, babasının yerine kafirle çarpışır ve Allah'ın inayetiyle galip gelir.
5. Kafir, Begil'in dinin kabul eder.
6. Dede Korkut gelir ve bu Oğuznameyi Begi oğlu Emren için düzdü.

İlgili Karakterler:

1. Bayındır Han
2. Begil Bey
3. Begil'in eşi
4. Emren
5. Salur Kazan
6. Dede Korkut

7.10. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyunu Beyan Eder

Metin Bağıntısı

1. Uşun Koca'nın büyük oğlu Egrek yiğitliğini kanıtlamak için akın düzenler ve esir düşer
2. Segrek, ağabeyi Egrek'in esir düştüğünü öğrenince bunu alplığına yakıştıramaz ve onu kurtarmak için yola koyulur.
3. Uşun Koca ve Hatun düğün dernek kurup gitmesini engellemeye çalışırlarsa da başarılı olamadılar.
4. Segrek yola düşer.
5. Altı yüz kişi Segrek'i yenemez.
6. Egrek, tutsak olduğu zindandan çıkarılır.

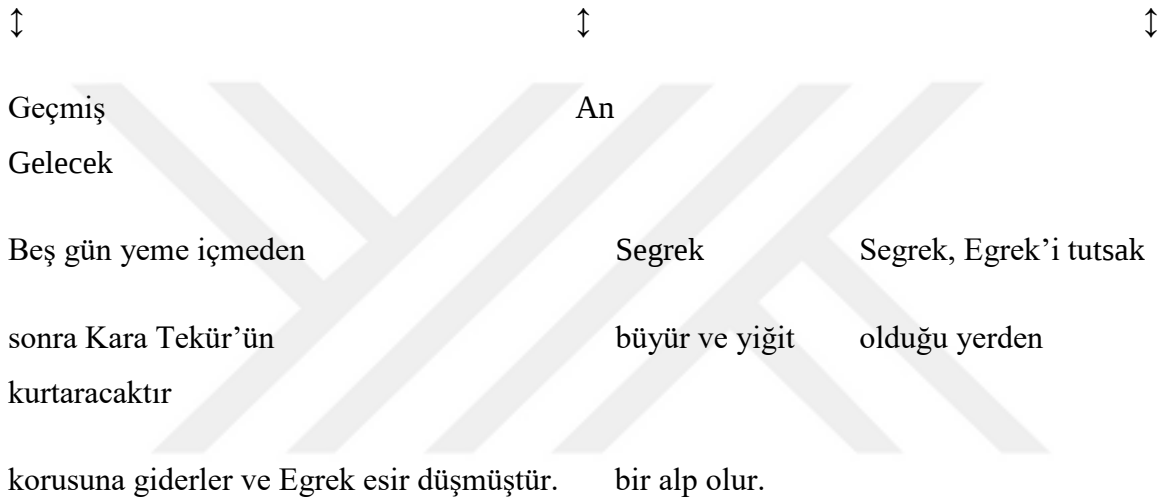
7.Egrek ve Segrek karşılıklı gelince kardeş olduklarını anlarlar.

8.Ataları sevindi.

9. Dede Korkut gelip boy boyladı, soy soyladı.

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyını Beyan Eder Zaman/Mekan

Zaman: Oğuz zamanında (belirsiz geçmiş zaman) Mekan: Şirögüven, Gökçe Deniz, Dereşam, Alınca Kalesi



Şekil 7.16. Uşun Koca oğlu Segrek boyını beyan eder zaman/mezan ilişkisi

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyını Beyan Eder/ İlgili karakterler

1.Segrek

2.Egrek

3.Uşun Koca

4. Segrek'in hatunu

5.Uşun Koca'nın hatunu

6.Dede Korkut

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyını Beyan Eder /Eylem

1. Egrek yiğitliğini kanıtlamak üzere yola çıkar ve esir düşer.
2. Segrek büyür.
3. Anası, babası ona bir hatun bulup düğün dernek kurarlar.
4. Segrek, ağabeyi Egrek'i kurtarmak ister.
5. Dereşam'dan geçip Kara Tekür'ün korusuna ulaşır.
6. Segrek, Egrek'i esir düştüğü yerden kurtarır.
7. Uşun Koca'ya varırlar. Sevinirler.
8. İki oğlunu da evlendiren Uşun Koca mutlu olur.
9. Dede Korkut gelir, boy boylar soy soylar.

7.11. Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Çıkardığı Boyu Beyan Eder

Metin Bağıntısı:

- 1.Trabzon tekfurı Han Kazan'a bir şahin gönderir.
2. Şahin'in düştüğü yere doğru giderler.
- 3.Salur Kazan esir düşer.
- 4.Tekfur'un karısı, ondan Salur kazan'ı serbest bırakmasını ister. (Ölümüzü dirimizi bırakmayacaklar diye korkar.)
- 5.Kazan, kafiri övmeyince tekfur onu tekrar zindana gönderir.
- 6.Kazan'ın oğlu büyür babasını sorar.
- 7.Tutsak olduğunu öğrendiği babasını kurtarmak üzere yiğitleriyle yola düşer.
- 8.Kazan'ı hiçbir alp alt edemez. Uruz ile karşı karşıya gelir.
- 9.Uruz, babasına kıyamaz.
- 10.Kaleyi alırlar.
11. Kiliseyi, mescide dönüştürürler.

12. Dedem Korkut gelip kopuzu eşliğinde hayır dualar eder.

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Çıkardığı Boyu Beyan Eder

Zaman		
↕	↕	↕
Geçmiş	An	Gelecek
Belirsiz Geçmiş Zaman	Uruz, babasının esir	Uruz, babasını
Salur Kazan uyurken	olduğunu öğreniyor.	
kurtaracak,Tumanın		
kafir onu esir alır.	Onu kurtarmak üzere	Kalesi alınıp,
Tumanın Kalesine bırakmıştır.	yola düşüyor.	Mescide
		dönüştürülecek.

Mekan: Tumanın Kalesi

Şekil 7.11.1. Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'u çıkardığı boyu beyan eder zaman

Eylem:

- 1.Kazan bir şahinin peşine düşer ve Trabzon tekfurunun kalesinin yakınlarına kadar gider, orada uyuyakalır.
- 2.Uykuda esir düşer.
- 3.Tekfurun karısı korkudan, Kazan'ın serbest bırakılmasını ister.
- 4.Kazan, kafiye övgüler düzmeyince tekrar zindana atılır.
- 5.Oğuz alpları ve Uruz onu kurtarmaya yola çıkarlar.
- 6.Tumanın Kalesinde çarpışırlar.
7. Salur Kazan'ı kimse alt edemez. Uruz, ona aman eder ve kurtarır.
8. Kazan, Oğuz yurduna geri döner.

9. Yedi gün yedi gece düğün dernek kurulur.

10.Dedem Korkut gelip hayır dualar eder.

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Çıkardığı Boyu Beyan Eder/ İlgili Karakterler

1.Salur Kazan

2.Trabzon tekfurı

3.Tekfurun hanımı

4.Uruz

5. Uruz'un anası

6.Kara Göne, Beyrek, Eylik Koca, Dülek Evren, Düzen Oğlu Alp Rüstem

7.Dede Korkut

7.12. İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu Beyan Eder

Metin Bağıntısı:

1.Üç Ok, Boz Ok Kazan'ın evini yağmalarken hep bir arada olmuş ancak bir seferinde İç Oğuz yalnız başına yağma etmiş.

2.Buna gücenen Taş Oğuz Beyleri düşmanlık beslemişler.(Aruz Emen ve yiğitleri)

3.Kılbaş aracı olarak gider ve Aruz'un Kazan'a düşmanlığını öğrenir.

4.Aruz bir tuzak ile damadı Beyrek'i öldürür.

5.Beyrek kanının yerde bırakılmaması diler.

6.İç Oğuz beyleri Kazan başta olmak üzere, Taş Oğuz'a yürürler ve AruzKoca'nın kellesini alırlar.

7.Beyreğin kanı dayısından alınır.

8.Dede Korkut gelir, gazi erenlerin başına gelenleri anlatır.

İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy Zaman/Mekan

Mekan: Kazan Han'ın obası, Aruz'un obası

Geçmiş: Üç Ok Boz Ok beyleri yağmayı her zaman beraber yaparlarmış ancak en son yağmaya yalnız İç Oğuz beyleri katılmıştır.

An: Yağmadan habersiz olan Dış Oğuz beyleri buna isyan ediyorlar. Aruz Koca asiliğe önderlik ediyor.

Gelecek: Aruz Koca, Beyrek'i, İç Oğuz beyleriyle barışmasına yardım istemek için kandırarak obasına çağırır ve onu orada öldürür. Bu olay İç Oğuz ve Dış Oğuzun savaşına ve neticede Aruz Koca'nın ölmesine sebep olacaktır.

İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy /İlgili Karakterler

1.Salur Kazan

2. Aruz Koca

3.Kılbaş

4. Beyrek

5.Emen, Alp Rüstem, Dülek Evren

6.Kara Göne

7.Dede Korkut



8. TÜRKÇEDE BAKIŞ/KILINIŞ KATEGORİSİ

Her eylem doğal olarak bir kılınışa ve kılınış birliğine sahiptir. Eylemlere ekler getirilebilir veya valenzine uygun kelimelerle bağlanabilir. Bu oluşun bağı kılınış birliği denmektedir. Kılınış birliği evrenseldir göreceli değildir. Kılınış birliğinin zaman ekleri olarak çekimlenmesiyle beraber ‘bakış birliği’ oluşur. Türkçe fillerde kılınış hakkındaki bilinen ilk çalışma Lars Johanson’un Aspekt im Turkish adlı çalışmasıdır. Her eylem tabanı valenzine uygun kelimelerle bağlanabilir. Cümlelerin anlamına uygun olarak zaman veya kip ekleriyle çekimlenebilir. İşte eylem tabanının bu özelliği onun kılınışını ifade eder. Kılınışı oluşturan bu bağı kılınış birliği denir. Kılınış birliğinin zaman ekleri olarak çekimlenmesiyle beraber de bakış birliği oluşur. Türkiye Türkçesinde bakış kavramı terimsel olarak iki türlü kullanılmaktadır. Bakış kavramı çoğu kez görünüş terimiyle karşılanmaktadır. Ancak Uğurlu’ya göre ‘görünüş’ uygun bir terim değildir. Çünkü “görün-“ dönüşlü çatıdır. Ancak bakış konusunda çekimli fiilin görünmesinden ziyade özne tarafından nasıl görüldüğü önemlidir. Bakış konusunda çekimli fiilin farklı noktalarda hangi gözle görüldüğü esas alınır. Eylemde bakış kavramını anlayabilmek için öncelikle zaman ve kılınış kavramlarını ortaya koymak gerekir (Uğurlu, 2003: 124-125).

Zaman, içinde olayın gerçekleştiği kabul edilmiş ölçütlere göre bölümlenebilen süredir. Zaman çizgisi ise bir olayın konuşma anına göre öncekilik, sonrakilik veya aynı anda olma durumunu ifade eder (Karadoğan, 2009: 2).

Her eylem kendiliğinden bir kılınışa yani cereyan tarzına sahiptir. Eyleme ekler getirilebilir veya istemine uygun kelimelerle bağlanabilir. Böylece eylemin önceki kılınışı korunabileceği gibi değişikliğe de uğratılabilir.

Johanson’un Kılınış tasnifi şöyledir:

- Ön sınırı vurgulayan eylem tabanı otur-, yat-, kalk-
- Son sınırı vurgulayan eylem tabanı öl-, bit-, tüket-
- Sınır vurgulamayan ancak valenz ile değişen (Ben gelene kadar hepsini ye)
 - Uzun sürede
 - Bir seferde
 - Tekrarlanma
 - Sık yapılma

- Oluşmaya başlama
- Bir sonuca yol açma

Olay, dili kullananlar tarafından diğer göstergelerden ayırt edilmek amacıyla bir fiil tabanı ve değişimi bildiren harekettir (Karadoğan: 2009, s. 1). Olay sözcüğünden kavramsal olarak anlaşılacak şey, dilin yansıdığı dünyadaki her türlü harekettir. Dilin yansıdığı dünyada olayları fiil tabanları karşılar.

Zeynep Korkmaz'a göre fiil tabanlarına ait zaman fiilin gösterdiği oluş ve kılınışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir gramer kategorisidir. Dilsel olarak zaman, dilsel bir olayın meydana geldiği zaman dilimidir. Dilsel zaman üç grup halinde incelenebilir:

- Konuşma zamanı (Speech time) Öznenin içinde bulunduğu zamandır.
- Olay zamanı (Event time) Olayın gerçekleştiği zamandır.
- Atıf zamanı (Reference time) Öznenin olaya baktığı zamandır.

Örnek: Ali şimdi yemek yiyor. (1) Yağız oyun oynuyor.

Ali dün yemek yedi. (2) Yağız dün oyun oynadı.

Ben eve geldiğimde Ali yemeğini seçmişti. (3) Ben işten döndüğümde Yağız oyun oynamıştı.

Ali bir saat sonra yemek yiyecek. (4) Yağız bir saat sonra oyun oynayacak.

Ali yarın bu saatte bir saat sonra yemek yemiş olacak. (5) Yağız yarın bu saatte bir saat önce oyun oynamış olacak.

- (1) $OZ = AZ = KZ$
- (2) $OZ = AZ < KZ$
- (3) $OZ > AZ > KZ$
- (4) $KZ < AZ = OZ$
- (5) $KZ > OZ < AZ$

Fiil tabanlarında gerçekleşme biçimine göre fiillerin başlama bitiş veya süreklilik gibi olayların bazı önemli noktaları vardır. Bazı fiil tabanlarında başlangıç, bazılarında ise bitiş noktası önemli sınır noktalarıdır.

Sınır (crucial limit) fiil tabanlarındaki olayın aşılması ya da ulaşılması gereken önemli nokta olarak tanımlanabilmektedir.

SINIR

↔

Başlama	Bitiş
(ön sınır)	(son)
Ön sınır vurgulu	Son sınır vurgulu
Uyu-, başla-,gel-	Kırıl-, küs-, kaçır-,

Şekil 8.1. Sınır kavramının şeması

Süreklilik: Bazı fiil tabanlarındaki olayın somutlaşması yahut gerçekleşmiş sayılması için, aşılması veya ulaşılması gereken bir nokta sınırdan söz edilemez. Bu tip fiil tabanlarında eylemin gerçekleşme zamanı sürmekte yani zaman çizgisi üzerinde yatay bir seyir izlemektedir (Karadoğan,2009: 4).

Yaşa- eylem tabanında önemli nokta ne başlangıç ne de son noktadır. Bu fiilin gerçekleşmiş sayılabilmesi için aşılması ya da ulaşılması gereken herhangi bir zaman sorunsalından söz edilemez. Bu eylem tabanında önemli olan sürekliliktir. Ancak bu noktada önemli bir konunun altı dikkatle çizilmelidir. Fiil tabanında son nokta (son sınır) önemliyken süreklilik ya da son sınırın bir önemini göremezken süreğinin vurgulu olduğu eylem tabanlarında; ön sınırın önemi de göz ardı edilmemelidir. Son sınırı vurgulayan eylem tabanlarının bir kısmında fiilin gerçekleşmiş sayılabilmesi için bir noktaya ulaşılması ya da o ulaşılan noktanın da aşılması gerekir. İşte bu noktada eylem tabanının son sınırı vurguladığından söz edilebilir. Bu noktada eylem tabanında süreğinin ya da ön sınırın hiçbir önemi yoktur denilebilir. Ancak özel bir durumdan söz etmek gerekir ki bir takım eylem tabanında son sınırın vurgusu belirlenebilirken farazi bir süreklilikten söz edilebilir.

Son sınırın önemli olduğu eylem tabanları incelenirken iki nokta dikkatle incelenir; eylemin sonlu veya sonsuz olması en temel kriterdir ki bu kılınıştan tipinin belirlenmesinde de önemli bir rol üstlenir. Ancak Türkiye Türkçesi için durum biraz farklıdır. Kılınıştan tipinin belirlenebilmesi için aşılması gereken bir ön sınır durumu da söz konusudur. Bu nedenle

eylem tabanının sonlu (telic) ya da sonsuz (atelic) olması eylem tabanına ait kılınış tipini belirlemek için yeterli bir ölçüt değildir.

Bakış ve kılınışın birbirinden ayrıldığı dört temel noktadan söz edilebilir. Bunlar;

-Olay

-Başlangıç sınırı

-Bitiş sınırı

-Sürek

Temel olarak iki türlü bakıştan söz edilebilir: -Sınırlar arası bakış - Sınırlar ötesi bakış

Bakışa göre anlatma tarzları iki türdür; dışarıdan anlatma tarzı ve içerden anlatma tarzı.

-İçerden Anlatma Tarzı: (Şimdi→ Sürek→Yöneliş noktası) Olaya değil farkında olunan konuşma anına yönelmiştir. Sınırlar arası bakış hakimdir. Yöneliş noktasına bağlı içerden anlatma tarzı görülür. Şimdiki zaman, daha önce olan ya da olacak olaylarla ilgili kullanılabilir. Olayın belirleme noktası bu durumu açıklığa kavuşturur

Not: Sınırlar ötesi bakışta olay görülen noktada kaybolmuş ancak tesirleri halen devam etmektedir.

-Dışardan Anlatma Tarzı: Dışardan anlatım tarzında olay yöneliş noktasına bağlı kalınmadan tarihi olarak dile getirilir. Dikkat bir bütün olarak olaya yönelmiştir. Dışardan anlatma tarzında sınırlar ötesi bakış esastır. Bu noktada olayların dizilişi önemi bir rol oynar (Uğurlu, 2003: 124-125).

Konuşmanın olay ile zaman çizgisi üzerindeki dizilişi hakkındaki formül ise şöyledir:

$K > B.N = \text{Öncekilik} > \text{Geçmiş} = \text{Sınırlar ötesi bakış} = \text{Dışardan anlatma tarzı}$

$K < B.N. = \text{Sonrakilik} > \text{Gelecek zaman} = \text{Sınırlarötesi} > \text{Öngörülü bakış}$

8.1. Bakış Türünü Belirleme

Türkiye Türkçesinde ‘bakış’ı tanımlayabilmek için öncelikle iki noktayı belirlemek gerekir:

1. Konuşanın yöneliş/ odaklanma noktası
2. Olayın belirleme noktası

Yöneliş Noktası: Konuşmanın zaman çizgisindeki ‘an’ı olarak tanımlanabilmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinde şimdikin bir başka ana taşınmasında söz konusu olabilir. Var ol- bulun- vb...

Belirleme Noktası: Bir olayın olmuş sayılabilmesi için zaman çizgisi üzerindeki aşılması gereken noktadır. Belirleme noktası yerine bir saate kadar, geçen yıl vb... gibi zaman belirteçleri de kullanılabilir. Böyle ifadelerle belirleyici denir (Uğurlu, 2003: 124-125).

Örnek: -IyordU, -mAktAydI süreği ifade eden belirleme noktalarıdır.

L.Johanson’a göre eylemler kılınışlarına göre şöyle sınıflandırılabilir:

- Ön sınırı vurgulayan
- Son sınırı vurgulayan ↔ Yöneliş noktasına göre
- Sınır vurgulamayan
- Uzun sürede
- Sık yapılma
- Bir seferde
- Oluşmaya başlama ↔ Belirleme noktasına göre
- Tekrarlanma
- Bir sonuca yol açma

Dünya üzerindeki bütün kök ve gövde eylemlerin bir oluş veya kılınış biçimi vardır. İşte bu biçim onların kılınış tarzını gösterir. Eylem tabanlarına ait kılınış tiplerini tasnif etmek amacıyla bazı kıstaslar kullanılmaktadır. Bu kıstaslar evrensel nitelikte olması gerektiğinden dünya üzerindeki her eylem tabanında gözlemlenebilme özelliği olan bazı ölçütler belirlenmiştir. Evrensel olarak kabul edilen eylemin kılınış tipini belirlemek için kullanılan kılınış ölçütleri vardır. Bunlar fiilin belirleme ve yöneliş noktalarına göre belirlenen ÖSV, SSV, SÜV ve SVM fiilleridir. Bunların dışında Türkiye Türkçesinde

kılınışla ilgili olarak kıstas olarak görülen bazı biçimbirimler vardır. Bunları sıralamak gerekirse; -mAyA başla- yapısı, -yor yapısı, zarf-fiil yapıları, çekimleme sıklığı, ölçme-değerlendirme şeklinde belli başlı kriterler sıralanabilir.

-mAyA başla- : Ön sınırı vurgulayan eylemlerle uyumlu olan bu yapı süreği vurgulayan eylem tabanlarıyla kullanıldığında kılınış değişikliği meydana getirerek ön sınırı vurgulayan eylem tabanlarına yaklaşır.

Örnek: İşleri bittikten sonra çalışmaya başladı. (çalış- eylem tabanı → -sv iken +ös durumuna geçmiştir.

Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir nokta daha vardır ki o da +ös 'ler de tabanda birbirini takip eden iki ayrı ola mevcuttur. Birinci olay -mAyA başla- biçimbiriminin görevini yerine getirdiğinden +ös'lerde tekrar bu yapıyı kullanmaya ihtiyaç yoktur.

-mAyA devam et- : Ön sınırı ve süreği vurgulayan eylemlerle uyumluluk gösteren bir yapıdır.

-yOr yapısı: -yOr Dowty'nin kılınış ölçütlerine göre [x- iyor----- demek ki x-dı] biçiminde bir kalıp cümleyle + SSV ve + SV eylem tabanlarına uygun bir kılınış tarzına sahiptir.

+ÖS Ayran içiyor, demek ki içdi.

+SV Geliyor, demek ki gelmek üzere.

+SS Düşüyor, demek ki düşmek üzere.

Bunların yanı sıra Türkçe kılınış tiplerini belirlerken kullanabileceğimiz önemli bir ölçüt de zarf fiil parçalarıdır (Karadoğan, 2009: 25-29).

-ArAk: +SS'lerle +SV'lerle kurulan eylem tabanlarıyla uyumlu zarf fiil parçalarıdır. -ArAk yapısında zarf fiil parçasındaki olay (zp) gerçekleşip tamamlanır daha sonra temel parça (tp) daki olay gerçekleşir.

Korkarak, odanın kapısını çaldı. Korkarak= Zarf-fiil parçası Odanın kapısını çaldı.= Temel Parça

-A zarf-fiil parçası ile kurulan eylem tabanlarında kılınış tipi tekrarlanarak gerçekleşen bir olayı ifade etmektedir.

Çocuklar düşe kalka büyürler. +SS, +SV ile eylem tabanlarına uyumludur.

Zarf fiil parçasında olay tekrarlanarak gerçekleşirken temel parçadaki olay son sınıra vurgu yapan bir eylem tabanıdır.

-DıktAn sonra zarf fiil yapısı eylem tabanlarında aşılması gereken ön sınırı vurgulayan yapıları tasnif etmeye uygun bir kılınış tarzını ifade etmektedir. Bu kılınış tarzında zarf fiil parçasına ait kısımdaki eylem tabanı son sınırı yahut da süreği vurguluyorsa öncelikle bu kısımdaki olay gerçekleşir daha sonra temel parçadaki ön sınırı vurgulaması beklenen eylem tabanına ait olay olgu yahut kılınış gerçekleşir. İstisnai bir durumdan söz etmek gerekir ki bu da zarf fiil parçasına ait kısımda gerçekleşen olaya ait eylem tabanı ön sınırı vurguluyor ise temel parçada gerçekleşen olaya ait son sınırı vurgulayan eylem tabanındaki olay aynı anda gerçekleşmektedir; yöneliş noktaları eş zamanlıdır.

Sesini duyduktan sonra başını kaldırdı.

↔ ↔

(Zarf fiil parçası)Ö.S.

S.S. (Temel parça)

Ön sınırı vurgulayan eylem tabanı

(duymak) son sınırı vurgulayan eylem tabanına ait olay ile eş zamanlı gerçekleşmektedir.

Çekimlenme sıklığı, ölçme ve değerlendirme yine bilinen belli başlı kılınış ölçütlerindendir. Çekimlenme sıklığı belli bir edebi metnin içinde yer alan eylem tabanlarının; + ÖS, + SS, + SV eylem tabanları olarak sınıflandırıldıktan sonra bunların da en çok şimdiki zamana göre mi yoksa geçmiş zamana göre mi çekimlendiğinin istatistik hesaplarla yüzdelik dilim olarak ölçme değerlendirme tekniklerine tâbi tutulmalarını ifade eden kılınış ölçütlerindendir.

8.2. Kılınış Değişikliği

Her eylem tabanı kendiliğinden bir kılınış tarzına sahiptir. Kılınış tarzına uygun biçimde birtakım ekler veya kelimelerle bağlanan eylem tabanları doğal olarak kendi aralarında bir kılınış birliğine sahiptir. Kılınış birliğini oluşturan sözcükler, ekler veya eylem tabanları kendi aralarında daha farklı ekler alarak yahut daha farklı eylem tabanlarıyla bağlanarak bulundukları kılınış tarzında kalabilir veya kılınış tarzlarını değiştirebilirler. Tümce içinde kullanılan sözcükler yan yana gelerek bir bağlam oluştururlar ve bu bağlam

dahilinde çeşitli ilişkiler kurarak çeşitli anlam değişiklikleri ile ‘anlam birliği’ kurarlar. Tıpkı bağlama göre anlam değişikliğine uğrayan sözcüklerde olduğu gibi eylemlerde tümcede kullanılış biçimine, görevine, aldığı eklere veya bağlandıkları diğer birliklere göre ya bulunduğu kılınışı kuvvetlendirir veya kılınışı değişikliğine uğrayabilir. Metin bağlamına göre eylem tabanı kendisine bağlanan veya kendisinin bağlandığı diğer kelimelerle ya da birliklerle etkileşime girerek kılınışı tipini değiştirerek başka bir kılınışı tipine geçebilir (Karadoğan: 2009 s:41).

Kılınışı değişikliği her eylem tabanında farklı özellik gösterir. Lars Johanson çalışmasında Türkçe eylem tabanlarına ait kılınışı değişikliklerinin üç farklı şekilde gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir; sınırlama, tekrarlama, farksızlaştırma.

Johanson’un kılınışı değişikliği tasnifinde yer alan sınırlama teriminden anlaşılan sonsuz (atelic) bir eylem tabanının kılınışı birliğindeki değişikliklerle beraber sonlu (telic) bir eylem tabanına dönüşmesi sınırlamayı ifade etmektedir. Türkçe eylem tabanlarında kılınışı tipini belirlerken kullanılan kriterlerden olan –mAyA başla- ve –dİktAn sonra +SV (süresi vurgulayan) durumdaki eylemlerin kılınışı tipini +ÖS eylem tabanlarına yaklaşıtırlar.

8.3. Kılınışı Değişikliği Tiplerinin Etkinlik Dereceleri

Bir eylem tabanının herhangi bir kılınışı tipine dahil olarak bir kılınışı birliği oluşturması, o eylem tabanının temsil ettiği kılınışı birliğine dahil olan bütün üst ve alt yapılarıyla olan ilişkileriyle direkt ilgilidir. Bununla beraber bir eylem tabanı aynı anda farklı kılınışı tipi derecelerini bünyesinde barındırabilmektedir. Kılınışı tipleri metin bağlamında eylem tabanına etki edebilecek diğer bütün bağımlı ve bağımsız biçim birimlerin etkisiyle değişikliğe uğrayabilmektedir. Kılınışı tipi değişikliklerine uğrayan eylem tabanında hangi kılınışı tipinin daha baskın olacağına etkinlik derecelerinin incelenmesi sonucunda ulaşılabilmektedir.

Eylemlerde kılınışı değişikliği çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir:

1-Sınırlama

Sınırlama ‘sonsuz’ nitelikteki bitimsiz bir fiilin çeşitli tamlayıcılar yahut bağlam eşliğinde ‘sonlu’ bitimli bir eylemin kılınışına geçme biçimidir. Türkçe eylem tabanlarının

kılınış tiplerini tespit ederken kullanılacak en önemli kriterlerden olan +DıktAn sonra biçimbirimi tümcede geçen iki farklı ya da aynı kılınış tipine sahip olayı sınırlandırarak kılınış tiplerinde değişikliklere sebep olabilir.

-Zamanda sınırlama: (+SV) yahut +(ÖS) vurgulayan olayın gerçekleşme süresini sınırlandırmak suretiyle eylem tabanı zaman belirteçleriyle (iki saat, üç ay, beş gün..vs.)kılınış birliğine girebilir. Bu durumda eylem tabanı süreği vurgulayan veya ön sınırı vurgulayan durumdayken kılınış tipini değiştirir ve (+SS) durumuna girer.

Örn. Yağız, iki buçuk saat parkta oynadı. (Oyna- +SV durumdayken sınırlanarak +SS durumuna geçer.

-Nesneyi sınırlama: Nesneyi sınırlama geçişli eylem tabanlarında görülmektedir. Türkiye Türkçesinde +ÖS vurgulayan eylem tabanları geçişsiz olduğundan nesneyi sınırlama tipi kılınış değişikliği +SV eylem tabanlarında görülmektedir. Nesne sınırlanınca kılınış tipi değişir +SV eylem tabanı +SS durumuna döner.

2-Tekrarlama: Tekrarlama, sonlu (telic) bir olayın tekrarlanarak sonsuz(atelic) duruma geçmesidir (Johanson 1971: 205 vd.). Türkçe eylem tabanlarında tekrarlama yoluyla kılınış değişikliği (+SS) görülebilmektedir.

-Zamanda tekrarlama: Eylem tabanlarına süreklilik ve tekrarlılık bildiren zaman belirteçleri bağlanınca eylemin kılınış tipi değişebilir ve zamanda tekrarlama yoluyla +SS eylem tabanı –SV grubuna geçebilir.

Örn. Ezgi her bahar hastalanır.

Bu araba daima buraya gelince istop ediyor.

-Nesneyi tekrarlama: Nesnede tekrarlama sonucu kılınış tipi değişikliği ancak nesne alan geçişli eylem tabanları için söz konusu olabilir. Tümcede eylem tabanına bağlı olan nesne tekrarlandığını belirtecek sayı sıfatlarıyla, çokluk ekleriyle eylemin de süreğini vurgular duruma geçer. +SS bir eylem tabanı böyle çoğul bir nesneye bağlanırsa eylemin kılınış tipi de bundan etkilenecek –SV eylem tabanı tipine geçer.

Örn. Kütüphane müdürü öğrencilere yeni görevler verdi.

-Özneyi tekrarlama: Bu değişiklik tipi geçişsiz eylem tabanlarında görülmektedir. Eylemi gerçekleştiren öznenin çoğul olması durumunda son sınır ortadan kalkıp bunun yerine süreğin vurgulandığı kılınış tipi ortaya çıkmaktadır.

Örn. Toplantıdakiler yavaş yavaş dağıldılar.

-Genelleyerek tekrarlama: Metin kapsamında tümce içinde kullanılmış olan çeşitli işaret sıfatları, belirtme durum ekleri ile eylem tabanlarına ait kılınış tipleri değişikliklere uğrayabilmektedir. Eylem tabanına bağlanan nesne belirtme durum eki alınca belirlilik, belirtme durum eki almayınca ise belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu tip belirsiz durumlarda eylem tabanındaki son sınır vurgusu da ortadan kalkmak suretiyle kılınış tipi değişerek –SV eylem tabanları ortaya çıkmaktadır.

3-Vurgulama

-Sürek vurgulama: +ÖS vurgulayan eylem tabanlarında görülür. Ön sınırı vurgulayan eylem tabanlarında ön sınıra kadar bir olay, ön sınırdan sonra ise süreği oluşturan ikinci olay söz konusudur. +ÖS 'lerde sürek vurgulandığında o1 deki ös kılınış tipini değiştirerek süreği vurgulayan eylem tipine dönüşür.

-Tamlayıcılarla vurgulama: +ÖS vurgulayan bir eylem tabanına hala, sürekli, durmadan, iki dakika, üç saat, bir süre .. gibi zaman belirteçleri bağlandığında kılınış tipi değişikliğe uğrar ve +ös deki eylem tabanı +sv durumuna geçer.

-Zarf-fiil ekleriyle vurgulama: Türkiye Türkçesinde –(A) r / -(A)rmAz zarf fiil eki anlam olarak eylemin kısa bir süre içinde gerçekleştirildiği vurgusunu yapmaktadır.

-Yardımcı fiille vurgulama: -I ver tezlik bildiren yardımcı eylemi +ÖS vurgulayan eylem tabanlarıyla ilgilidir. Üslupla ilgili bir tercihtir. Eylemin kılınışının kısa ya da görece kısa sürede gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Karadoğan, 2009: 41-50).

-İstemle vurgulama:

-Çekimle vurgulama

-Bağlamda vurgulama

-Önsınırı vurgulama

8.4. Eylemlerin Kılınış Tiplerine Göre Sınıflandırılması

A

aç-: açmak

a.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-up: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-uban: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

açık-: acımak

a.-mamış-iken: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı, ilk kılınış birliğinde son sınırı vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğramıştır. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

açıl-: açılmak

a.-sun: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-acak olur ise: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

ağar-: ağarmak

a.-duğının: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ağla-: ağlamak

a.-ram: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-r mısın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-yu: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-yup: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-yuban: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.yubanı: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-duğum: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-mayayın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-magıl: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-mayasın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

al-: almak.

a.up: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-updur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

a.-mış yiğit: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-acağı kız: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-mayınça: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

a.-madın: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

an-: anmak, zikretmek

a.-a tursun: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre tekrarlanarak yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ara-: aramak

a.-yı gideyim: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre tekrarlanarak yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

B

bağda-: Güreşte sarma takmak.

b.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

bağışla-: bağışlamak, affetmek, hediye etmek.

b.-r-idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre tekrarlanarak yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-mış idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

bağlan-: bağlanmak, bağlanılmak

b.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-anda: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.duğın: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Belirleme noktası esas alınmıştır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-madın: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

bak-: bakmak

b.-ar: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre sık yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-sa: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-am: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-arak: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Yöneliş noktası esas alınmıştır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-up: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Yöneliş noktası esas alınmıştır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-ar ol-: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-duğumda: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-ar-idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-a-y-idinüz: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-maz mısın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-maduğum: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

banla-: ezan okumak, bağırmak

b.-yanda: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-dukda: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

bayı-: zengin olmak, zenginleşmek

b.-maz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

becer-: becermek

b.-i bilmez: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

bil-: bilmek

b.-ürsin: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-ür misin: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-ür: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-ür misiz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-eyim: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-gil: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-esin: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-üp: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-en: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-düşün: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-miş olun: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-ür-idük: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-se-y-idüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

b.-men: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-mezüz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-medük: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-mediler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-meyinçe: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-mez-isem: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-emediler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

bin-: binmek

b.-üben: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-übeni: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-inçe: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

b.-er ol-: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-erüm yok: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-dügüm yok: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

b.-er-imiş: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla eylem tabanı ilk kılınış birliğinde süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken, kılınış değişikliğine uğramıştır. Son sınırı vurgulayan kılınış tipine geçmiştir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışarıdan anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar ötesi bakış vardır.

boyla-: destan söylemek, hikaye anlatmak.

b.-dukda: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Yöneliş noktası esas alınmıştır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

buzla-: bağıra bağıra ağlamak, feryad etmek, deve bağırarak

b.-yayın mı: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-up: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-mayayın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir

b.-t-magıl: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-t-ur mı olur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

b.-madın: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

C

casusla-: casusluk yapmak.

c.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

Ç

çağır-: seslenmek, davet etmek, manzum söylemek.

ç.-ur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

ç.-uñ: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-a: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-up: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-uban: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

çal-: çalmak, saz çalmak, vurmak, hırsızlık etmek.

ç.-ar mısın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

ç.-ayım: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-ayın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-ayın mı: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-am: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-a: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-a bilen: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre sık yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-up: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-ınça: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

ç.-duğı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

ç.-ar- iseñ: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-madum: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

ç.-masa: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ç.-mayınça: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

D

dala-: ısırmak, yağma veya talan etmek.

d.-ar: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

darı-: musallat olmak.

d.-mı: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

deg-: değmek.

d.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-e: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-ende: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

dep-: tepmek, at epmek, tekmelemek.

d.-erem: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-diler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-elüm: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-üp: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-er: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.- er mi olur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-en: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-dükçe: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Yöneliş noktası esas alınmıştır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

d.-düklerinçe: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Belirleme noktasına göre bir sonuca yol açmayı vurgulamaktadır. Yöneliş noktası esas alınmıştır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Sınırlar arası bakış vardır.

d.-e-y-idüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

di-: demek

d.-rem: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-rsin: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-r: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-rüz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-rsiz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-rlr: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-düm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-dün: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-diler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-miş: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-mişsiz: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-yeyim: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yeyin mi: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-gil: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yelüm: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-ñ: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-sünler: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-se: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-yesin: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yeler: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-ye: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yü: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yüp: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yüben: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yübeni: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yinçe: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-geç: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-rler: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yen: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yeni: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-yende: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-yenler: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-düğüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-düğümü: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-düğün: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-düği: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-düğünüz: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-dükleri: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-r- idüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-idüñ: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-rlr-idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-r-isem: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-r-ise: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-miş idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-ye-y-idüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-r-iken: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-mezem: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-mez: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-medi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-mediler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-meyüp: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-meyinçe: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-medin: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-mez-idüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

d.-mez-idün: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

diril-: toplanmak.

d.-ür: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

d.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-diler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

d.-miş-idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

E

eglenmek: durmak, beklemek.

e.-meyüp: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

e.-meyen: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

eñşiş-: sesle ağlamak, hıçkırarak ağlamak.

e-medin: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

F

fırlla-: fırlamak.

f.-r: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

G

gel-: gelmek.

g.-ürem: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-düm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

g.-mişem: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

g.-miş: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

g.-gil: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-se: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

g.-em: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-esiz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-e görgil: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-i yorır: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-iyorır-iken: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

g.-eçek: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

g.-eçeğün: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

gelür-: getirmek.

g.-meyeçek ol-: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

git-: gitmek.

g.-isevüz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

gızılda-: vızıldamak.

g.-yup: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

H

haberleş-: haber sormak, konuşmak.

h.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

h.-miş: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

h.-eyim: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

I

ılga-: dört nala hücum etmek, akın düzenlemek.

1.-yuban: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

ısmarla-: emanet etmek.

1.-ram: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

1.-dum: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

1.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

1.-mış: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

1.-yup: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

1.-duğuñ: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

K

kal-: kalmak.

k.-dum: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-ıçak: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-arda: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

k.-an: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

k.-anısın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

k.-anumuz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

k.-mış: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-masa: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-maya: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

kır-: kırmak, öldürmek, kesmek.

k.-dı ola: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-dılar: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-ar ola mı: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

köç-: göçmek, bir yeri terk etmek.

k.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

k.-erek: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

k.-erüm yok: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

küvle-: haykırmak.

k.-diler: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

küy-: beklemek, sabretmek.

k.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

N

nemle-: hedefe isabet ettirmek, vurmak.

n.- r- idüm: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik zaman çekimi dolayısıyla süreği vurgulayan bir kılınış tipindeyken kılınış değişikliğine uğrayan eylem tabanı son sınırı vurgulayan kılınış tipine yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

O

ol-: olmak.

o.-urın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-ursın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-ur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-ursüz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-dum: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

o.-mışsın: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

o.-ayın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-gıl: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-alum: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-sam: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

o.-asın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-a kim: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-a mı: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-updur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-ıçak: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

o.-açağum: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

o.-ası: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-ası-y-idi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipine sahiptir. Birleşik çekim dolayısıyla süreği vurgulayan kılınış tipindeki eylem tabanı son sınırı vurgulayan eylem tabanına yaklaşmıştır. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

o.-maz mı olur: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-maduk: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

o.maya kim: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-mayavuz: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

o.-madın: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

Ö

öl-: ölmek.

ö.-medüñ mi: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir

ö.-medin: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

P

pişür-: pişirmek.

p.-üp-dururam: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

S

sağalt-: iyileştirmek.

s.- 1 gör: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

sög-: sövmek.

s.-di: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

s.-üp durursın: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

sun-: sunmak, uzatmak.

s.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

s.-ı virdi: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

T

tog-: doğmak.

t.-ar: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

t.-dı: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

t.-sun: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

tur-: durmak, kalkmak.

t.-ı gel-: Yöneliş noktasına göre ön sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

V

var-: varmak, gitmek.

v.-a: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

v.- a bil-: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

v.- ıçak: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

v.-aldan berü: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

v.-mış ola: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre bir seferde yapılmayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

v.-açak ol-: Yöneliş noktasına göre son sınırı vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre oluşmaya başlamayı vurgulamaktadır. Dışardan anlatma tarzı hakimdir. Belirleme noktası esas alınmıştır. Sınırlar ötesi bakış hakimdir.

Y

yan-: yanmak

y.-a tursun: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

yarı-: yaşamak.

y.-masun yarçımasun: Yöneliş noktasına göre süreği vurgulayan bir kılınış tipidir. Belirleme noktasına göre uzun sürede yapılmayı vurgulamaktadır. İçerden anlatma tarzı hakimdir. Yöneliş noktası esas alınmıştır. Sınırlar arası bakış hakimdir.

“Yarımasun yarçımasun” kargışı ile ilgili Prof. Dr. Fatma Özkan’ın yapmış olduğu etimolojik araştırma neticesinde bu kargışı oluşturan “yarı-“ ve “yarçı-“ eylemlerinin Ergin’in dizininde yer verdiği şekliyle “bahtiyar olmak” anlamından daha evvel “yaşa-“ temel anlamına sahip olduğu ortaya konmuştur.

“Yarı-“ eylem tabanı z-r ş-l ses denkliklerinden hareketle, yaruk(aydınlık) ve yaşuk (güneş) sözcüklerinde olduğu gibi bir denklige sahiptir denilebilir. “Yarı-“ eylem tabanı “yaşa-“ eylem tabanının “-r+“ ile türetilmiş şeklidir. Dolayısıyla burada halen günümüzde Karapapak- Terekeme ağzında yaşamını sürdüren “Allah seni yarıtmasın, yarımayası...” şeklinde daha pek çok ilenme sözünde varlığını sürdüren bu kargışın anlam dallanmasından oluşan anlamı yaşamasın, ölsün şeklinde açıklanabilir. Bahtiyar olmamak, yüzü gülmemek anlamı bu kargışın azanabileceği yan anlamlardan biridir. (Özkan, 2011: 25-28)



9. KAVRAM ALANI DİZİNİ

Çizelge 9.1. Kavram alanı dizini

Gösterge	A d	Eyle m	Canl ı	İnsa n	Hayva n	Bitk i	Alet	Yetişki n	Soyu t	Somu t	Kavram Alanı	Yapısal Betimlemeler Kümesi
acı	+								+		sıkıntı, elem	...acı otlar bitince bitmese yig
acık		+							+			Çobanın acığı tutdı.
açı-		+							+			Buğa açmış-idi.
ağla-		+								+		Han Kazan niçe ağlamayayın...
ağrı	+								+			Gafil başın ağrısın beyni bilür.
ağrı-		+							+			...yata yata yanumuz ağrıdı...
enşiş- erilen-												
saht	+								+			...bazirganlar saht oldı.
bela	+								+			Kadam belam tokınur...
buñ	+								+			...men çekerem göz buñını...
adam	+		+	+				+		+	kişi,insan oğlu	Ölen adam dirilmez.
âdemi	+		+	+				+		+		Âdemiler evreni...
ağ	+									+	ak	Ağ südin toya emzürse ana...
ağar-		+								+		Dulumından ağarsa baba...
ağıl	+									+	sürü	...ağıluñ kapusını berkitdi...
ağayıl	+									+		Ağayılıñ koçları ürkdı gider.
ılkı	+		+		+					+		Giderek kâfiruñ ılkısına geldi.
ağır	+								+		hürmet,ikra m	Erüñ ağırın yiynisin at bilür.
ağırla-		+							+			...yidirür, içirür, ağırlar...
ağırlık	+								+			Oğuz biglerine ağırlık idüp ...
azizle-		+							+			...yidirür, içirür, ağırlar, 'azizler
argış	+		+							+	kervan	...hava yirden gelen argış...
bezirgan	+		+							+		
arha	+									+	arka	...kalmış yiğit arhası Salur Kazan
arka	+									+		Oğuz arkası Bayındır Han...
ata	+		+	+						+	baba	Oğul atanuñ yetiridür...
baba	+		+	+						+		Baba malından ne fâ'ide...
arслан	+				+					+	hayvan	...arслан kibi añradı...
at	+				+					+	hayvan	Erüñ ağırın yiynisin at bilür.

aygır											...kara aygırın tartırdı...
barak											İtiñüz adı Barak degül-mi-yi-di.
bidevi											
biserek											...katır biserek- mi ister?
bit											Eski tutuñ biti öksüz... olur.
boğaz											
bögelek											...bögelek gibi buñludur...
buğa											...buğanuñ alnına bir yumruk...
buğra											... deveden buğra...kırdurmuş-idi.
buğur											
buzagı											Kara inek buzağusı degül-midür.
çal-karakuş											...çal-kara kuş erdemlü...
çetük											...çetüğünü mavlatmaya...
deve											Ayrı ayrı yollar izin deve bilür.
dilkü											...dere korhuların dilkü bilür.
ejderha											Ejderhalar ağzından adam alan...
erkeç											... Çoban'ın Ala-başlu erkeçi
geyik											yirüñ otlakların geyik bilür
ılkı											
inek											Kara inek buzağusı degül-midür.
it											İtiñüz adı Barak degül-mi-yi-di.
kaplan											Yohsa kaplandan mı oldı.
kaytaban											
kaz											...kara kazuñ içine şahin girdi.
keçi											...koyun dimez keçi dimez kor...
keklik											...turnalar,turaçlar,keklikler uçar.
kelb											
kelpçügez											
kısrak											
koç											kara-koç...koyun görmemiş koç..
koyun											...koyun görmemiş koç...
köpek											...kuyruksuz kulaksız köpek...
köşek											
kuğu											kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
kulan											... yirler çemenlerin kulan bilür.

kurt											Azıvay kurt enügi irkeğinde...
kuş											
kuzu											...kuzı virdi, ahır.
maya											
ögeç											Altmış ögeç derisinden kürk ...
ördek											Ala ördek kara kazıñ uçurmaya
pire											
sinek											...sineği üzerüme kondurmayın.
sığır											...sığır tamına dönmiş.
sunkur											Ağ sunkur kuşı irkeğinde...
şahin											...kara kazıñ içine şahin girdi.
şışlık											Menüm de içinde şışligüm var.
tana											
tavşan											...yorırdan keyik tavşan...
tavuk											
tazı											...tazı dolaşmış, yurtta kalmış.
teke											Erdil teke buynuzından katı yaylu
toklu											Toklıçuklar devletüm sakar koç...
torum											
tülü											Küçüçük toñuz şölenlü...
toñuz											kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
turaç											Saklı bozaç turgay sayradukda...
turgay											kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
turna											kuğu kuşları, turnalar, turaçlar...
üveyke											
yılan											Saru yılan sokmadın ...tenüm şışer
ayıt-		+						+		söyle-	Dede Korkut dilinden ozan aydur
aytış-		+									...er gördüm- ise aytışmadum
kımız	+								+		
süt	+								+		...süd tamarum yaman sızlar
şarap	+								+		...şarab içerken içmez oldı...
badem	+		+			+				meyve	Koşa badem sığmayan tar ağızlum
bağ	+		+			+					Bağ ve bostanıñ ziyneti su
tut											Eski tutuñ biti öksüz...olur.

umut												
ümit											umut	
ümid												
ümüz												
vakıt												
lahza											zaman	
an												
va'de												



10. GÖNDERGESEL ANLAM DİZİNİ

A

Acı: acı

Acık: öfke

Aç: aç

Aç-: açmak

Açdur-: açtırmak

Açı-: canı yanmak

Açık-: acıkmak

Açıl-: açılmak

Açuk: açık

Ad: İsim, nam

Adahlu: sözlü

Adaklu: sözlü

Adam: kişi, insan

Ağ: ak, beyaz

Ağ-: yükselmek

Ağa: ağabey, baba

Ağaç: ağaç

Ağar-: beyazlaşmak

Ağayıl: ağıl, koyun ağılı

Ağıl: ağıl

Ağır: ağır

Ağırla-: ikramda bulunmak

Ağız: ağız

Ağla-: ağlamak

Ağrı: ağrı

Ağrı-: ağrımak

Ahşam: akşam

Ahtar-: aktarmak, devirmek

Ak: beyaz

Ak-: akmak

Akarlı: akan nesne

Akça: gümüş para

Akıl: akıl

Akın: akın

Akınçı: akıncı

Akındı: akıntı

Akıt-: akıtmak

Al: hile

Al: kırmızı

Al-: almak

Ala: -a/ -e taraf

Ala: ela

Alaca: alaca renk

Alal-: kızarmak

Alan: alaca karanlık

Alañ: düzlük, geniş düz yer

Alay: ordu birliği

Alçak: alçak yer

Alda-: aldatmak

Aldan-: aldanmak

Alın: alın

Alış-: alışmak

Alkış: hayır dua

Alma: elma

Elmas: elmas

Alp: kahraman

Alperen: kahraman(İslami unsur)

Alt: alt

Altun: altın

Aman: af

Añ-: anmak

Ana: anne

Aña: ona

Añar: oraya

Ancak: ancak

And: ant

Anda: onda

Andan: ondan

Anı: hayret

Anı: onu

Anıt-: tuzak kurmak

Anla-: anlamak

Anlar: onlar

Añra-: kükremek

Añsuzın: aniden

Apar-: götürmek

Apul apul: yalpalayarak

Ara: orta

Ara-: aramak

Araba: araba

Arabi: Arabi

Ard: arka

Argap: halka

Argış: kervan

Arha: arka

Arka: arka

Arkurı: çapraz

Armağan: hediye

Arpa: arpa

Arslan: arslan

Artuk: fazla, ziyade

Artur-: geride bırakmak

Aru: temiz

Aruk: zayıf

Aş-: aşmak

Aş: yemek

Aş-: aşmak

Aşağı: aşağı

Aşan-: yükselmek

Aşbaz: aşçı

Aşıkla-: aşık olmak

Aşuk: aşık

Aşur-: aşırmaq

Aşut: aşılacaq yer

At: at

At-: atmaq

Ata: baba

Atlan-: ata binmek

Av: av

Avçı: avcı

Avla-: avlamak

Avsıl: sığır hastalığı avuç: avuç

Ay: ay

Ay: yılın on ikide biri

Ayağ: ayak

Ayak: ayak

Aydın: ışıq

Aygır: erkek at

Ayır-: ayırmak

Ayıt-: söylemek

Ayran: ayran

Ayrıl-: ayrılmak

Ayırıt: ayrılma yeri

Ayru: ayrı, başkası

Ayruk: başkası

Ayrılık: ayrılık

Aytış-: söyleşmek

Az-: azmaq

Azgun: azgın

Azizle-: ağırlamak

Aznavur: asil

Azuk: azık

B

baba: baba

baca: baca

badya: büyük kap

bağ:ip

bağda-: güreşte sarmak

bağır: ciğer

bağır-: bağırmaq

bağışla-: bağışlamak

bağla-: bağlamak

bahadırlık: yiğitlik

bak-: bakmaq

bakır: bakır

bakış: bakış

balçak: kılıcın sapı

balçık: çamur

baldır: baldır

balık: balık

balkı-: parlamak

ban: süslü çadır

bañ: yüksek sesle ezan okumak

barış-: barışmaq

bas-: basmak

baş: baş

başar-: başarmak

başla-: başlamak

bat-: batmak

batman: sekiz kiloluk ağırlık ölçüsü

batur-: batırmak

baya: demin

bayağı: basit

bayı-: zenginleşmek

bayır: kır

bazlamaç: yağlı ekmek

bebek: bebek

becer-: başarmak

beden: gövde

beğen-: beğenmek

bek: sağlam

bekle-: beklemek

bele-: kundaklamak

beleñ: tepe

belki: belki

bellü: belli

belür-: belirlemek

belürsüz: belirsiz

ben: ben

bençileyin: benim gibi

beñiz: beniz

benze-: benzemek

berk: kuvvetli

berü: beri

besle-: beslemek

beyin: beyin

bezen-: süslenmek

bıñar: pınar

bırak-: bırakmak

bıyık: bıyık

bici: cici

bidevi: cins at

big: bey

bil: bel

bil-: bilmek

bile: birlikte

bilek: bilek

biliçi: bilici

bilik: bilgi

bilü: hafıza

bilük: okların konduğu sadak

biñ: bin(sayı)

bin-: binmek

bir: bir

birez: biraz

birlik: Tanrının birliği

biserek: bir cins deve

biş: beş

bişik: beşik	böğür-: böğürerek bağırarak
bit: bit	böl-: bölmek
bit-: bitmek	bölük: kısım parça
bit-: ot bitmek	börk: başlık
biz: bez	böyle: böyle
biz: biz	böylelik: böylelik
boğaz: boğaz	böyü-: büyümek
boğma: boğumlu	böyük: büyük
boğra-: kertik açmak	bu: bu
bol: bol	budak: budak
bolayki: belki	buğa: boğa
borç: borç	buğra: erkek deve
borı: boru	buğur: erkek deve
bostan: bahçe	buğur: bu sefer
boy: eyvah!	bukağu: köstek
boy: boy	bul-: bulmak
boy: boy, kabile, maiyet	bulaş-: bulaşmak
boy: destan	buldur: iri göz yaşı
boyla-: destan söylemek	bulın-: bulunmak
boyun: boyun	buluş-: buluşmak
boz: gri	bulut: bulut
boz-: bozmak	buñ: sıkıntı
bozaç: Boza çalan renk	buñal-: bunalmak
bozıl-: bozulmak	bunçılayın: bunun gibi
bögelek: sığır sineği	burçak: iri kar tanesi
böğrüş-: bağrısmak	burma: burulmuş
böğür:böğür	burun: burun

but: but

boynuz: boynuz

buyruk: buyruk, emir

buyur-: emretmek

buz: buz

buzağı: buzağı

buzla-: bağırarak ağlamak

buzlaş-: feryad etmek

büdrî-: ayağı sendelemek

bürin-: bürünmek

bütün. Bütün

C

cıda: mızrak

cılasun: yiğit, babayiğit

cılavı: dizgin

cici: süslü

Ç

çadır: çadır

çağ: zaman

çağır-: çağırmaq

çağla-: bağlamak

çağnam: çağıl

çakmak: çakmak

çal: boz

çal-: saz çalmak

çalap: tanrı

çaldur-: çaldırmak

çalım: çalım

çalın-: çalınmak

çalış: çalma, vuruş

çal-kara kuş: kartal

çap: dudak şapırtısı

çap-: koşmak

çapar: at koşturmak

çapıl-: yağmalanmak

çapkun: baskın

çarpiştur-: çarpıştırmak

çatlaguç: sapanın çatlayan bölümü

çatlat-: çatlatmak

çatma: çatış

çavlan-: ün salmak

çay: dereden büyük ırmaktan küçük akar su

çay-: caymak

çayır: çayır

çek-: çekmek

çekdür-: çektirmek

çekil-: çekilmek

çene: çene

çeri: asker

çetir: çadır

çetük: kedi

çevre: etraf

çevük: çevik

çevür-: önünü kesmek

çevüril-: dönmek

çığırt-: ilan etmek

çıgırış-: bağrıışmak

çılh-: çıkmak

çılhar-: çıkarmak

çıkar-: çıkarmak

çılbr: yular

çılfla-: çınlamak

çıplak: çıplak

çırgap: elbise

çırp-: çırmak

çırpındı: çırpıntı

çiçek: çiçek

çigin: omuz

çoğ: çok

çoğrama: kaynama

çoh-: üşüşmek

çok: çok

çolga-: sarmak

çomağ: çomak

çök-: çökmek

çönge: zayıf

çöz-. Çözmek

çuğa: çuha, cübbe

çuka: cübbe

çuldr: ganimet

çuval: çuval

çünkim: madem ki

çüri-: çürümek

D

da: dahi

dadı dadı

dahı: dahi

dak: kadar

dala-: ısırmak

damağ: damak

dan dansuh: şaşılacak

dar: dar

darı-: yağma etmek

davul: davul

daya: dadı

dayı: dayı

dayim: daima

daz: çıplak

de: de

dede: dede

deg-: değmek

degenek: değnek

degin: kadar

degirmen: değirmen

degül: değil

del-: delmek

delim: çok

delin-: delinmek

delü: deli

delük: delik

delülik: delilik

dermen. Okun sivri ucu

demür: demir

dene-: denemek

deniz: deniz

denlü: kadar

dep-: depmek

depe: tepe

depegen: çok tepen

depele-: tepelemek

depere: tepeden aşağı

depil-: tepilmek

depme: tekme

depret-: tepretmek

dere: dere

derhal: derhal

deri: deri

derin: derin

derinlik: derinlik

derle-: terlemek

deve: deve

düzil-: dizilmek

E

edük: çizme

edebilen-: utanmak

eg-: eğmek

egin: sırt

eglen-: beklemek

egri: eğri

eklen-: eklenmek

eksil-: eksilmek

eksük: eksik

el: el

elek: elek

elli: elli

elük: dağ keçisi

em-: emmek

emçek: meme

emzür-: emzirmek

ense: ense

enşiş-: sesli ağlamak

enük: enik

er: er, adam

erçel: yaramaz, kötü

erdil: koca, iri

eren: eren, yiğit

erilen-: kaygılanmak

eri-: erimek

erlik: yiğitlik

es-: esmek

esen: sağ selim

esirge-: esirgemek

eski: eski

esle-: söz dinlemek

esrük: sarhoş

eş-: at koşturmak

eşek: eşek

et: et

etek: etek

etmek: ekmek

evet: evet

eyegü: kaburga

eyer: at eyeri

eyle: öyle

eylen-: kalkmak

eyü: iyi

eyülik: iyilik

F

fırlla-: fırlamak

fısıl: fısıl

G

gedik: kertilmiş

gedil-: gedik açılmak

gel-. Gelmek

gelim: gelme

gelin: gelin

geliş: geliş

geliş-. Karşılıklı gelişmek

gelmek: gelmek

gelür-: getirmek

genç: genç

gerdek: gerdek

gerek: gerek

gerek-: gerekmek

gerin-: gerinmek

getür-: getirmek

getürmek: getirmek

gevde: gövde

gey-: giymek

geydür-: giydirmek

geyesi: giyecek

geyik: dağ keçisi

geyim: giyim kuşam

geyin-: giyinmek

geyür-: giydirmek

gez: gez, kertik

gez-: gezmek, dolaşmak

gezdür-: gezdirmek

gezle-: okun gezini kirişe takmak

gice: gece

gicelik: gecelik

gide: kısa

gider-: gidermek

gidim: gitme

gimi: gemi

gin: gen, geniş

gine: gene, tekrar

gir-: girmek

gircek: gerçek

girmek: girmek

girü: geri

git-: gitmek

gizle-: gizlemek

gizlü: gizli

göger-: yeşermek

gögerçin: güvercin

gögez: yeşermiş

gögüs: göğüs

gök: gök

gökçek: güzel

göl: göl

gömeç: kül ekmeği

gömil-: gömülmek

gön: deri

gönder: mızrak

gönder-: göndermek

gör-: görmek

göre: göre

görin-: görünmek

göriş-: görüşmek

görk: güzellik

görklü: güzel sevgili

görmek: görmek

göster-: göstermek

götür-: götürmek

göyin-: yanmak

göz: göz

gözçi: gözcü

gözel: güzel

gözet-: gözetmek

gözle-: gözlemek

gözük-: gözükme

güç: güç

gül-: gülmek

gümbür: gümbür sesi

gümüş: gümüş

gün: güneş

gün: gün

gündüz: gündüz

günlük: şemsiye

güreş: güreş

güreş-: güreşmek

gürle-: gürlemek

güt-: gütmek

güv: köpek sesi

güven-: güvenmek

güvenç: güvenç

güyegü: güveyi

güz: güz

güzin: sonbahar

gayıp: kayıp

gızıl-da-: vızıldamak

H

haber: haber

haç: haç

hakla-: hakkından gelmek

haklu: haklı

haksuz: haksız

halalaş-: helalleşmek

halalık: helallik

halıça: küçük halı

han: han

hanlık: hanlık

haran: büyük, iri

harca-: harcamak

hatun: hatun, kadın

havlu: avlu

haykır-: haykırmak

hazine: hazine

hem: hem de

he mi: değil mi, e mi

hep: hep

hey: ünlem hey!

hıra: küçük, ufak, zayıf

hırıldat-: hırıltı yapmak

hırsla-: hırlamak

hırlat-: hırlatmak

hırsuz: hırsız

hısım: akraba

horla-: hor görmek

hotaz: püskül

hoypad: kaba, huysuz

I

ıldırım: yıldırım

ılduz: yıldız

ılga-: atlarla hücum atmak

ılgar: baskın

ılkı: yılkı

ılkıcı: at çobanı

ınak: inak: güvenilir kimse(unvan)

ırak: uzak

ırmak: ırmak

ısır-: ısırarak

ısmarla-: emanet etmek

ışuk: tolga

İ

iç: iç

iç-: içmek

içerü: içeri

için: içten

içme: içiş

içmek: içmek

içre: içinde

içün: için

içür-: içirmek

idin-: edinmek

ikindü: ikindi

il: el, memleket

il-: delip geçmek

ilakırdı: boş söz

ildür-: sançmak

ile: ile

ilerü: ileri

ilet-: iletmek

iley: ön

iliş-: ilişmek

ilk: ilk

imdi: şimdi

imren-: imrenmek

imrençe: herkesin imrendiği

in-: inmek

ince: ince

incin-: incinmek

indür-: indirmek

inek: inek

inle-: inlemek

ipek: ipek

ir-: ermek

irkeç: erkek keçi

irkek erkek

irken: erken

iss: sahip

issüz: ıssız

iste-: istemek

iş: iş

iş: eş

işde: işte

işik: eşik

ışit-: ışıtmek

işle-: yapmak

it: köpek

it-: etmek

iti: keskin

iv: ev

iver-: evermek

ivermeh: evermek

ivlen-: evlenmek

iye: sahip

iz: iz

izle-: izlemek

K

kaba: büyük

kabar-: kabarmak

kaç: kaç

kaç-: kaçmak

kaçan: ne zaman nasıl

kaçma: kaçış

kadın: hanım

kadun: hanım

kaftan: cübbe

kağan: kağan

kah-: kakmak

kahınç: kakınç

kahşat-: parçalamak

kak-: kakmak

kakı-: kızmak

kakınç: başa kakılan ayıp

kala: kale

kalaba: çok, pek çok

kalabalık: çokluk

kaldur-: kaldırmak

kalemçi: kalemci, yazıcı

kalı: halı

kalın: kalabalık

kalıñ: sık, yoğun

kalk-: kalkmak

kalkan: kalkan

kamçı: kamçı

kamış: kamış

kamu: bütün, her

kan: kan

kanara: mezbaha

kanat: kanat

kancaru: nereye

kanda: nerede

kankı: hangi

kañrıl-: ters bükülmek

kap: kap

kap-: kapmak

kapa-: kapatmak

kapak: kapak

kaplan: kaplan

kapu: kapı

kapuçı: kapıcı

kapurga: kaburga

kar: kar

kara: kara

karalık: karalık

karangu: karanlık

karar-: kararmak

karavaş: hizmetçi

karavul: karakol

karayıp: gariplik

karcaş-: karışmak

karga: karga

kargaşa: kargaşalık

kargu: ok, mızrak

karı: yaşlı

karı-: yaşlanmak

karıçuk: ihtiyarcık

karım: hasım

karın: karın

karındaş: kardeş

karıplık: gurbet

karış: karış

karış-: karışmak

karışuk: karışık

kargış: beddua

karmala-: yakalamak

karman-: kıvranmak

karşu: karşı

karşula-: kaşılacak

karşulaş-: karşılaşmak

kartaş: kardeş

karu: kol, pazu

kaaruçuk: kolluk

kavra-: kavramak

karvaş-: kavraşmak

kas: kas

kaş: kaş

kaşan-: işemek

kaşga: alnı beyaz

kat: huzur

kat-: katmak

katı: katı

katır: katır

katla-: katlamak

katlan-. Katlanmak

kavak: kavak

kavşur-: kavuşturmak

kavun: kavun

kavurma: kavurma

kay-: kaymak

kaya: kaya

kaygu: kaygı

kayık-: yana kaymak

kayın: kayın ağacı

kayış: kayış

kayıt-: geri dönmek

kaymak: kaymak

kayna- : kaynamak

kayrı: gayri

kaytaban: deve sürüsü

kayu: kaygı

kayur-: kaygılanmak

kaz: kaz	kişne-: kişnemek
kazan: kazan	köç: göç
kazan-: kazanmak	kök: kök
kazılık: büyük at	kölge: gölge
keleş: söz	kömlek: gömlek
kendü: kendi	köñlek: gömlek
keñeş-: danışmak	köñül: gönül
kepenek: çoban keçesi	köp: şişkin
kerpiç: kerpiç	köpek: köpek
kert-: kertmek	köpri: köprü
kertil-: gedik açılmak	köpük: köpük
kertme: çentme	kös: davul
kes-: kesmek	köşek: deve yavrusu
kibi: gibi	köz: göz
kiç-: geçmek	küçücük: küçücük
kiçe: keçe	kükre-: kükremek
kiçi: keçi	kül: kül
kiçi: küçük	külah: külah
kiçit: geçit	külek: tahta bakraç
kiçmek: gemek	külük: yel ayaklı
kim: kim	külünk: kazma
kim: ki	kümes: kümes
kimse: kimse	küpe: küpe
kir: kir	kürk: kürk
kiriş: yay	kürsi: kürsü
kiş: ok kuburu	küvle-: feryad etmek
kişi: kişi	küy-: beklemek

kıcırtı: gıcırtı

kığır-: çağırmaq

kıl:: kıl

kıl-: kılmak

kılcıda: hışırtı

kılçat-: çekinmek

kılıç: kılıç

kımız: kısrak sütü

kın: kın

kına: kına

kır: kır

kır-: kırmak

kıran: en büyük

kırañ: kenar

kırdur-: kırdırtmak

kırgun: salgın

kırmızı: kırmızı

kırnak: halayık

kıs-: kısmak

kısıl-: kısılmak

kısır: kısır

kısrak: kısrak

kış: kış

kıvan-: kıvanmak

kıvur-: kıvırmak

kıy-: kıymak

kıyma: kıyma

kıynak: pençe

kız: kız

kız-: kızmak

kazağu: kızak

kızan: çocuk

kızgun: kızgın

kızıl: kızıl

ko-: koymak

koca: ihtiyar

kocalık: ihtiyarlık

koç: koç

koçın-: gocunmak

kohu: koku

kol: kol

kolañ: eyer

koltuk: koltuk

komak: koymak

kon-: konmak

konşu: komşu

konuk: misafir

konukla-: misafir etmek

konukluk: misafirlik

koñur: kestane rengi

kop-: kopmak

kopuz: kopuz

korh-: korkmak

korhınç: korkunç

kork-: korkmak

korku: korku

koru: koru

koş-: koşmak

koşa: çift

koşun: ordu

kov: gıybet

kov-: kovmak

kovala-: kovalamak

koy-: koymak

koyun: koyun

kuç-: kucaklamak

kuçış-: kucaklaşmak

kuduz: kuduz

kuğu: kuğu

kul: kul

kılağuz. Kılavuz

kulak: kulak

kulan: yabani eşek

kulluk: hizmet

kulp: kulp

kulun: tay

kum: kum

kuma: ortak kocası olan kadınlar

kumaş: kumaş

kunt: sağlam

kur-: kurmak

kurı-: kurumak

kurulu: kurulu

kurt: kurt

kurtar-: kurtarmak

kurtıl-: kurtulmak

kuru: kuru

kurumsı: is

kusdur-: kusturmak

kuskun: bağ

kuş: kuş

kuşak: kuşak

kuşan-: kuşanmak

kuşla-: kuş avlamak

kutbe: hutbe

kutlu: kutlu

L

layık: layık

leş: leş

leşker: asker

M

mabud: Allah

mağara: mağara

mal: mal

mana: bana

mancılık: mancınık

manla: bağırarak

marnı-: meleşmek

manrış-: meleşmek

mavla-: miyavlamak

mavlat-: miyavlatmak

melhem: merhem

men: ben

mere: bre

mırla-: mırlamak

mişe: meşe

miz: biz

mu: bu

N

nakara: davul

nakaracı: davulcu

ne: ne

niçe: nice

niçün: niçin

nire: nere

O

oba: oymak, boy, kabile

obrıl-: oyulmak

ocak: ocak

od: ateş

oda: oda

oğlan: oğlan, evlat

oğrı: hırsız

oh: ok

ohı-: çağırarak

ohla-: oklamak

ohlan-: ok ile vurulmak

ohşa-: iltifat etmek

ok: ok

okçı: okçu

okı-: çağırarak

okın-: okunmak

okıt-: çağırarak

okra-: az sesle konuşmek

ol: o

ol-: olmak

olmamak: olmamak

olur-: oturmak

on-: iyileşmek

onal-: iyileşmek

onar-: düzeltmek, tamir etmek

onat-: iyileştirmek

ordu: ordu

orman: orman

orta: orta

ortaç: ortada olan

ortalık: ortalık

ot: ot

otağ: otağ, çadır ev

otlak: otlak

otur-: oturmak

oyan-: uyanmak

oyar-: uyandırmak

oyna-: oynamak

oynan-: oynamak

oyun: oyun

Ö

Öd: öd

ög-: övmek

ögeç: koyun

ögin-: övünmek

örge-: öğrenmek

ögür: hüngür hüngür

ökçe: ökçe

ökçele-: ökçelemek

öl- ölmek

öldür-: öldürmek

ölke: ülke

öndin: önden

öp-: öpmek

ör-: yukarı çıkmak

ördek: ördek

ördük: ördek

ören: viran

örilü: örülü

ört-: örtmek

öt-: geçmek

öt-: ötmek

öte: öte

öteki: öteki

ötkün: çok geçen

ötürü: ötürü

öyke: öfke

öyken: akciğer

öyle: öyle

öyün-: övünmek

öz: kendi

P

para: para

parala-: parçalamak

parla-: parlamak

pas: pas

paşa: paşa

paşmak: ayakkabı

pıçak: bıçak

pırla-: fırlamak

piç-: biçmek

pişür-: pişirmek

puçuk: buçuk

pul: pul

pusu: pusu

put: put

puta: hedef

pürçek: saç tutamı

püre: pire

S

sabadança: sabahtan

sabah: sabah

sadak: okluk

safa: sefa

sağ-: sağlamak

sağalt-: iyileştirmek

sağdıç: sağdıç

sağdur-: sağdırmak

sağınç: düşünce

sağış: sayma

sağlık: sağlık

sağrak: içki kesesi

sağrı: atın kalçası

sağur-: sağdırmak

sak: uyanık

sakar: alnı akıtmalı at (atın alnındaki beyazlık)

sakla-: saklamak

saklat-: saklatmak

sal-: salmak

salın-: bırakılmak

salındur-: ipe aşağıya indirmek

salış: bırakış

salkum: salkım

saman: saman

samur: samur

san-: sanmak

sana: sana

sancak: sancak

sanç-: saplamak

sap-: sapmak

sapa: sapa

sar-: sarmak

sarar-: sararmak

sarıl-: sarılmak

sarın-: sarınmak

sarmaş-: sarışmak

sarp: dik

sarsıl-: sarsılmak

saru: sarı

sarvan: deveci

sası: fena kokulu

sav-: savmak

savgat: armağan hediye

savrıl-: savrulmak

say: düz

saydur-: saydırmak

sayra-: ötmek	sığirtmaç: sığır çobanı
sayru: hasta	sık-: sıkmak
sayvan: gölgelik	sıkla-: ağlamak
saz: saz	sın-: kırılmak
seç-: seçmek	sına-: denemek
segirdiş: koşmak	sındur-: kırmak
sergi-: seğirmek	sınuk: kırık
segsen-: ürpermek	sırça: sırça
selvi: serlvi	sıt-: patlatmak
semüz: besili	sıyır-: sıyırmak
sep-: serpmek	sız-: sızmak
sermür-: uykudan sıçrayıp uyanmak	sızı: sızı
sev-: sevmek	sicim: ip
sevgü: sevgi	sil-: silmek
sevgülü: sevgili	sin-: köpeğin inlemesi
sevin-: sevinmek	siz: siz
sevinç: müjde	soğan: soğan
sevindür-: sevindirmek	sok-: sokmak
seyran: gezinti	sokman: çizme
seyrek: seyrek	sol: sol
sı-: kırmak	sol-: solmak
sıçra-: sıçramak	son: son
sığ-: sığmak	sonra: sonra
sığa-: sıvazlamak	sor-: sormak
sığın: geyik	sor-: emmek
sığın-: sığınmak	sovuk: soğuk
sığır: sığır	soy: soy, sop

soy: destan manzumesi

soy-: soymak

soyla-: destan manzumesi söylemek

sög-: sövmek

sök-: sökmek

sömür-: sömürmek

söyindür-: söndürmek

söyken-: yaslanmak

söylemek: konuşmak

söz: söz

su: su

suç: suç

sun-: sunmak

sunkur: doğan kuşu

susan-: susamak

süd: süt

süglük. Şiş

sügsün: ense

sün-: uzamak

sünü: süngü

sünük: kemik

sür-: sürmek

sürç-: kaymak

sürdür-: sürdürmek

süri: sürü

süri-: sürümek

süs-: deşmek

süsegen: çok boynuzlayan

süsıl-: batırılmak

süsiş-: dürtüşmek

süvri: sivri

Ş

şakak: şakak

şakı-: ötmek

şakıt-: öttürmek

şalvar: pantolon

şamata: gürültü

şapala: şaplak

şaş-: şaşırmak

şayka: bir cins kumaş

şıla-: ııldamak

şimdi: şimdi

şiş: şiş

şiş-: şişmek

şiş-: çözmek

şişlik: etlik koyun

şol: şu

şorlat-: şırıldatmak

şorşa-: şırıldatmak

şölen: büyük ziyafet

şöyle: şöyle

şuna: şuna

şunda: şurada

şundan: şundan, şuradan

T

tac ur-: taç giydirmek

tadı: dadı

tağ: dağ

tağarcuk: dağarcık

tağıl-: dağılmak

tağıt-: dağıtmak

tağla-: dağlamak

tak-: takmak

takıl-: takılmak

takılı: takılı

takın-: takınmak

tal: dal

talat-: dalat-

talbın-: çırpınmak

talı: kürek kemiği

tam: dam, ev

tam-: damlamak

tamar: damar

tan: tan

tana: dana

tanı-: tanımak

taniğ: tanık

tanık: tanık

taniş-: konuşmak

tanişuk: danışık

tanrı: tanrı

tar: dar

taraklık: el, ayak, bel

tarı: darı

tart-: çekmek

tartağan: darmadağın

tartdur-: çektirmek

tartış-: çekişmek

taş: taş

taş: dış

taş-: taşmak

taşı: dışarı

taşkun: taşkın

taşra: dışarı

tatlu: tatlı

tavla: at ahır

tavlunbaz: davul

tavşan: tavşan

tavuk: tavuk

tavul: davul

tay: at yavrusu

tay-. Dayanmak

tayı: dayı

tayın-: kaymak

tazı: tazi

teber: haber

tek: erkek keçi

ten: ten

tepel: alnı beyaz

tepser-: üzüntüden dudakları kabarmak

terki: eyerin arkası

ters. Ters

tık-: tıkmak

tırnak: tırnak

tışarı: dışarı

tik-: dikmek

tindür-: dindirmek

toğ-: doğmak

toğra-: doğramak

toğrı: doğru

toğur-: doğurmak

tohın-: dokunmak

tohınç: vurma

tol-: dolmak

tola-: dolamak

tolama: kuşak

tolan-: dolaşmak

tolap: dolu, çok

tolaş-: dolaşmak

tolma: beşik dolaması

tolu: dolu

tolu: dolu(yağan sert buz parçaları)

tomar: sopa

ton: elbise

tonan-: giyinmek

tonuz: domuz

top: top

toprak: toprak

topuk: topuk

torba: torba

torı: doru

torum: deve yavrusu

toy: düğün, şölen

toy-: doymak

toyla-: ziyafet vermek

toyum: ganimet

toyur-: doyurmak

toz: toz

toz: yayın kirişi

tök-: dökmek

tökil-: dökülmek

tunç: tunç

tudak: dudak

tuğ: tuğ

tuğlat-: kapattırmak

tugulga: miğfer

tul: dul

tularar: duman

tur-: durmak

turdur-: durdurmak

turgay: çayır kuşu

turı: duru

turiş: duruş

turmalı: durmak

turmak: durmak

turna: turna

tuş: tesadüf

tuşak: köstek

tut: dut

tut-: tutmak

tutam: tutam

tutdur-: tutturmak

tutıl-: tutulmak

tutmak: ele geçirmek

tutsak: esir

tuy-: duymak

tuz: tuz

tüken-: tükenmek

tülü: tülü kuşu

tümen: on bin

tüş: eş, emsal

tüy: tüy

U

uç: uç

uç-: uçup gitmek

uçmağ: cennet

uçmak: cennet

uçur-: uçurmak

ud: edep

ufan-: küçük parçalara ayrılmak

uğra-: rastlamak

uğraş-: uğraşmak

uğur: yol

ulal-: büyümek

uluş-: uluşmak

um-: ummak

umu: umut

un: un

unıt-: unutmak

ur-: vurmak

urgan: urgan

urgun: vurgun

urıl-: vurulmak

urış-: vuruşmak

urlaş-: bağrışmak

uruk: soy

us: akıl

us-: sanmak

usan-: bıkmak

uş: uş, bu, işbu

uşak: çocuk

uşda: işte

uvan-: parçalanmak

uy-: uymak

uz: uygun

uyan: gem

uyhu: uyku

uyluk: uyluk kemiği

uyu-: uyumak

uz: uygun

uzan-: uzamak

uzun: uzun

Ü

üç: üç

üğün-: katılaşmak

üğit-. Öğütmek

üleş-: paylaşmak

ümid: ümit

ün: ün

ür-: havlamak

ürk-: korkmak

üst: üst

üş-: üşüşmek

üşendür-: usandırmak

üşür-: üşüştürmek

üveyke: üveyik kuşu

üz-: koparmak

üzengü: üzengi

üzil-: kopmak

üzüm: üzüm

V

vaf: köpek havlama sesi

var: var

var-: varmak

varlık: varlık

varmak: varmak

vatan: vatan

vay: vay! Ünlem

vir-: vermek

virek: kavun

virişmek: verişmek

virme: vermek

Y

ya: yay

ya: ey! Ünlem

yaban: yaban

yad: yabancı

yadık: su kabı

yağ: yağ

yağ-: yağmak

yağı: düşman

yağılık: düşmanlık

yağla-: yağlamak

yağma: talan

yağmalan-: talan edilmek

yağmalat-: yağmalatmak

yağrın: sırt

yahnı: yahni

yahşı: iyi, güzel

yak-: yakmak

yaka: yaka

yakın: yakın

yakış-: yakışmak

yakin: şüphesiz

yaklan-: yakınlaşmak

yalabı-: parlamak

yalabıdak: şimşek gibi

yalap: parıl

yalın: çıplak

yalınçak: çıplak

yalmak: kesici uç

yalunuz: yalnız

yalvar-: yalvarmak

yalvart-: yalvartmak

yamaç: yan

yamn: kötü

yamrı: eğri

yan: yan, taraf

yan-: yanmak

yana: taraf

yanal: taraf

yanak: yanak

yanaş-: yanaşmak

yandur-: yandırmak

yangulan-: yankılanmak

yanıl-: yanılmak

yanlış: yanlış

yanık: yanık

yap: yavaş

yap-: yapmak

yapa: lapa

yapa: yapa yalnız

yapağı: yapağı (kırkılmamış koyun yünü)

yapdur-: yaptırmak

yapın-: kapanmak

yapış-: yapış-

yapuk: at bellemesi

yar-: yarmak

yaralan-: yaralanmak

yaraş-: yakışmak

yarat-: yaratmak

yarçı-: yüzü gülmek

yarı-: bahtiyar olmak

yarıl-: yarılmak

yariş-: yarışmak

yaruk: yarık

yas: yas

yasak: yasak

yasan-: hazırlanmak

yasduk: yastık

yaşa-: yaşamak

yaşar-: yaşarmak

yaşla-: yaş yaşamak

yaşmak: yüz örtüsü

yaşur-: gizlemek

yat-: yatmak

yatak: yatak

yavru: yavru

yavşan: yavşan otu

yavuklu: nişanlı

yavuz: fena, kötü

yayıl-: yayılmak

yaykan-: çalkalanmak

yayla-: yaylaya çıkmak

yaylım: otlak

yaz-: yazmak

yazı: ova

yazıl-: yazılmak

yazın: yazın

yazu: ova

yazuh: yazık

yazuk: günah

yelek: okun tüyleri

yen-: yenmek

yeşer-: yeşermek

yet-: yetişmek

yetür-: yetiştirmek

yığ-: yığmak

yığanak: kütle

yığnak: toplantı

yığşur-: toplamak

yıhıl-: yıkılmak

yık-: yıkmak

yıkdur-: yıktırmak

yıl: yıl

yıldır: parıl

yıldıra-: parıldamak

yılga-: atlarla hücum etmek

yınak: inak

yırğa-: sallamak

yırt-: yırtmak

yi-: yemek

yidi: yedi

yig: iyi

yigrek: daha iyi

yike: büyük

yil: rüzgar

yili: yele

yilim: tutkal

yilken: yelken

yilteme: heyecanlandırma

yilten-: yeltenmek

yin: yen, elbise kolunun uç kısmı

yinge: yenge

yir: yer

yit-: kaybolmak

yiyle-: koklamak

yiyleş-: koklaşmak

yiyni: hafif

yoğ: yok

yoğul-: kalınlaşmak

yoh: yok

yol-: yolmak

yalakçı: yolcu

yolçı: yolcu

yon-: yontmak

yonma: yontma

yor-: yormak

yorgan: yorgan

yorı-: yürümek

yorıl-: yorulmak

yorıt-: yürütmek

yort-: at koşturmak

yortma: at koşturması

yöm: dua

yön: ön

yönel-: yönelmek

yu-: yıkamak

yular: yular

yumru: yuvarlak

yumruk: yumruk

yumurlan-: toplanmak

yumuş: hizmet

yuñ: yün

yundi: yıkantı

yunt: kısrak

yurt: yurt

yuva: yuva

yut-: yutmak

yuvalan-: yuvalanmak

yüce: yüce, yüksek

yücel-: yücelmek

yügrük: koşucu

yügür-: koşmak

yügürt-: koşturmak

yük: yük

yükle-: yüklemek

yüklet: yük yüklenen hayvan

yüklet-: yükletmek

yüklü: gebe

yüksek: yüksek

yüli-: tıraş etmek

yürek: yürek

yüz: yüz

yüzdür-: yüzdürmek

yüzgeç: yüzme bilen

yüzük: yüzük

Z

zaman: zaman

zindançı: zindancı

zira: çünkü



11. DEDE KORKUT DESTANLARININ TÜMCE ANLAMBİLİMİ BAKIMINDAN GÖRÜNÜMÜ

Tümce, bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir olayı tam bir hüküm halinde ifade eden, en az bir çekimli fiile sahip sözcük veya sözcük guruplarına denir. (Ergin, 2009: 398) Mikro düzeydeki tümceler tek sözcükten oluşan çekimli eylem veya isim soylu sözcüklere eklenen ek eylemin çekimli olarak yer aldđđı kısa tümcelerdir. Tümcede yüklem adını verdiğimiz çekimli eylem haricinde bulunan diğer unsurlar ise fail(eylemi gerçekleştiren; özne), nesne, yer tamlayıcısı ve zarftır. Bunlar dışında tümce nin kendi çatısı haricinde kalan tümce dışı unsurlar adı verilen bağlama, nlem, edat veya nlem gurupları bulunabilir (Ergin, 2009: 401).

Tümcenin unsurları arasında anlaşılması en problemli sayılabilecek unsur, nesnenin tespit edilmesi hususudur. İşte tam da bu nokta da tümcelerin anlambilimsel işlevi devreye girmekte ve semantik rolün anlaşılmasıyla beraber nesnenin belirlenmesi sorunu da ortadan kaldırılabilecektir. Geçişli eylemlerin tamlayıcısı durumundaki nesneler akuzatif eki alarak yapılan eylemden etkilenen kimi zaman ek almadan bu etkilenmeyi gerçekleştiren söz ya da söz öbekleri olarak görülse de kimi zaman nesne tümcede eksiltili olarak verilmiş olabilir. Bu durumda nesneyi tespit etmek tümcenin bağlamından yola çıkılarak eylemin valenzine göre onu tespit etme yoluyla mümkün olabilir. Nesne her ne kadar sentaktik bir unsur gibi görünse de bu tip durumlarda semantiğin ilgi alanına girmektedir. Dede Korkut Destanlarından rnek tümcelerle durum şöyle izah edilebilir:

*“Bazirganlar aydur: Big yigit bize sen erlik işled, gel imdi begendğ maldan al didiler. Big yigid gzi bir deiz klunu boz ayđırı ttdı, bir de altı perl grzı, bir de ağ tozlu yayı ttdı, bu cini begendi. Aydur: Mere bazirganlar bu ayđırı ve dağı bu yayı ve bu grzı maa vir didi. (...) Yigit parmağın ısırđı. Aydur: **Bunda minnet-ile almağdan ise anda babam yanında minnetsz almağ yigdr didi.**”*

Yukarıda verilen tümce gurubu Dede Korkut Destanları Dresden nüshası, Bamsı Beyrek Boyundan alınmıştır. Tümce incelendiğinde ilk tümcede yüklem durumundaki “tut-“, “boz ayđır”, “altı perl gürz” ve “ağ tozlu katı yay” nesnelerini almıştır. İkinci tümcede ise tümce bağlamından ulaşabileceğimiz nesne gurubu ilk tümcede verildiğinden ikincisinde verilmemiştir. İkinci tümcede “bunda” işaret zamiri, “boz ayđır, gürz ve ağ tozlu katı yay” nesneleri yerine kullanılmıştır.

Destanlarda karşımıza çıkan bazı tümce tiplerinde ise nesne eylem tabanının valenzine göre uygun bir başka tümce unsuruyla yer değiştirmiştir.

“Korkut Ata ayıtdı: Ahır zamanda hanlık girü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamât kopınça.”

Yukarıda örneklendirdiğimiz tümce Dede Korkut Destanlarının mukaddime bölümünden alınmıştır. Bu tümce gurubunda ikinci tümce eylem tabanından etkilenen “fail”, “hanlık”tır. Özne durumunda bulunan “hanlık”, “...kimesne ellerinden almaya” tümcesinde özne rolünden sıyrılmış, eylem tabanının (al-) valenzine uygun bir biçimde nesne durumuna geçmiştir.

Dede Korkut Destanlarının tümce bazında yapısına değinen önemli çalışmalardan biri olan Orhan Şaik Gökyay’ın, “Dedem Korkudun Kitabı” adlı eserinde, destanların tümce bakımından zengin olduğu yanı sıra tümce dışı birlikler, manzum parçalar, birleşik tümce yapıları bulunduğu değinilmiştir. Destanlarda, isim tümcelerinin daha seyrek oluşu dikkati çekmiş, eylem kökünden gelen tümce birliklerinin fazla oluşu konu edilmiştir. Yaklaşık iki bin iki yüz elli tümce içinde yalnızca iki yüz elli kadar tümce isim tümcesidir. Bunun yanı sıra basit tümceler çoğunlukta ve birleşik tümcelerin sayısı daha azdır. Birleşik tümceler, fiil kökünden vasıtalarla, (digeç gibi) bağlayıcı vasıtalarla, (çün, çünkü, anınçün ki, zira, kim, amma, hem... hem, gerek, dahı vb.), şart kipinin vasıtasıyla ve ulaçlarla birbirine bağlanan tümcelerden oluşmaktadır (Gökyay, 1973: CCVIII).

“Korkut Ata ayıttı: Ahır zamanda hanlık girü Kayıya dege kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamât kopınça. Bu didügi Osman neslidür, işde sürilüp gide yorır.”

Ve dahı niçe buña benzer söz söyledi. “Ve dahı” bağlacı, tümceleri birbirine buna ek olarak, bundan başka gibi anlamlar yükleyerek bağlamaktadır.

*“Ol öyle adam degüldür **kim** saña görine didi, **amma** men Banı Çiçeğün dadısıyam, gel imdi senüñ-ile ava çıkalum, eger senüñ atuñ menüm atumu kiçer-ise onuñ atını **dahı** kiçersin, **hem** senüñ ile oğ atalum, meni kiçer-iseñ anı **dahı** kiçersin **ve hem** senüñ ile güreşelim, meni başarı iseñ anı **dahı** başarsın didi.”* Bu tümcede “kim” bağlacı, sonuç ve açıklama anlamlarını yüklenmiştir. “Amma” bağlacı ise tümceler arasındaki karşıtlık anlamını bağlama göreviyle kullanılmıştır. “Dahı” ve “hem”, “ve hem” bağlaçları ise tümceye bununla beraber, buna ek olarak anlamlarını kazandırmıştır.

“Dede Korkut döndi Oğuza geldi. Aydur: Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı Depegöze virüñ aşın pişürsin didi **ve hem** günde iki adam ile biş-yüz koyun istedi didi.” “Ve hem” bağlacı tümceye buna ek olarak anlamını katmıştır.

“Beyrek aydur: Sulţanum meni kosañ **da** şölen yimeginiñ yanına varsam, karnum açdur toyursam didi.” “dA” bağlacı bu tümceye “dahi” anlamı dışında kullanılarak dilek istek anlamı katmıştır.

“Çün av yarağı oldu, kim atın öger **kim** kılıcın kim çeküp oğ atmağın öger. Salur Kazan **ne** atın öğdi, **ne** kendin öğdi, **amma** Begilüñ hünerin söyledi.” “Ne...ne”, “amma” bağlaçları tümceye karşıtlıklar olduğu anlamını katmıştır. “Amma” karşıtlıkları bağlayan bir bağlaç durumundayken “ne...ne” bağlacı zıt kavramları bağlama görevini üstlenmiştir.

“Dirse Han aydur: Kırk yoldaşum aman Tañrınıñ birliğine yokdur güman, menüm elümi şişüñ, kolça kopuzum elüme virüñ, ol yigidi döndüreyim, **gerek** beni öldürüñ **gerek** dirgürüñ, koyu virüñ didi.” “Gerek...gerek” bağlacı tümceye koşul anlamı katmıştır.

“Dirse Han yirinden örü turdı, aydur: Kalkubanı yigitlerüm yirüñüzden örü turuñ, bu karayıb baña **ya** bendendür **ya** hatundandur didi.” “Ya...ya” bağlacı tümceye karşılaştırma anlamı katmıştır.

“Baba senden can dilerem virür-misin

Yohsa oğul Delü Dumrul diyü ağlar-mısın” “Yohsa” bağlacı tümceye karşılaştırma anlamı katmıştır.”

“Perri kızı kanat urup uçdı, aydur: Çoban yıl tamam olıçağ mende amanatuñ var, gel al didi. **Amma** Oğuzuñ başına zaval getürdüñ didi. Çobanuñ içine qorhu düşdi **amma** kızuñ derdinden beñzi şarardı.” “Amma” bağlacı tümceleri birbirinden ayırma görevi üstlenmiştir. Karşıtlılar doğduğu anlamına ulaşmak mümkündür.

“Oğuz bir gün yaylaya köçdi. Aruzuñ bir çobanı var-idi, adına Konur Koca Saru Çoban dirler-idi. Oğuzuñ öñinçe **bundan evvel** kimse köçmez-idi.” “Bundan evvel” bağlacı tümcede öncelik bildiren bir zaman zarfı durumundadır. Anlamsal olarak önceliği ifade etmektedir.

“A bigler Uruz hub söyledi, şeker yidi, bigler siz yiñüz içiñüz şöhetüñüz tağıtmañuz, men bu oğlanı alayın ava gideyin, yidi günlük azuğ-ile çıkayın, oğ atduğum yirleri kılıç çalup baş

kesdügüm yirleri göstereyim, kâfir serhaddına, Cıgızlara, Ağlağana, Gökçe Tağa aluban çıkayın, **soñra** oğlana gerek olur a bigler didi.”

“Mere delü hasretüñ kimdür? Aydur: Yad kızi halalum var, andan menüm iki oğlançuğum var, amantum var ısmarlaram anlara, **andan soñra** menüm canum alasin didi.”

“Men muña bitekellüf yapışmayam diyüp kendü kılıcın çıhardı tutdı, iki para bölde. Vardı bir ağaç getürdi kılıca tutdı, anı dañı iki para eyledi. **Pes** yayını eline aldı, oñ-ile ol kılıç aşılın zinciri urdı.” “Yukarıda örnek tümcelerde yer alan “soñra”, “andan soñra”, “pes” bağlaçları anlamsal olarak tümceye “sonralık” ifadesi katan bağlaçlardır.

“Yanındağı kızlara aydur: Hâk Ta|āla atamuñ köñline rahmet eylese, kebin kesüp meni ol yigide virse, bunuñ kibi yigit hayıf ola ki canavarlar elinde helāk ola didi. **Bu mahalda** demür zincir-ile buğayı getürdiler. Buğa dizin çökdi, buynuzı-y-ile bir mermer taşı yoğurdı peynir kibi ditdi.” Bu tümcede “bu mahalda” söz öbeği şu anda anlamında zaman belirten bir bağlaç durumundadır. Anlamsal olarak içinde bulunulan anı ifade eder.

“Dirse Hanuñ nökerleri aydur: Bir senüñ oğluñı niçe getürelüm, senüñ oğluñ bizüm sözüümüz almaz, bizüm sözüümüz-ile gelmez, kalkubanı yirüñden örü turgıl, yigitlerüñ oñsağıl boyuna alğıl, oğluña uğrağıl, yanuña alup ava çıkğıl, kuş uçurup av avlayup oğluñı oñlayup öldüre görgil, **eger** böyle öldürmez-iseñ bir dürlü dañı öldürimezsın bellü bilgil didiler.” “Eger” bağlaçlı tümceye koşul anlamı katmıştır.

“Kañlı Koca aydur: Gördüñ-mi men maña nitdüm, oğlana qorhınç haberler vereyim, **ola kim** gitmeye döne didi.”

“Karşu yaqadan kâfirler bakışurlar. Aydurlar: Güreşdiler ola mı **bolayki** bizüm-ki yeñe didiler.” Yukarıda destanlardan örneklendirdiğimiz tümcelerde “eğer”, “ola kim”, bolayki” bağlaçları tümceye olasılık anlamı katmıştır.

“Emen aydur: Eyü dimişsin. Aruz aydur: Bigler ya siz ne dirsiz? Bigler aydur: Ne diyelüm, **çün** sen Kazana düşmen olduñ biz de düşmenüz didiler.”

“Kömlegi göricek bigler ögür ögür ağlaşdılar, zārılıklara girdiler. Bayındır Han aydur: Mere niye ağlarsız biz bunu tanımazuz, adaqlusıña aparuñ ol yahşı bilür, **zirā** ol dikipdür yine ol tanır didi.”

“Çün, çünkim, kim, ki, zira” bağlaçları tümcelerde bir açıklama yapılacağı durumlarda

kullanılmıştır. Bu bağlaçlar, başlarında veya içinde bulundukları cümleleri, kendilerinden önce veya sonra gelen cümlelere açıklama işlevi ile bağlarlar (Korkmaz, 2003: 1124).

Dede Korkut Destanlarında dikkati çeken bir başka birleşik tümce türü ise “ayt-“ ve “de-“ eylem tabanlarının tümceleri bağlamasıyla kurulan birleşik tümce yapılarıdır. “Ayt-“ eylemi destanlar içinde başka birine ait sözü aktarırken kullanılmış ve bununla beraber “de-“ eylemi ise başkasına ait bir sözü tümceye bağlama görevinde kullanılmıştır.

“Kāfirler aydur: Bu at Begilüñdür, biz kaçaruz. Tekür aydur: Mere oñat görüñ, bu gelen Begil-ise sizden öñdin men kaçaram didi.”

“Kān Turalı örü tırdı, aydur: Mere men bu devenüñ burnına yapışıçak ol kız sözi-y-ile yapışdı dirler.”

“Uruz aydur: Ağzuñ kırısun ana, dilüñ çürisün ana, ana haqqı Tañrı haqqı degülmise-y-idi kalkubanı boğazuñdan tuta-y-idüm, kaba ökçem altına sala-y-idüm, ağ yüzüñi kara yire depe-y-idüm, ağzuñ ile burnuñdan kañ şorlada-y-idüm, can tatlusın saña göstere-y-idüm, bu ne sözdür, sañın kañın ana menüm üzerüme gelmeyesin, menüm için ağlamayasın, ko beni kañın ana çengele ursunlar.”

“Bayındır Han buyurdu: Yigirmi dört sancak begi gelsün didi.”

“Ayt-“ eylemi destanlarda böyle bağlama işlevi üstlenirken diğer bir taraftan da kendisine anlamca yakın diğer sözcüklerle nöbetleşmiştir (Gökyay, 1973: CCXII).

Dede Korkut Destanlarında “ol-“ yardımcı eylemi ile birlikte çekimlenen tümceleri birbirine bağlama işlevi ile beraber onlara öncelik, sonralık, sonuç, duraklama ve kesilme, emir, istek, arzu, niyet ve ihtimal anlamlarını da katan partisiplerle beraber kullanılan yardımcı eylem biçimleri de karşımıza çıkmaktadır. Bunları sıralamak gerekirse “-(a)r ol-“, “(u)r ol-“, “-mAz ol-“, “-mİş ol-“, “-mİş ola”, “-(y)cAk olur ise”, “-di ola” biçimbirimlerini sayabiliriz (Gökyay, 1973: CCXIV).

“Oğlan ata biner kılıç kuşanur oldu, av avlar, kuş kuşlar oldu.” Tümcede “-(a)r ol-“, eylemin başlangıç aşamasında olduğu anlamını vermektedir.

“...Dedem Korkut gelür oldu.”

“Delü Dumrulun görür gözü görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu.”

“*Bu gelen bilmiş olun.*” Tümcede” –mİş ol-“ emir anlamını katmıştır.

“...*men Karakoç atuma binmedin ol binmiş ola..*” Tümcede –mİş ola istek anlamını katmıştır.

“*Eğer çoban ile varacak olur isem kalın Oğuz begleri menüm başuma kaharlar...*” Tümcede “–AcAk ol-“ niyet, ihtimal anlamını katmıştır.

“*A begler oğlan kancaru gitdi ola, didi.*” Tümcede “–dİ ola” geçmiş zamanda şüphe ve ihtimal anlamlarını ifade eder (Gökyay, 1973: CCXIV).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan sözcük anlamı olarak “ne zaman” anlamına gelen “kaçan” bağlacı gerek Dede Korkut Destanları gibi özgün gerekse döneme ait Farsçadan tercüme edilmiş eserlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Tümceleri açıklama anlamı katarak birbirine bağlayan “kaçan” bağlacı zaman zarfı niteliğindedir. Tümceye “ne zaman”, “-dığı zaman”, “-ınca” anlamını vermektedir. “kim” bağlacıyla birleşerek “kaçan kim” şeklinde kullanıldığı yapılar da mevcuttur (Önler, 2007: 6).

Uruz burada şoylamış, görelüm hanum ne şoylamış: (...) hüneri oğul atadan-mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan-mı öğrenür, kaçan sen meni alup kâfir serhaddına çıkarduñ kılıç çalup baş kesdüñ.

“Kaçan” bağlacı burada tümceye “-dığı zaman” anlamını vermiştir. “Yoksa” karşılaştırma anlamı katarak iki tümceyi birbirine bağlamıştır.

Uruz aydur: Ağzuñ kurısun ana, dilüñ çürisün ana, ana hakkı Tañrı hakkı degülmise-y-idi kalğubanı boğazuñdan tuta-y-idüm, kaba ökçem altına sala-y-idüm, ağ yüzüñi kara yire depe-y-idüm, ağzuñ ile burnuñdan kan şorlada-y-idüm, can tatlusın saña göstere-y-idüm, bu ne sözdür, sakın kadın ana menüm üzerüme gelmeyesin, menüm için ağlamayasın, ko beni kadın ana çengele ursunlar...

Dede Korkut destanlarında “ayıt-“, “ soyla-“ hem tümceler arası bağlama işlevi taşımakta hem de bir açıklama yapılacağı anlamını tümceye katmıştır. İstek kipiyle çekimlenmiş “tuta-y-idüm” çekimli eylemi tümceye pişmanlık anlamı katmıştır. “Gelmeyesin” çekimli eylemindeki istek kipi ise tümceye istek anlamı katmıştır.

Eylemlerin öncelik sırasına göre yapılıp yapılmayacağı veya eylem tabanına ait zamanı vurgulayan ulaçlarla bağlanmış ya da birleşik eylem çekimleriyle tümcede zamanı vurgulayan eylem örnekleri destanlardan hareketle şöyle sıralanabilir:

***Meğer** sultānum, Dirse Hanuñ hatunı bunı tuymış. Oğlançuğına karşı **varup** soylamış, görelüm hanum ne soylamış, aydur...*

“Meğer” destanlarda sıklıkla kullanılıp tümceler arası bağlama işlevi taşımaktadır. “-Up” ulacı ise tümcede öncelik anlamını vurgulamaktadır. Önce yanına vardı sonra söyledi anlamını tümceye kazandırmıştır.

*Qazana bu söz hoş geldi. Atından indi, çobanuñ ellerin çözdü, alnında bir öpdü, aydur: Allah menüm ivümi kırtaraçaq **olur-ise** seni imrahor eyleyeyin didi.*

“Olur-ise” tümceye şart anlamını katmaktadır.

*Meger hanum gine bir gün bigleri başup oturiçaq, Ters Uzamış dirler-idi Oğuzda bir yigit var-idi, aydur: Mere Uşun Koca oğlu bu oturan bigler her biri oturduğı yiri kılıcı-y-ile etmegi-y-ile **alupdur**, mere sen baş mı kesdüñ kan-mı tökdüñ aç-mı toyurduñ yalınçak-mı tonatduñ didi.*

“Alupdur” eyleminde dikkati çeken ulaç ve bildirme kipinin tümceye kattığı anlamdır. Buna göre ulaç yapısı eylemin daha önceden yapıldığı “-dIr” bildirme ekinin ise bu eyleme kesinlik ve sürerlik anlamı kattığı görülmektedir. Bugüne kadar oturulan yer kılıçla alınmış bu durum bundan sonra da böyle gidecektir anlamı ortaya çıkmaktadır.

*Beyrek kopuzı aldı, babasınıñ ordusına yakın geldi. Bakdı gördü bir kaç çobanlar yoluñ kıyısın almışlar ağlarlar hem **turmayıp** taş yığarlar. Beyrek aydur: Mere çobanlar bir kişi yolda taş bulsa yabana atar, siz bu yolda bu taşı niçün yığarsız?*

“Turmayıp” eyleminde dikkati çeken “-Ip” ulacının tümceye sürerlik anlamı kattığı görülmektedir. “Niçün” soru zarfı tümceye temel işlevi olan soru anlamını katmıştır.

Böyle digeç hanum ol kırk nāmerdlerüñ yigirmisi dahı çıka geldi ve bir kov anlar dahı getürdiler. Aydur: **Ƙalkubanı** Dirse Ƙan senüñ oğluñ yirinden örü tırdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı.

“Böyle digeç” ulaç yapısı tümceye yüklemi belli bir zamana bağlama ve onun kendi anlattığı eylemden sonra gerçekleştiği ya da gerçekleşebileceği anlamını katmaktadır.

Ƙazan aydur: Mere Ƙılbaş bu Taş Oğuz bigleri dāyim bile gelürler- idi, şimdi niçün gelmediler didi. Ƙılbaş aydur: Bilmez misin niçün gelmediler, ivüñ yağmalatduğun dem Taş Oğuz bile bulunmadı, sebep oldur didi. Ƙazan aydur: Adāvet bağladılar he-mi didi. Ƙılbaş aydur: Hanum men varayın, anların dostlığın düşmeligin bileyin didi.

Bu tümce de gerek soru eki gerekse soru eki almadan tümceye soru anlamı katan örneklere rastlanmaktadır. Devrik bağlı ve soru tümcelerine örnek bir tümcedir.

Görür-misin ay oğul neler oldu, şarp Ƙayalar oyanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğ-iken senüñ babañun üstine yağı geldi, ol kırk nāmerd babañuñ yoldaşları, babañı tıtdılar, kendüler atlu babañı yayak yoritdılar.

“Görür- misin” eylemi sorudan çok yaşanan olaylar karşısında şaşkınlık ve üzüntü anlamını tümceye katmıştır.

12. SONUÇ

Dede Korkut Destanları, Türk edebiyatının ve Türk kültürünün en kıymetli hazinelerinden biridir. Bilim dünyasında Türk edebiyatının şah eserleri arasında gösterilen destanlar sözlü ve yazılı kültürün nesiller boyu aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Destanlarda, Türk'ü Türk yapan bütün kültürel motifler adeta dinleyici ve okuyucuların belleklerinde tarih sahnesinden bir film gibi gözler önüne serilmektedir.

Türk kültürü ve edebiyatı bakımından büyük öneme sahip olan Dede Korkut Kitabı üzerine bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Dede Korkut Kitabı hakkındaki ilk bilimsel yayın 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez tarafından yapılmıştır. Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasının ilk neşri ise Kilisli Muallim Rıfat tarafından yapılmıştır.(1916) İki asırlık bir geçmişi olan Dede Korkut çalışmaları gerek Türkiye gerekse yurtdışında halen yapılmakta hatta bu alanda özel olarak üniversitelerde kürsüler kurulduğunu da bilmekteyiz.

Tezimizin konusunu Dede Korkut Destanlarının Anlambilim bakımından incelenmesi; modern anlambilim teorilerinin metin üzerinde uygulanması teşkil etmiştir.

Tezimizde anlambilim çalışmaları tasnif edildikten sonra sözcük anlambilimi açısından Dede Korkut hikayeleri incelenmiştir.

Sözcük anlambilimi açısından görünümde dört ana unsur esas alınmıştır:

- Fonem düzeyinde anlam incelemesi
- Morfem düzeyinde anlam incelemesi
- Ek düzeyinde morfemlerin anlam incelemesi
- Sözcük düzeyinde anlam incelemesi

Sözcük düzeyinde anlam incelemesi yapılırken; temel (göndergesel) anlam, yan anlam, ters anlam, çokanlamlılık, eşanlamlılık, eşadlılık, yakın anlamlılık, alt anlamlılık gibi temel konular araştırılmıştır.

Sözcük düzeyinde anlam olayları anlam kayması, anlam daralması, metaforlar, metonimi gibi konular incelenmiştir.

Sözcük düzeyinde anlam incelemesi yapılırken metaforlar ve eylemde görünüş konuları ayrı başlıklar halinde detaylı olarak incelenmiştir..

Metaforlar bölümünde, şahıs adlarında, terimlerde, deyimlerde, atasözlerinde, şiir dilinde, günlük konuşma dilinde ve bilim dilinde metaforlar detaylarıyla incelenmiş bunların Dede Korkut hikayelerindeki kullanılışları ayrıntılı olarak araştırılmıştır.

Kavram türleri bakımından metaforlar sınıflandırılarak; yönelmeli metaforlar, ontolojik metaforlar, kişileştirme ve kapsayıcı metaforlar metnimizden örneklerle ortaya konmuştur.

Dede Korkut hikayelerinin tümce anlambilimi açısından görünümü tezimizin ikinci kısmını oluşturmuştur.

Sözdizimi konusu irdelendikten sonra bildirme ve istek kiplerinin tümceye kattıkları anlamlar, eylemlerde birleşik zaman oluşturan biçimbirimler, ulaş biçimbirimleri ve tümceye kattığı anlamlar araştırılmıştır. Devrik tümce ve anlamı yanı sıra değişik anlatım kalıpları Dede Korkut hikayelerinden örneklerle araştırılmıştır.

Tezimizin amacı, Dede Korkut Destanları'nın anlambilimsel yapısının ortaya konması böylelikle sözcük ve tümce bazında tek tek incelenecek olan metnin dönemin dil hususiyetlerini yansıtmaması ve leksikal semantik niteliklerinin hem semantik hem de halkbilim araştırmacılarına fayda sağlamasıdır.

Destanların semantik yönden incelenmesi anlam olaylarının aydınlatılmasıyla beraber daha net bir metin kurgusu üzerinden hareketle Türk adının değerini yansıtan kültürel kodlara ulaşmayı sağlamıştır. Çalışmamız neticesinde Dede Korkut Destanlarında yer alan kültürel kodlarımız, semantik kavramsal sınıflandırma ile şöyle sıralanabilir:

- Alplık gösterme
- Ava çıkma
- Ailenin değeri
- Din algısı
- Hüner sergileme
- Dostluk duygusu
- Düşmanlık duygusu
- Töreler ve kurallar

- Kadının Oğuz toplumundaki önemli rolü
- Toy lar ve bu toylardan hareketle liyakat, adalet, hukuk anlayışı
- Oğuz toplumunda cesaretin önemi; ölümden korkmama, imanlı olma
- Oğuz toplumunda at üstünde hüner göstermenin yeri ve önemi
- Gökyüzü ve çadırları arasındaki kopmayan bağ
- Namus, şeref ve haysiyet gibi karakteristik özelliklerin Oğuz toplumundaki vazgeçilmez yeri
- Dürüstlüğün önemi
- Çevik Oğuz toplumun savaş ve baskın gelenekleri
- Ölüm ve yas gelenekleri
- Vatanperverlik ve milli gururun Oğuz toplumundaki değişmez yeri ve önemi
- Kılıç kuşanma, düğün, nişan, söz gelenekleri hakkındaki bilgiler
- Boylar halinde yaşamak
- Doğaya, canlılara verilen değer, doğanın sunduğu nimetlere verilen önem

Leksikal semantik sonuçlarımız ise şöyle sıralanabilir:

- 2250 tümce , 2721 sözcük (çekim ve tekrarlarla birlikte 32.794 sözcük)
- 4835 Tükçe sözcük ve deyim tespit edilmiştir. Bu tümce ve sözcükler üzerine bilim çevrelerinde yapılan diğer pek çok araştırma incelenmiş ve üzerlerinde az durulanları, tekrara düşmemek adına daha geniş incelemeye tabi tutulmuştur.
- 1671 adet göndergesel anlamında kullanılmış sözcük tespit edilmiştir.
- 3164 adet yan anlam veya değişmece anlamında kullanılan sözcük tespiti yapılmıştır.

Tezimizin sonucunda ulaştığımız veriler ışığında Dede Korkut Destanları'nın anlambilimsel yapısını ortaya çıkarmak; böylelikle Türk kültürü ve yaşayışının anahtarlarını bize sunan bir hazine sayılan Dede Korkut dilinin, leksikal semantik yönlerinin ortaya konmasının dil, kültür ve halkbilimi araştırmacılarına faydalı olacağı kanısındayız.



KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, vd. (1981), *Dil, Anlam, Sözcük: Anlambilim ve Sözcükbilim Konuları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 150 s.
- Aksan, Doğan (1969), “*Türkçe Araştırmalarında Yeni Yollar*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 45-55.
- Aksan, Doğan (1974), “Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma”, *Türkoloji Dergisi*, C. VI, S. 1, s. 1- 14.
- Aksan, Doğan (1982), *Dilbilim Seçkisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 250s.
- Aksan, Doğan (1986), *Türkçenin Gücü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 201 s.
- Aksan, Doğan (1993), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Şafak Matbaacılık, 290s.
- Aksan, Doğan (1994), “Anlam Bilim, İlgili Alanlar ve Türkçe”, *TÖMER Dil Dergisi* Doğan Aksan Özel Sayısı, Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları, S. 16, s. 45-55.
- Aksan, Doğan (2002), *Anadilimizin Söz Denzinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 253 s.
- Aksan, Doğan (2003), “*Anlambilim Açısından Türkçenin Sözvarlığı*”, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, İstanbul: Multilingual Yayınları, s. 26-34.
- Aksan, Doğan (2009), *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, (5. baskı), Ankara: Engin Yayınları, 232 s.
- Aktaş, Tahsin (2001), “Türkçe’de -mİş Ekinin Semantik Fonksiyonu ve Almanca’daki Karşılığı”, *Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 43-56.
- Altun, Mustafa (2004), “Eski Metinlerde Bir Semantik İnceleme Örneği: Hikmet-nâme”, *Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S: 7, s. 113-126.
- Arıklı, N., vd. (1969), *Semantik Akımları*, İstanbul: Yeni İnsan Yayını, 47 s.
- Arslan Erol, Hülya (2008), *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, Ankara: TDK
- Aslan, Hülya Erol (2002), “Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi ”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. II, s. 35-56.
- Atan, Nurhayat (2008), “Tilki İle Yılan Metninin Göstergebilimsel Çözümlemesi”, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. XXI, S. 2, s. 221-245.
- Atay, Hüseyin (1996), “Semantik”, (Alt başlıkları: İnsan ve Hayvan Ayırtacı: Dil, Dil ve Düşünce, Semantik Nasıl Oluyor, Semantiğin Görevleri, Müphemlik, Dil-Oluş-Varlık), *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, s. 111-141.
- Atmaca, Emine (2012), “Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Kadar Özelleşme Yoluyla Anlam daralmasına Uğrayan Kelimeler”, *Turkish Studies Volume7/2 Spring*, s. 129-143.

- Aydemir, Adem (2013), “Manevi Kültürümüze Ait İki Kelime „Ağıt“ ve „Sığıt“ Üzerine: Semantik Bir Yaklaşım”, *Turkish Studies* Volume 8/1 Winter, s. 781-802.
- Aydın, Mehmet (2003), “Dil Biliminin Yoksul Akrabası: Anlam Bilimi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. LXXXVI, S. 621, s. 208-211.
- Balcı, Hülya Aşkın (2009), “Yazılı basında Anlam Bilimi Sorunu”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 17 No:1, s. 301-312.
- Bayraktar, Nesrin (2000), “*Artzamanlı Anlambilim Açısından Orhon Yazıtlarında Geçen Toplumsal Yaşamla İlgili Sözcüklerin Anlambilimsel Değerleri*”, *Türkbilig-Türkoloji Araştırmaları I*, s. 209-218.
- Boz, Erdoğan (2009), “Sözlükbirimlerin Tanımlanmasına Anlambilimsel Bir Bakış”, *Turkish Studies* Volume 4/4 Summer, s. 172-183.
- Buran, Ahmet (2000), “Gakgo/Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı”, *Türk Dili*, S. 578, s. 173-177.
- Büyükkavvas Kuran, Şeyma (2012), “Antropoloji İle Anlambilim İlişkisi”, *Turkish Studies* Volume 7/4 Fall, s. 1167-1175.
- Caferoğlu, Ahmet (1948), “Küçük, Çocuk, Enik Kelimelerinin Morfolojik ve Semantik Gelişmelerine Dair”, TD-B, Seri: III, S. 10-11, Ocak-Aralık 1947, s. 6-12.
- Cem, Ayşen (2005), “Dil Bilgisi Öğretiminde Biçim-Anlamkullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama Önerisi”, *Dil Dergisi*, Ankara Üniversitesi: TÖMER Yayınları, S. 128, s. 7-11.
- Clauson, Sir Gerard (1972), *Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish.*, Oxford.
- Çakır, Cemal (2004), “Anlamlın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kök Anlambilim ve Art Anlambilim” *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3. s. 245-255.
- Çetinkaya, Bayram (2007), “Bağlam İçerisinde Yürek ve Kalp Sözcükleri”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX, S. 1, s. 111-134.
- Çetinkaya, Bayram (2009), “Eşdizimli Sözcükler”, *Turkish Studies* Volume 4/4 Summer, s. 196-206.
- Çınar, Yıldız(1996), *Hazihi’r-Risâlet-i Min Kelimât-ı Oğuznâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s. 33.
- Çommadov, O. (1980), "Ata Dialektinin Leksika-Semantik Ayratınlıkları", (Redaktör: Ata Annanurov), *Dialekt Leksikası*, Aşgabat, s. 61-76.
- Çürük, M. Selcen (2012), “Olumsuzluğun Anlatı Metinlerindeki İşlevleri Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi-MTAD*, C. 9, S. 4, s. 147-175.

- Darga, Muhibbe (1980), "Hitit Yazıtlarında Geçen Tarsan Sözcüğünün Anlamı Hakkında", *Anadolu Araştırmaları*, C. VIII, s. 63-67.
- Dartma, Bahattin (2004), "Kur'an Kelimesinin Semantik Ahalizi Üzerine", *Dinbilimleri Akademik Arastırma Dergisi*, C. 4, S. 3, s. 14-15.
- Dede, Mustafa (1982), "A semantic analysis of Turkish nominal compounds", *Journal of Human Sciences, Linguistics* 1/1, pp. 87-102.
- Demir, Sezgin ve Demirel, Şenel (2009), "Richard Bach'ın „Martı Jonathan Livingston“ Adlı Anlatısının Türkçe Çevirilerinin Eşdeğerlik Bağlamında Değerlendirilmesi Üzerine Bir Deneme", *Dil Dergisi*, S. 144, s. 35-73.
- Demirci, Kerim (2008). "Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Bilig*, S. 45, s. 131-146.
- Demirezen, Mehmet, (1991), "Türkçeye İngilizceden Geçen Sözcükler ve Eşanlamlılık", *Dilbilim Araştırmaları*, s. 133-136.
- Doğan, Gürkan (1992), "Hangi anlam?", *Dilbilim Araştırmaları*, s. 93
- Doğan, Gürkan (1995), "Anlamda Dolaylılık", *Dilbilim Araştırmaları*, s. 138-151.
- Doğan, Nuh (2011), "Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 19, s. 78-88.
- Doğançay, Seran Aktuna ve Kamışlı, Sibel (1997), "Sözeylemler Bağlamında Türkçede Kibarlık İmleri", *Dilbilim Araştırmaları*, s. 133-141.
- Durak, Mustafa (2005), "Sözdizim, Anlambilim ve Edimbilim", *Terimden Anlama*, İstanbul: Multilingual Yayınları, s. 57-64.
- Durmuş, Mitat (2006), "Sesbirim- Anlambirim Arasındaki İlişkiler Düzeyi ve Melih Cevdet Anday'ın Şiirlerinde Sesbirimsel Yinelemeler", *Hürriyet Gösteri*, C. Mart 2006, S. 278, s.76- 80.
- Egro, Genciana Abazi (2003), "Arnavutçadaki Türkçe Yapım Ekleri ve Bunların Anlamsal Değerleri ", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 1999 I-II, S. 42, s. 59-78.
- Egro, Genciana Abazi (2009), "Dünyada ve Türkiye'de Anlam ve Kelime Değişmelerine İlişkin Araştırmalar Münasebetiyle", *Turkish Studies Volume* 4/3 Spring, s. 841-870.
- Elza, Semedli (2012), "Asli Uzunlukların Azerbaycan Türkçesindeki Fonetik ve Semantik İzleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 20, s. 127-132.
- Engin, Yılmaz (2008), "Bir Dil Bilgisi Terimi/Kavramı „Olan Nitelik“ ve „Özellik“ Eş Anlamlı mıdır?", *Dil Dergisi*, S. 3, s. 41-45.
- Ercilasun, Ahmet B. (2009), "Türk Dili Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Sorunlar", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, s. 143-156.
- Erdem, Melek (2003), *Türkmen Türkçesinde Meteforlar*, Ankara: KÖKSAV Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizi, 315 s.

- Erdem, Melek (2004), “*Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Eş Anlamlılık*”, Zeynep Korkmaz Armağanı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, s. 147-162.
- Erdem, Melek (2006), “Metaphorization of the Material Process During the Mental Process in the Turkish Dialects of the Oghuz Group”, *Central Asiatic Journal*, Volume: 50/2, pp. 279- 297.
- Erdem, Melek (2009), “The Periphrastic Uses of Participles in Turkmen Turkish”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi-MTAD*, C. 6, S. 3, s. 7-17.
- Erdem, Melek (2010), “The Time Metaphors in Oghuz Concept System ”, *Central Asiatic Journal*, Volume: 54, pp. 191-206.
- Erdem, Melek (2012), “Mahdum Kulu”nun Şiir Dünyasının Anlam Yönü”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi-MTAD*, C. 9, S. 4, s. 72-81.
- Erden, Nazife Burcu (2011), “*Anlambilimi Çerçevesinde Kelime ve Çağırışım İlişkisi*”, 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics May 5-7, s. 987-993.
- Eren, Hasan(1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- Ergin, Muharrem(1963), *Dede Korkut Kitabı II*, Ankara, TDK Yay.
- Ergin, Muharrem(1994), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 3. basım, TDK Yay.
- Ersoylu, Halil (2001). “Eş Anlamlılık mı, Yabancı Kaynaklı Karşılık Oluşumu?”, *Türk Dili*, S. 591, s. 250-266.
- Frank, Allen J.- (Tachmouradova) Touch-Werner Jeren (1999), *Turkmen-English Dictionary*, Kensington.
- Gezgin, Alip Galip (2000), “Kur”an”ı Anlamak İçin Hermenötik (Yorum) mi Semantik (Anlam) mi?”, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 7, s. 131-132.
- Göktürk, Akşit (1978), “Yazınsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri Çeviri Sorunları *Özel Sayısı Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, ”, C: XXXVIII, S. 322, s. 59-65.
- Gören, Erman (2007), “*Stoacılar da Dilbilim Sorunları ve Anlambiliminin Olgunlaşması*”, İstanbul: Felsefe Arşivi, S. 31, s. 87-105.
- Gül, Demet (2012), “*Semantic Operators and the Modal Meanings of the Suffix -Ar [Anlamsal İşlemler ve -Ar Biçimbiriminin Kiplik Alt-Anlamları]*”, Dilbilim Araştırmaları,
- Günay, V. Doğan (2000), “Göstergebilimsel Çözümlemede Özne ve Gücü”, *Dil Dergisi*, S. 97, s. 45-65.
- Hankamer, Jorge Laura Knecht (1976), “*The role of subject-nonsubject distinction in determining the choice of relative participles in Turkish*”, Harvard Studies in Syntax and Semantics, Harvard University Press, pp. 123-135.

- Hatiboğlu, Vecihe (1970), “Eşanlamlı Sözcükler Var mıdır?”, *Türk Dili*. C. XXIII, s. 229.
- İnayet, Alimcan (2013), “„Uygur“ Sözcüğünün Kökeni ve Anlamı Üzerine Yeni Bir Yaklaşım”, www.turuz.info/.../0050-Uygur, (ET: 18.06.2013), s. 1-7.
- İşcan, Adem (2011), “Anlam Bilgisi konularının Öğretimi”, *Turkish Studies Volume 6/2 Spring*, s. 503-522.
- İşeri, Kamil ve Demirgüneş, Sercan (2008), “Sessiz Gemi” Şiirinin Anlambilimsel/ Göstergebilimsel İncelenmesi, *Turkish Studies Volume 3/4 Summer*, s. 499-513.
- Kamchybekova, Kiyal (2011), “Duyu Fiillerinin Anlamsal Özellikleri Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi-MTAD*, C. 8, S. 2, s. 22-35.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugati't Türk Dizin* (1986), Besim Atalay Tercümesi, Ankara, TDK Yay.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugati't Türk III* (1941), Besim Atalay Tercümesi, Ankara, TDK Yay.
- Kazım, Yetiş (1989), “Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Milli Retorik Meselesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1985), Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 199-210.
- Kocaman, Ahmet (1979), “Anlambilim Üzerine”, *Genel Dilbilim Dergisi*, S. 50, s. 3-4.
- Kocaman, Ahmet (1980), “Dilbilimsel Anlambilim”, *Dilbilim ve Dil Bilgisi Konuşmaları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 89-103.
- Kocaman, Ahmet (1992), “Anlambilim Sorunları”, *Dilbilim Araştırmaları*, s. 87-92.
- Kuliyev, Sahet (1997), "Türkmen Dilinin Leksika-Grammatiki Sinonimiya Meselesine", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, S. 12, s. 69-75.
- Moment Atış, Sarah (1983), *Semantic Structuring in the Modern Turkish Short Story: An Analysis of The Dreams of Abdullah Efendi*, Brill Academic Publishers, 205 s.
- Nariye, Seydametova (2007), “Qırım Tatar Tilinde Yapma Sözlerniñ Semantik Özellikleri”, *Turkish Studies Volume 2/2 Spring*, s. 559-564.
- Önkaş, Nilgün Açık (2011), “Türk Halk Şiiri Örneklerinin Fonetik-Semantik İlişkisi ve Türkçe Eğitiminde Halk Şiirinden Yararlanma”, *Turkish Studies Volume 6/2 Spring*, s. 131- 142.
- Özen, Yaylagül (2006), “Dîvânü Lügâti’t-Türk’teki Ad Aktarmalı (Metonymyc) Yapılar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi-MTAD*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 77-88.
- Özkan, Fatma (2003), "Yıldırım, Yıldız, Alev, Alaz/Yalaz, Işın ve Işık Kelimeleri Nereden Geliyor?", *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences of the Turkish World.*, Ankara, Sayı:27, s.126-134.

- Özkan, İsa, (2011), “*Yapa Yapa Karlar Yağsa Yaza Kalmaz*”, Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara Türksoy Yay., s. 23- 30.
- Öztokat, Erdim (1984), “*Anlam Bağlantıları ve Anlamsal Yapı*”, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları s. 151-155.
- Poole, Geoffrey (1992), “Agreement in Turkish Relative Clauses”, Linguistic Publications at Harvard, http://www.fas.harvard.edu/~lingpub/hwpil/hwpil_vol3.html.
- Sarı, Mustafa (2011), “ Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve „Sayru-Sökel“ Sözleri”, *Turkish Studies*, Volume 7/3 Summer, s. 2219-2229.
- Sarı, Mustafa (2011), “Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ile ilgili Bazı Sorunlar”, *Türkoloji Araştırmaları*, S. 6/1, s. 523-528.
- Sav, Bahattin (2003), “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, s. 147-166.
- Seydametova, Nariye (2007), “Qırımtatar Tilinde Yapma Sözlerniñ Semantik Özellikleri”, *Turkish Studies*, Volume 2/2 Spring, pp. 560-564.
- Soykan, Ömer Naci (2013), “Sözdizim ile Anlambilim Arasındaki Bağlantıya Türkçe Açısından Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, C. 20/1, s. 139-152.
- Subaşı, Uzun Leyla (1991), “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri”, *Dilbilim Araştırmaları*, s. 29-30.
- Tekin, Talat (1997), “*Eş anlamlılık ve Kullanılış (I-II)*”, *Türkoloji Eleştirileri*, Ankara: Simurg Yayınları, s. 113-123.
- Tokyürek, Hacer, (2013), “Eski Uygur Türkçesinde „Köñül“ Sözü”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi Bilig*, S. 66 Yaz 13, s. 247-272.
- Türkmen, Seyfullah (2009), “Aynılaşmış Kelimeler”, *Turkish Studies*, Volume 4/4, pp. 968–977.
- Uçar, İlhan (2010), “Türkçede Eş Anlamlılık ve Eski Anadolu Türkçesi Tıp Yazmalarında Eş Anamlı Kelime Kullanımı”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, S. 2, s. 37-48.
- Uçar, İlhan (2011), “Baş, Kafa, Ser Kelimelerinin Eş Anlamlılığı ve Baş Kelimesine Divanü Lugati“t-Türk Merkezli Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 17, s. 186-203.
- Uçar, İlhan (2013), “Kavram-Çağrışım-Kelime“ Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım”, *Turkish Studies* Volume 8/1 Winter, s. 2671-1683.
- Uğur, Nizamettin (2003), *Anlambilim/ Sözcüğün Anlam Açılımı*, Ankara: Doruk Yayınları, 256 s.

- Uğurlu, Mustafa (2000), “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve „Abay Yolu“ Romanı”, *Bilig*, S. 15, s. 59-80.
- Uğurlu, Mustafa, (2004), “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”, *Bilig*, S. 29, s. 29- 40.
- Uluoğlu, Murat (2002), “Kalaç” Kelimesinin Türkçede ve Rusçada Leksik-Semantik Özellikleri ve Kullanım Alanları”, *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2002, s. 321-333.
- Uzun, Leylâ Subaşı (1996), “Anlamlandırma Sürecinde Kimi Eğilimler ve Cinsiyet Değişkeni”, *Dilbilim Araştırmaları*, s. 88-100.
- Üstünoğlu, Kerime (2000), “Cümleler Arası Anlam ve Biçim Bağı Sağlayan Öğeler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. Özel Sayı, s.135-145.
- Yavuzarslan, Paşa (2009), “Türk Dilinin Tarihi Kaynaklarında Yaz ve Yay Sözcüklerinin Semantik Analizi Üzerine”, *TDAY-Belleten*, s. 113-132.
- Севортян, Э. В.-Левитскай, Л. С.(1989), *Этимологический Словарь Тюркских Языков, Общетюркские и Межтюркские Основы На Буквы ж-ж-й*, Москва.



ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ekin İLHAN
Doğum Yeri : Ankara
Doğum Tarihi : 21.04.1986
Medeni Hali : Evli
Yabancı Dili : İngilizce
Email : ekindex@gmail.com

Eğitim	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Derece		
Doktora	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2012
Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2008
Lise	Eryaman Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2011-Devam ediyor	Kafkas Üniversitesi	

Yabancı Dil
İngilizce



GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

